

SOCIOLOGICKÝ BULLETIN

České sociologické společnosti

2022

Vydává Česká sociologická společnost jako interní publikaci pro své členy. Publikace byla vydána s finanční podporou Akademie věd ČR.

Vychází jednou ročně.

Sociologický bulletin 2022 vychází v únoru 2023.

Redakce:

Dušan Lužný (e-mail: dusan.luzny@upol.cz)

Barbora Hubatková (220208@mail.muni.cz)

Nina Fárová (nina.farova@soc.cas.cz)

Jakub Mlynář (jakub.mlynar@ff.cuni.cz)

Technická podpora : Veronika Gigalová

1. vydání

© Česká sociologická společnost, 2022

ISSN 2788-1679 (Print)

ISSN 2788-1687 (On-line)

Obsah

Editorial	7
ROZHOVOR	9
O participativní sociologii a světle v temnotě Rozhovor s Fedorem Gálem (Dušan Lužný)	9
SOCIOLOGICKÉ OSOBNOSTI	17
Miloslav Petrušek v kontextu soudobé české sociologie (Jakub Mlynář)	17
Raymond Aron (1905–1983): Stále na okraji, stále podstatný (Marek Skovajsa)	21
Wilhelm Jerusalem (1854–1923): Zakladatel sociologie poznání (Marek Skovajsa)	27
TÉMA ČÍSLA: RUSKÁ VÁLKA NA UKRAJINĚ	35
Agrese Ruska na Ukrajině v globální perspektivě (Vladimír Baar)	35
Obsah	3

Putinova válka a Zelenského mír Historicko-sociologické poznámky k válce na Ukrajině (Stanislav Holubec)	55
Putin není blázen (Ondřej Klípa)	70
Ruská válka a kolektivní/kulturní paměť (Dušan Lužný)	76
Válka nedělá z kluků muže, ale z lidí mrtvoly (Lucie Jarkovská)	79
Válka na Ukrajině a kolektivní obrana ČR (Josef Procházka)	84
Situace ukrajinských uprchlíků v Česku je i zprávou o stavu naší společnosti (Marie Jelínková)	95
K problematice soužití s Ukrajinci v České republice (Lucie Cviklová)	100
SOUČASNÁ SPOLEČNOST: SUBKULTURY	103
Subkultury: odkud a kam dál s konceptem? (Ondřej Daniel)	103
Subkultury jsou stále aktuální, ale mění se podmínky i teoretické nástroje k jejich uchopení Rozhovor s Miroslavem Michelou o archivu subkultur (Jakub Mlynář)	107
O punku, anarchismu a podnikání Rozhovor s Jiřím Malenovským (Dušan Lužný)	113

NEOBVYKLÁ SOCIOLOGIE	118
Univerzální jazyk všeho živého?	
Rozhovor s Dušanem Janákem o sociologii zvířat (Jakub Mlynář)	118
SOCIOLOGIE A UMĚNÍ	124
Povídání s Ditou Pepe o fotografii a věcech dalších	124
(Veronika Gígalová)	
Paměť kreslená na zdi	
Politický streetart v Severním Irsku (Dušan Lužný)	137
Galerie sociální fotografie při Katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie FF UP v Olomouci	
Výstavy uskutečněné v akademickém roce 2021/22 (Veronika Gígalová)	144
STUDENTSKÉ REFLEXE	145
Jaké to je vést sociologický studentský spolek	145
(Kryštof Petřík, Adéla Maryšková)	
První výzkum aneb Jak se to (ne)povedlo	148
(Michaela Groligová a Nela Zbořilová)	
Kolektivní identita a akce	154
(Martin Sedláček)	
ZE ŽIVOTA ČESKÉ SOCIOLOGICKÉ SPOLEČNOSTI	159
Ceny ČSS udělené v roce 2022	159
(Dušan Lužný)	

Zpráva z dvacáté konference Evropské sítě pro studium rozvodu	163
(Barbora Hubatková)	
Historie a sociologie	
Poznámky z 12. sjezdu českých historiků	164
(Dušan Lužný)	
Zpráva z 11. olomoucké sociologické podzimní konference	166
(Patrik Polášek)	
Management vědy a sociologie	
Projekt Norských fondů	168
(Terezie Pilarová a Dušan Lužný)	
SOCIOLOGICKÉ KNIHY 2021-2022	170
(Barbora Hubatková a Jakub Mlynář)	
DŮLEŽITÁ DATA ROKU 2023	174
(Miroslav Paulíček)	

Editorial

Milé kolegyně a milí kolegové,

loňský Sociologický bulletin vyšel v únoru a samozřejmě ani náznakem neobsahoval zmínku o události, která se ve stejné době odehrála. Když píšete tyto řádky, připomínáme si roční výročí začátku největšího válečného konfliktu v Evropě od skončení 2. světové války. Když jsme se před rokem sešli v redakčním kruhu s Barborou Hubatkovou, Ninou Fárovou, Jakubem Mlynářem a Veronikou Gigalovou, abychom se domluvili na přípravě nového čísla, bylo téma roku 2022 jasné – ruská válka na Ukrajině.

Osobně jsem si myslel, že téma války nebudu muset za svého života řešit, a to ani soukromě, ani profesně. Když jsem kdysi dávno studoval sociologii na brněnské katedře, měli jsme kurz s názvem Sociologie války a míru, který přednášel přímý žák A. I. Bláhy, ale byl to jeden z nejméně záživných kurzů (když odhlédneme od povinného ideologického základu tehdejší výuky sociologie). Téma bylo tak odtažité, že nikdo z nás k němu nenašel ani náznak nějakého vztahu. Jsem si jist, že dnes by takto zaměřený předmět neměl o zájem nouzi. Bohužel, s ohledem na kontext.

Při přípravě hlavního tématu jsme se snažili nahlédnout na válku na Ukrajině z různých perspektiv. Nešlo samozřejmě podat celý obraz války ve všech sociologicky relevantních souvislostech a přiznejme si, že česká sociologie nebyla a stále není připravena takový cíl naplnit. Téma války patří mezi

bílá místa dnešní české sociologie. Také se ze sociologického myšlení, až na několik výjimek, vytratilo myšlení geopolitické a myšlení v globálních souvislostech. Třeba se nám podaří tohoto handicapu zbavit. Jeden ze způsobů, jak toho docílit, nabízí v rozhovoru pro Sociologický bulletin Fedor Gál, jedna z výrazných a odborně i lidsky inspirativních osobností dnešní české i slovenské sociologie.

Rád bych poděkoval celému redakčnímu kruhu a všem autorkám a autorům za jejich ochotu spolupodílet se na Sociologickém bulletinu. Současně bych chtěl vyzvat všechny ostatní – přidejte se.

Za redakční kruh

Dušan Lužný

ROZHOVOR

O participativní sociologii a světle v temnotě

Rozhovor s Fedorem Gálem

Jaká byla Vaše cesta k sociologii?

Začínal jsem jako dělník v různých chemických továrnách, ale strašně jsem chtěl studovat. Strašně. Ale protože jsem zrovna pracoval v Chemických závodech Juraje Dimitrova, tak mi nechtěli povolit žádné jiné studium než v oboru, tedy chemii. Takže jsem jako dělník studoval vedle zaměstnání, po večerech a o víkendech na chemicko-technologické fakultě Slovenské vysoké školy technické. A musím říct, že to bylo pro mě hrozné období, protože jsem měl dvě malinkaté děti, chodil jsem na směny do fabriky, tvrdě pracoval a studoval obor, který mě vůbec nebavil. Učit se například chemické rovnice bylo nudné a namáhavé.

Ale měl jsem před sebou vizi. Zajímaly mě společenské vědy a rád bych se v těchto oborech i profesionálně uplatnil. Věděl jsem, že to bez vysoké školy nepůjde. A také jsem věděl, že mi žádnou jinou vysokou školu než chemickou ve fabrice nepovolí. Ale hned jak jsem skončil chemii, tak jsem se upnul k sociologii a na bratislavském Sociologickém ústavu jsem si udělal aspiranturu.

A čím jste se v sociologii zabýval?

Začnu v sedmdesátých letech, když jsem pracoval na Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí v Bratislavě a věnoval se formalizovaným modelům sociálních systémů. A v té době u nás v ústavu zakotvil Josef Alan. On

byl předtím součástí skvělého týmu, který pod vedením Pavla Machonina publikoval knížku *Československá společnost*. To bylo v roce šedesát sedm. A když ten tým komunisti rozmetali, Josef Alan přišel k nám a zakládal oddělení prognózování. A já se stal jeho kolegou. On byl můj první skutečný učitel sociologie.

A Josef Alan mě pak nominoval do takového zvláštního týmu, který se věnoval metodologii prognostického modelování. Ten tým byl neformální a ustanovil ho, zní to dnes trochu divně, Miloš Zeman na instituci, která se jmenovala Sportpropag a patřila pod ústřední výbor československé tělovýchovy. Tam jsme se scházeli jednou za čas. Byli to skvělí lidé a výborná parta ekonomů, matematiků, modelářů, sociologů...

Zhruba v té době také vyšla první zpráva Římského klubu, která se jmenovala *Hranice růstu*, na počátku 70. let. Zpráva byla založena na metodologii, kterou rozvinul Jay Forrester na MIT, a byly to simulační modely sociálních systémů. Byly to modely, na kterých se daly simulovat strategie rozhodování a řízení různých sociálních systémů. Sám Forrester nazval tu metodologii systémová dynamika a byl také autorem tří publikací, které aplikovaly tu metodologii na podnik, město a svět. Ta poslední knížka se jmenovala *World Dynamics*. Bylo to inspirativní. Dokonce jsme si vypracovali „domácí“ verzi metodologie modelování. Miloš Zeman ji nazval komplexní prognostické modelování (KPM). Matematický aparát vypracoval Vladimír Faifr, který dělal programátora na státní plánovací komisi, a Miloš Zeman zvolil jako první aplikační objekt československou tělovýchovu. Ten model byl neuvěřitelně složitý, zatímco ty forresterovské modely byly naopak strašně jednoduché. Tam bylo pár základních parametrů, které se pak plnily daty, a simulovaly se různé strategie. Pokud vím, tak kvůli uživatelské a datové náročnosti ten model nebyl nikdy dodělán, o implementaci nemluvě.

Nicméně, na Slovensku se povedlo pod mým vedením dvě aplikace dotáhnout do konce, a to nejdříve ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí a poté, co nás rozmetali, ve Výzkumném ústavu životní úrovně, kde nás rozpustili až po ukončení výzkumného cyklu. Jsem si téměř jist, že naši práci rozumělo tehdy v Československu jenom několik specialistů. Možná i díky tomu náš tým rušili až poté, co byly sepsány a publikovány výsledky. Ty prognózy, které modely generovaly, byly hodně pesimistické. Prostě signalizovaly úpadek československé společnosti, ekonomiky, produktivity práce apod.

Dodnes jsem vděčný, že jsem mohl víc jak deset let pracovat se skvělými lidmi, jako byli např. Zora Bútorová nebo Pavol Frič. Hodně jsem se naučil, ale čím déle jsem na těch modelech pracoval, tím jsem byl skeptičtější k výsledkům. Byly to povýtce extrapolace, které nedokázaly simulovat kvalitativní změny systémů, vyžadovaly tvrdá data v časových řadách, která jsme si občas cucali z prstů... Hlavně však nebylo s kým a jak komunikovat o využití získaných poznatků. A já byl přesvědčený, že bychom měli výstupy srozumitelně komunikovat do veřejného prostoru, protože smysl prognóz nespočívá v tom, že uhadneme, co se stane, ale v tom, že včas varujeme před riziky a hledáme rozvojové šance. Ale k tomu jsme se nikdy nedostali. Akorát jsme s Milošem Zemanem, Martinem Potůčkem a Vladimírem Fajfrem v časopise *World Futures* publikovali metodologické principy naší práce.

A tak jsme s Pavlem Fričem a dalšími, ve výpočetním centru Slovenské akademie věd na oddělení teorie vědy a prognóz, začali pracovat na úplně novém metodologickém přístupu, který jsme pracovníčně nazvali „problémově orientovaný participativní přístup“. Byla to metodologie výsostně kvalitativní, jejímž smyslem bylo soustředit se na zralé až přezrálé společenské problémy. V tomto přístupu nejde jen o identifikaci problémů a alternativních cest jejich řešení, ale o vtažení expertů různých disciplín i laické veřejnosti do tohoto procesu. První úkol, které jsme řešili ve výpočetním centru Slovenské akademie věd, byla prognóza vývoje vědy na Slovensku. Okruh našich „participantů“ čítal asi osm set vědců ze Slovenské akademie věd a z vysokých škol. Byla to hodně inspirativní práce. Svůj koncept jsme s Pavlem Fričem publikovali pod názvem „Problem Oriented Participative Focusing“ v časopise *Futures*.

No a do toho přišel Listopad 89. A protože jsem dlouhá léta fungoval v různých neformálních komunitách, ocitnul jsem se v partě, která na Slovensku zakládala Veřejnosti proti násilí. Později jsem se stal předsedou Koordinačního centra a celoslovenské rady tohoto hnutí, takže jsem z akademického výzkumu, včetně prognózování, zmizel. Během svého krátkého působení v politice jsem své kolegy z výpočetního centra přetáhl do Centra pro výzkum společenských problémů, které jsme zřídili v rámci Veřejnosti proti násilí. Představoval jsem si, že my budeme dělat politiku a oni budou monitorovat situaci, dělat analýzy a dávat doporučení. Ale pak jsem pochopil, že toto pracoviště je vnímáno víc politicky než akademicky, a tak

jsem navrhl tehdejšímu rektorovi Univerzity Komenského, aby tam zřídili výzkumné centrum, kam by tito lidé přešli. To se stalo. Přešla spousta let a dnes je toto pracoviště známé jako komerční agentura pro výzkum veřejného mínění FOCUS.

A já jsem po své, docela bouřlivé, anabázi v politice, odešel ze Slovenska a začal pracovat pro Josefa Alana v Centru pro sociálněekonomické analýzy FSV, které po Alanovi převzal Martin Potůček. Dlouho jsem tam ovšem nepobyl. To však už je jiný příběh.

Takže jste od kvantitativních makrostudií a modelů přešel ke kvalitativnímu přístupu, který je založen na aktivní participaci aktérů?

Ano a stalo se to mým způsobem života. Jsem hluboce přesvědčen, že při řešení společenských problémů je naprosto důležitý dialog a že by se tohoto dialogu měly zúčastňovat různé vrstvy společnosti, tedy kromě odborníků také ti, kteří rozhodují, ale také zainteresovaná veřejnost. Je to pro mě až taková závislost, rozehrávat diskurzivním způsobem partii s mnoha lidmi, abychom společně hledali jádro nějakého problému a společně meditovali o tom, kterými cestami je možné eliminovat rizika a využít rozvojové šance. No a jelikož jsem fanda dialogů s veřejností, tak jsem hledal možnosti, jakým způsobem zařvat tak, aby to slyšelo víc lidí. Začal jsem spolupracovat s kluky, kteří jsou o dvě generace mladší a kteří dělají hudbu a výsledky naší spolupráce pak prezentují na různých festivalech a v klubech. Bývám totiž občas deprimován, když vidím sterilitu intelektuálního diskurzu v čase, kdy kolem bují problémy a krize.

Vyhledáváte netradiční cesty. Což mě navádí na jinou otázku. Jak se stalo, že jste patřil k zakladatelům první a velice úspěšné komerční televize v Česku, tedy TV NOVA?

Když jsem se přestěhoval do Prahy, ocitnul jsem se ve vzduchoprázdnu a netušil jsem vůbec, co bude. A jednou za mnou přišel můj kamarád ze Slovenska z doby, kdy vznikla Veřejnost proti násilí a kdy k ní paralelně vznikala Maďarská nezávislá iniciativa. Byl to Péter Hunčík, tehdejší centrální postava této iniciativy maďarské menšiny na Slovensku. Řekl: „Hele, potkal jsem v Budapešti na nějaké konferenci o menšinách jistého Marka Palmera,“ což byl tehdy americký velvyslanec v Maďarsku, „a on řekl, že, nějaká americká mediální společnost by chtěla podnikat na československém mediálním trhu.“ Tehdejší legislativa to neumožňovala, takže po-

třebovali někoho domácího. Byl jsem pro, a byli jsme už dva. A pak jsem přišel do kanceláře, kde seděl Milan Petrušek a Josef Alan, a říkám: „Kluci, nechcete podnikat v mediální sféře? Upřímně vám řeknu, že nikdo z nás nevěděl, co to znamená podnikat v mediální sféře. Milan Petrušek mi řekl rovnou, spatra, abych šel do prdele, ale Josef Alan řekl, že jo. Tak se stal Josef Alan dalším partákem. Souběžně přibyli Peter Kršák, Vlastimil Venslík (oba filmoví režiséři) a nakonec jsme přizvali ještě Vladimíra Železného, který byl také profík. Založili jsme společnost CET 21, která požádala o licenci. Ale byla tam další podmínka, že investovat nemůžou jen Američani, že musí být i český investor. Oslovili tedy Českou spořitelnu a oni byli velice rádi, protože tušili, že to bude velice profitní podnik. Tak vznikla Česká nezávislá televizní společnost, provozovatel televize NOVA, jejíž majitelé byli Američani, Česká spořitelna a společnost CET 21, tedy my. A najednou to byla zlatá slepice. A najednou jsem stál před problémem, o kterém jsem nikdy v životě netušil, že ho budu někdy řešit – co si počnu s prachama.

A protože jsem knihomol a intelektuál, tak mě nenapadlo nic chytřejšího [smích] než založit vydavatelství G plus G a u toho vydavatelství jsem založil i literární kavárnu, kde se dělaly koncerty a čtení. Během krátkého času jsme vydali víc než stovku skvělých knih a téměř všechny byly o minoritách a holocaustu. Vydali jsme první knížky o romském holocaustu. To nakladatelství bylo hrozně prodělečné, i když mělo nádhernou produkci, protože neumím podnikat. Takže jsem se rozhodl, že ho věnuju. A to doslova. Věnoval jsem ho své kolegyni Báře Čermákové a ona se pak spojila se skvělým vydavatelstvím Baobab pro dětskou literaturu a prosperují. Tolik k mé podnikatelské minulosti.

Je třeba zmínit, že i komerční televize NOVA byl zpočátku spíše intelektuální projekt.

Např. jeden z prvních filmů, který jsme nasadili, byla *Sofiina volba*, protože jsme vycházeli z přesvědčení, že český televizní divák je intelektuál. Ale Američani, jako majoritní vlastníci, zavedli hned peoplemetry a analyzovali sledovanost televize. A ty výsledky vedly jednoznačně k závěru, že ponechat televizi tento intelektuální charakter by znamenalo prošustrovat strašné peníze a přivést tuto firmu k úpadku. Oni to pochopili velmi rychle, nasadili standardní seriálové formáty, trhákové filmy a trhákové zpravodajství... a já jsem odešel.

Když se přeneseme do současnosti, které společenské problémy jsou dnes v Česku a na Slovensku nejpálčivější?

Existuje několik balíků problémů. Jeden je spojen s globálními problémy jako např. klimatická změna, migrace etc., další se týká digitalizace a komunikace v čase sociálních sítí. Dále jsou tu problémy spojené s geopolitickými a civilizačními tenzemi, což se projevuje ve válečných konfliktech, např. teď ruskou agresí na Ukrajině. S tím vším souvisejí problémy spojené s migrací, s hladem, nerovnoměrnou distribucí bohatství a chudoby a také jsou tu ideologické a náboženské střety. Jsou to globální problémy. A jestliže existují globální problémy, musí existovat jejich globální řešení a musejí existovat globální instituce, které ponесou za tato řešení zodpovědnost. Proto jsem rád, že existuje např. Evropská unie a NATO, kam patříme.

Ale tam, kde se něco takového rodí, tam se automaticky rodí i druhá strana, tedy protivníci těchto trendů, především nacionalisti, kteří se soustředí na vlastní píseček. Zejména resuscitace primitivního nacionalismu mi nahání hrůzu, protože mi to připomíná ty nejhorší části našich moderních dějin. Jsem Žid a jsem na to mimořádně citlivý. Narodil jsem se v Terezíně a 95% mé rodiny odešlo z tohoto světa v holocaustu.

Češi a Slováci jsou hodně blízké národy a já jsem obrečel rozpad Československa. Je to pro mě emocionální jizva, kterou nosím v sobě. Ale musím říct zcela naplno: Slováci ještě nedospěli do toho správného postpubertálního věku, jako národ a stát. Má tam velice silnou pozici katolický klérus s nevyřešeným dluhem za válečný Slovenský stát a je tam velice silná tendence vzhlížet k vůdcům pofiderního formátu. Není náhoda, že Vladimír Mečiar opakovaně vyhrál na Slovensku volby. Mečiar, kvůli kterému jsem emigroval do Čech, byl předvoj a všichni ti Orbánové a Trumповé přišli dlouho, dlouho po Mečiarovi. On byl ten, kdo hlásal „Slovakia first“. On byl ten, kdo miloval malý dvůr a velký bič. On se svezl na vlně nacionalistických resentmentů. A síla takových politiků dnes ve světě narůstá. Není to radostný pohled.

Hlavním tématem letošního čísla Sociologického bulletinu je válka, především samozřejmě ruská válka na Ukrajině. Jak tuto válku vnímáte? Co ukázala?

Odhallila falešnost mýtu o velkém Rusku. Rusové, ne všichni, samozřejmě, jsou hrdí na dvě věci. Na mýtus, který stojí na představě Ruska jako neko-
nečné země a na přesvědčení, že mají nejlepší zbrojní potenciál na světě.

Přišla válka na Ukrajině a tyto dva mýty padly jak domeček z karet. Rusko nebude mít Ukrajinu a nepodaří se mu resuscitovat to, co bylo za Sovětského svazu. A jejich zbrojní potenciál je zastaralý.

Ale nebezpečí a destruktivita národních mytologií, to není jenom ruská záležitost. Máme Trumpa nebo Orbána. A další. Ale na druhé straně tato válka probudila v rozežrané a obézní Evropě pocit sebezáchovy. Ruská válka také ukázala opodstatněnost evropské integrace i existence NATO. A překvapila mě obyčejná lidská solidarita – opravdu hodně lidí, kteří velice konkrétně pomáhají Ukrajincům. Tento typ solidarity mě dojíká.

Je zřejmé, že celý Váš život stojí na určitých hodnotách. Jaká je Vaše základní životní hodnota?

No, bude to znít přílišně pateticky, ale je to to zlaté pravidlo, které je tady odnepaměti, tedy: Nedělej jiným to, co nechceš, aby dělali tobě. Jeho platinová verze zní: Konej dobro. To je v základech téměř všech náboženství a morálek. Ale nemyslím si, že je zapotřebí pojmenovávat svou spirituální identitu příliš konkrétně. Nemyslím, že je dobré, když si někdo buší do hrudi a říká, já jsem křesťan, já jsem žid, já jsem muslim, já jsem hinduista, buddhista..., Slovák, Čech... To podstatné je, jestli v jeho vnitřním vybavení existuje sklon k soucitu a laskavosti, formování udržitelných vztahů a k dávání.

Mimochodem, existuje jediná kniha, kterou jsem četl mockrát v životě, a to je *Tao te-ťing*, kde se ponechává obrovský prostor pro to, aby člověk nemusel pojmenovat původu všeho, prostor pro tajemství

Ano, hned na začátku je „tao, které lze pojmenovat, není to správné tao...“.

Ale abych byl konkrétnější. Kdybych měl dnes vyslovit jména lidí, kteří jsou pro mě jako zářivá světla na obloze, tak řeknu dalajláma a papež František. A to nejsem ani tibetský buddhista, ani křesťan.

Ale kupodivu člověk nemusí rovnou vzhlížet k Dharamsale nebo k Římu a najde takové lidi i kolem sebe. Tak například současná prezidentka Slovenska Zuzana Čaputová. Je to vzdělaná, empatická, kultivovaná a navíc hezká prezidentka, která se ani v jednom projevu nechová agresivně a neukazuje prstem na nějakého nepřítele. A přitom je věcná, kritická, adresná...

Kdybych měl říct, a to vám říkám na konec, co mi nejvíc vadí dnes, tady a teď, tak vám řeknu, že to je absence pozitivních emocí. Člověk si otevře televizi, vezme do rukou knihu, i ty nejlepší knihy, ověšené cenami zprava doleva – temno, temno, temno. Průšvih, průšvih, průšvih. Ale kde je ta naděje? Kde je to světýlko?

Víme, že negativní emoce jsou epidemické. Stejně jako emoce pozitivní. A čím víc jich generujeme, tím víc jich v prostředí je. Kde jsou lidé, kteří by měli probouzet v lidech naději? Kde jsou? A kde jsou ti intelektuálové? Do prdele, nejsou také intelektuální elity odpovědné za to, že lidé jsou ochotni, jak v tom Krysaři, skákat do propasti jenom proto, že je tam vede nějaký Mečiar nebo Klaus anebo Babiš a podobní? To jsou krysaři.

To nezní jako optimistický závěr rozhovoru. (smích)

Ale vždyť jsem vám řekl, v čem spočívá smysl uvažování o budoucnosti. V identifikaci rizik a nacházení cest jejich řešení plus v identifikaci rozvojových šancí a nacházení cest jejich realizace. Nejsem pesimista.

Děkuji za rozhovor.

Dušan Lužný

SOCIOLOGICKÉ OSOBNOSTI

Kolokvium sekce sociologické teorie ČSS¹:

Miloslav Petrussek v kontextu soudobé české sociologie

Jakub Mlynář
Katedra sociologie
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
HES-SO Valais-Wallis, Sierre, Švýcarsko

V roce 2022 si česko-slovenská sociologická obec připomněla 10 let od úmrtí Miloslava Petruska (1936–2012), jednoho z nejvýznamnějších českých sociologů pozdní doby. Petrussek byl nejen plodným autorem, zručným esejistou či charismatickým popularizátorem, ale také oblíbeným přednášejícím, který pro sociologii nadchl několik generací vysokoškolských studentů a studentek. Od samého počátku své kariéry se věnoval budování základů sociologie prostřednictvím práce na slovnících a na zpřístupňování základních sociologických děl v češtině (ani dnes nelze opomenout jeho jedinečné doslovy u knih klasiků vydávaných zejména v nakladatelství SLON). Mnoho práce Petrussek vykonal také v oblasti dějin české sociologie – ať už šlo o výuku, časopiseckou publikaci medailonů mnoha sociologů nebo o podíl na *Slovníku českých sociologů* (2013) a na *Dějínách české sociologie* (2014, ed. Z. Nešpor).

K připomínce památky Miloslava Petruska uspořádala sekce sociologické teorie ČSS ve spolupráci s Knihovnou Václava Havla v Praze 11. listopadu 2022 kolokvium „Ideje a jejich lidé: chronotopos Miloslava Petruska“. Název akce se inspiroval v názvu kurzu, který profesor Petrussek vedl na pražské Fakultě sociálních věd UK – „Chronotopos“ – v anotaci charakterizovaný takto:

---

¹ Kolokvium se konalo 11. listopadu 2022 v Knihovně Václava Havla

„(...) Setkávání a střetávání kultur na straně jedné a vyhánění lidí z jejich domovů a nedobrovolné odchody ‚na zkušenou‘, o niž nežádali, je příznačným rysem zejména 20. století, století extrémů, totalitarismů i sociálních zázraků. Od Michaila Bachtina jsem si vypůjčil název souboru úvah o ‚emigrantech a exilech‘, o tom, jak ideje a lidé putovali v prostoru (topos) a čase (chronos), jak se navzájem ovlivňovali, jak oni sami aktivně spoluutvářeli kulturu, do níž vstupovali a současně podléhali jejím vlivům a svodům. (...) Je-li totiž něco zvláště příznačného pro dějiny sociologie od jejího prapočátku na úsvitu raného kapitalismu, je to právě pohyb, dramatický pohyb lidí mezi donucením a svobodnou volbou a stejně vzrušující pohyb idejí mezi aktivní tvorbou a pasivní recepcí.“²

Hlavním tématem listopadového kolokvia bylo právě takovéto reflexivní ovlivňování idejí a lidí v prostoru a čase. Jak o Petruskovi napsal Martin Bútora: „Keby bol Milan uplatnil na seba samého Chronotopos moderní sociologie, jeden z kurzov, ktoré vyučoval, otvorilo by sa nám pred očami jeho putovanie rôznymi prostrediami, malými i veľkými dejinami, osobnosťami a ideami.“³Otázky, které akce chtěla zodpovědět či alespoň otevřít, mířily tímto směrem: Jaký byl chronotopos Miloslava Petruska? Jak na něj vzpomínají jeho spolupracovníci a žáci? Jakým způsobem bylo jeho myšlení utvářeno historickými okolnostmi? Existuje (ještě stále) „petruskovská sociologie“? Pokud ano, jaká je?

Program kolokvia, které proběhlo v Knihovně Václava Havla – spjaté s Petruskem jakožto spoluzakladatelem –, byl rozdělen do tří bloků. Jejich cílem bylo postihnout výše naznačené mnohorozměrné působení profesora Petruska v československé i české sociologii několika desetiletí. Úvodem pohovořil Václav Bělohradský, Petruskův dlouholetý přítel, který se zaměřil na „Petruskovo diskurzivní pojetí sociologie“. Dále každý z bloků tvořily dva příspěvky, které následně doplnil diskutant či diskutantka svým komentářem. V prvním bloku, s názvem „Petrusek jako sociolog“, vystoupil Marek Skovajsa s příspěvkem „Sociologická teorie Miloslava Petruska jako typ“ a Jan Maršálek s příspěvkem „Postavení historie a teorie sociologie v českém akademickém prostředí“, diskutantem pak byl Jan Balon. Druhý blok,

² <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=predmet&kod=JSM001>

³ <https://docplayer.net/15399936-Martin-butora-laudatio-pri-prilezitosti-udelenia-ceny-nadace-vize.html>

s názvem „Petrušek jako Petrušek“, byl zaměřen na osobnější vzpomínky Petruskových žáků různých sociologických orientací i generací. Otevřel jej Jiří Šubrt s příspěvkem „Miloslav Petrušek a paradox Schrödingerovy kočky“, po němž následovala Helena Kubátová a její „Reflexe šesti klíčových zastavení s Miloslavem Petruskem“; blok uzavřel v roli diskutanta Jiří Buriánek. Třetí blok se jmenoval „Petrušek jako pedagog“. Vystoupil v něm Jan Sládek s příspěvkem „Petruskovské inspirace: být učitel je věcí veřejnou“ a Ivona Hirschi s příspěvkem nazvaným „Umění totalitních režimů jako (vizuální) sociální fenomén“; celý program pak zakončila svými vzpomínkami a komentářem Jiřina Šmejkalová coby diskutantka. V samotném závěru večera byla promítnuta část rozhovoru, který Petrušek poskytl 12. ledna 2009 v rámci projektu „Česká sociologie 1945–1969, orální historie“ a jehož projekci laskavě umožnil Sociologický ústav Akademie věd ČR. Tolik ke chronologické struktuře podvečera; podívejme se nyní na některá z opakovaně se navracejících témat. Podrobnější zprávu z kolokvia nabízí Miroslav Paulíček na stránkách časopisu *Historická sociologie*, omezím se zde proto jen na stručnou reflexi vybraných myšlenek, které ten den v Knihovně Václava Havla zazněly.

Václav Bělohradský jako jeden z Petruskových nejvýznamnějších příspěvků vyzdvihl knihu *Společnosti pozdní doby* (2007), která se zabývá diskurzivní povahou sociální reality prostřednictvím pojmenování. Jak Bělohradský poznamenal, zatímco dříve tato pojmenování byla často dějnotvorná a sebe-definující, nyní jsou spíše ironická a jaksi méně závažná. Jan Sládek později zdůraznil, že Petrušek jako učitel dovedl umně zasadit sociologické myšlení do rámce širších společenských a historických narativů. Smysluplné směřování vyjádřené v kolektivních příbězích i prostřednictvím reflexivních označení, jež společnosti uplatňují na sebe sama, jako by se ze současného světa poněkud vytrácelo. I Marek Skovajsa ve svém zamyšlení nad sociálním typem sociologického teoretika naznačil, že Petruskův odkaz může být v určitém ohrožení, neboť oproti svébytnému teoretickému eklekticismu, vycházejícímu ze široce založeného kulturního přehledu, stojí v současné době upřednostňovaná úzká specializace a orientace na výzkum. Podobné téma otevřel i příspěvek Jiřího Šubrt, který připomněl petruskovský princip komplementarity a tolerance v sociologii, umožňující paralelní kultivaci a vzájemné obohacování různých přístupů k vědeckému bádání. Helena Kubátová k tématu komplementarity a otevřenosti vůči odlišným směrům

přispěla připomenutím důležité Petruskovy knihy *Alternativní sociologie* (1992). V diskusích pak zazněla otázka, do jaké míry je idea komplementarity odrazem doby, v níž ji Petrussek formuloval, a jak ji můžeme efektivně rozvíjet i dnes. V lecčem snad poněkud otupující ráz současného akademického provozu, který nenechává mnoho prostoru pěstování klasické učenosti a širokého přehledu o disciplíně jako celku, jako téma pro kritickou diskusi vyzdvihl též Jan Balon. Dobový kontext a jeho proměny bezesporu hrají podstatnou roli; na kolokviu byl ovšem Petrussek připomínán zejména jako unikátní osobnost, která – jak poznamenala Jiřina Šmejkalová – disponovala jedinečnou schopností vyvolat v ostatních nadšení pro vše sociologické. Petrussek se vyznačoval laskavou ironií, nadhledem, otevřeností a tvořivostí; Jiří Buriánek připomněl, že Petrussek svoji osobitou kreativitou projevoval i v oblasti empirických výzkumů, kterým se věnoval hlavně v první polovině své sociologické dráhy. Petruskův celoživotní hluboký zájem o umění a další mimosociologické formy reflexe společenského dění ve svém příspěvku rozpracovala Ivona Hirschi. Kolokvium jako celek tak ilustrovalo úvahy Jana Maršálka, který poukázal na to, že způsob, jakým jsou u nás pojímány dějiny sociologie, odráží osobní zájmy jednotlivých badatelů (u Petruska např. dílo Masarykovo) spíše než povahu specifické disciplíny, kterou by systematické dějiny sociologie mohly být.

Raymond Aron (1905–1983): Stále na okraji, stále podstatný

Marek Skovajsa
Katedra sociologie
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Čtyřicet let od úmrtí francouzského sociologa, politologa a filosofa Raymonda Arona uplyne 17. října letošního roku. Aron byl velmi vlivnou postavou intelektuálního a politického života Francie, v 50. a 60. letech byl také klíčovou osobností francouzské univerzitní sociologie. Vedle akademické práce se naplno věnoval novinářině, desítky let byl pravidelným přispěvatelem do konzervativního listu *Le Figaro* a dalších novin a časopisů. Komentoval a analyzoval všechny důležité politické události, kterými Francie a svět za jeho života prošly: nástup hitlerismu v Německu na počátku 30. let, krizi a pád Francie v roce 1940, válku proti nacismu, během které Aron působil jako novinář na straně de Gaulleovy exilové vlády v Londýně, studenou válku a rozdělení světa („velké schisma“) na západní a sovětský blok po roce 1945, francouzskou válku v Alžírsku a alžírskou nezávislost, pád čtvrté a nástup páté francouzské republiky, studentské hnutí a společenskou krizi roku 1968, ekonomickou krizi 70. let a další. Proslavil se řadou prací, z nichž uvedme aspoň ty neznámější: *Úvod do filosofie dějin* (1938), *Opium intelektuálů* (1955), trilogii *Osmnáct přednášek o průmyslové společnosti* (1963), *Třídní boj* (1964), *Demokracie a totalitarismus* (1965) nebo dnes bohužel opět aktuální *Myslet válku: Clausewitz* (1976).

Se sociologií jsou spojeny Aronovy akademické začátky ve 30. letech, kdy působil jako tajemník Centra sociální dokumentace na pařížské *École nationale supérieure* pod vedením Célestina Bouglého. Tehdy také publikoval

svou první práci *Současná německá sociologie* (1935), založenou na předchozím tříletém pobytu v Německu, již do Francie uvedl německou sociologii vědění, historismus a především Maxe Webera. Po skončení války mu byla nabídnuta profesura sociologie na univerzitě v Bordeaux, nabídku ale nepřijal, aby se mohl naplno věnovat žurnalistice.

K akademické sociologii se vrátil až v roce 1955, kdy byl zvolen profesorem sociologie na Sorbonně, a stal se až do roku 1968 nejdůležitější postavou francouzské sociologie. Historik Marc Joly (2012) přesvědčivě dokazuje, že Aron v tomto období měl jak po stránce intelektuální, tak po stránce institucionálního vlivu navrch nad svými generačními soupeřnými, jako byli Georges Gurvitch nebo Jean Stoetzel. O jeho přízeň se ucházeli všichni velcí sociologové nastupující generace: Raymond Boudon, Pierre Bourdieu, Michel Crozier, Alain Touraine. Aron si vybral jako svého nástupce Bourdieuho, jehož rané práce o alžírské společnosti obdivoval, a jistě hrálo svou roli i to, že oba sdíleli přesvědčení, že Francie se svého koloniálního panství v Alžírsku musí vzdát. Jmenoval jej svým zástupcem v Centru evropské sociologie, jedním z prvních a nejvýznamnějších francouzském centru pro empirické výzkumy, které díky Aronovi vzniklo začátkem 60. let při dnešní École des hautes études en sciences sociales (EHESS). Tím Aron výrazně napomohl raketovému rozvoji Bourdieuho vědecké dráhy v 60. letech. Vztah vzájemné fascinace však utrpěl velký otřes v období studentských bouří v květnu 1968, kdy se projevily všechny hluboké politické i intelektuální rozdíly, které Arona a Bourdieuho od sebe oddělovaly. Aron odešel ze Sorbonny už v lednu 1968, jako by tušil, co se bude dít v dalších měsících, ale jeho skvělá akademická kariéra tím zdaleka neskončila. Už od roku 1960 působil jako profesor také na EHESS a v roce 1970 byl zvolen profesorem sociologie moderních civilizací na Collège de France, nejprestižnější francouzské akademické instituci vůbec.

I když se Aron spolu se sociologií a v některých fázích svého života více než jí věnoval filosofii dějin a především politologii a mezinárodním vztahům, relevance jeho díla pro sociologii je nesporná. Vedle politické sociologie, v níž se zvláště důkladně věnoval otázce elit a vládnoucích tříd, významně přispěl také ke komparativní historické sociologii, obecné sociologické teorii a dějinám sociologie. Velmi ceněné byly a dosud jsou Aronovy ve své době ojedinělé dějiny klasické sociologie *Etapy sociologického myšlení* (1967),

kteří podobně jako trilogie o industriální společnosti zmíněná výše vznikly ze zápisů z přednášek na Sorbonně.

Aron nebyl systematický teoretik, přesto zanechal cenné reflexe základních teoretických otázek sociologie. Jeho výchozí teoretická premisa je v rozporu s většinovým pojetím lidského jednání v sociologii a je kvůli ní odsouzen k tomu, aby byl jako sociolog přehlížen. Dá se vyjádřit tak, že lidé sice jednají v podmínkách, které si sami nevybrali, ale na podmínky nelze nikdy zcela redukovat to, jak se rozhodli jednat. Vedle determinismu odmítal také jakékoli monokauzální vysvětlení dějin, včetně vysvětlení pouze ze sociálních příčin a podmínek (sociologismus) nebo pouze z ekonomických faktorů a zákonitostí (ekonomismus). Sociologismus vytýkal především Émilu Durkheimovi a jeho škole, vůči kterým si po celý život uchovával kritický odstup. Přitom šlo svým způsobem o rodinný spor. Jeden Aronův starší bratranec se jmenoval Marcel Mauss a ten, jak známo, byl synovcem samotného Durkheima.

Jako přední západní kritik marxismu a sovětského komunismu byl Aron od 60. let znám také v české sociologii. Jaroslav Klofáč a Vojtěch Tlustý ve své *Soudobé sociologii* (1967) znali a kompetentně vykládali (podobně jako někteří další čeští sociologové 60. let) jeho teorii průmyslové společnosti a diskutovali o Aronových příspěvcích k teorii konvergence mezi západními a východními společnostmi a k tezi o konci ideologií (Aron obě odmítal, byť tak nebyl vždy pochopen). Během normalizace pak Aron samozřejmě patřil ke skupině západních intelektuálů, s nimiž bylo třeba bojovat v rámci oficiálního boje s buržoazním sociálním a politickým myšlením. Je těžké odhadnout, jak dobře bylo jeho dílo u nás v období 60. až 80. let doopravdy známo a studováno, nicméně je nepochybné, že nejpozději v 80. letech Aronovy kritiky sovětského totalitarismu a ideokracie získaly velký vliv mezi sociology kriticky orientovanými k vládnoucímu režimu. Svědčí o tom skutečnost, že v brněnské samizdatové edici *Prameny* vyšlo několik Aronových prací, které přeložil Vladimír Jochmann a biografickou poznámkou opatřil Miloslav Petrusek (1992, původně vyšlo 1988).

Po roce 1989 se vedle Jochmanna a Petruska o seznámení českých sociologů i veřejnosti s Aronovým dílem nejvíce zasloužil politický sociolog Miroslav Novák, který o Aronovi psal do exilových časopisů už během 80. let. Mezi významnými výsledky těchto snah je třeba jmenovat alespoň

tematické číslo *Sociologického časopisu*, které editoval M. Novák (2005) a v němž vyšla mimo jiné Petruskova pozoruhodná bilanční stať (Petrušek 2005), a rovněž Novákovu knižní studii o Aronově politické sociologii (Novák 2007).¹ Nultá léta u nás vůbec byla zenitem zájmu o Arona, což lze vysvětlit skutečností, že Aron byl důležitý pro generace, které prošly zkušeností komunismu. Právě tehdy vyšly překlady dvou Aronových prací nejpřístupnějších širšímu publiku: nový překlad *Opia intelektuálů* (Aron 2001) a kniha televizních rozhovorů *Angažovaný pozorovatel* (Aron, Mis-sika, Wolton 2003).

Shledává Arona aktuálním mladší generace českých sociologů a socioložek, tedy dnešní třicátníci a čtyřicátníci? Soudě podle neexistence jakékoli novější publikace o Aronovi od pisatelů mladších 60 let, pak ne. Jestliže i česká sociologie začala zejména po hospodářské krizi roku 2008 více sahat po ovoci z do té doby zakázaného stromu marxismu, pak jistě, proč ne. Sotva to ale mohlo vést k většímu zájmu o autory, kteří s marxismem polemizovali, ať už jako s teoretickým směrem, tak s ideologií, mezi nimi pak i o Arona. Navíc se Aron společně s dalšími kritiky komunistických režimů stal v českých sociálních vědách a historii tak trochu rukojmím nekonečných scholastických diskusí o pojmu totalitarismu a politických sporů mezi antikomunisty a anti-antikomunisty.

Neméně však absence pozornosti u nás věnované Aronovu dílu souvisí se skutečností, že Aron je v podstatě neznámou a nepřítomnou postavou i pro naprostou většinu západních sociologů. Ostatně už Miloslav Petrušek (2005) litoval Aronova „zmizení“ ze zahraničních kompendií sociologie a politické vědy. V podobném duchu o Aronově nesnadném postavení v dnešní sociologii psal také Peter Baehr (2013), který se pozastavil nad markantním nesouladem mezi Aronovou skvělou pověstí u hrstky autorů, kteří jej znají, a jeho neviditelností v sociologii jako takové. Podle Bae-hra Aron zmizel z horizontu dnešní sociologie a stal se jejím „uctívaným outsiderem“ proto, že nenaplnil podmínky reputační dlouhověkosti. K nim vedle brilantního myšlení a rozsáhlého díla, jež Aron za sebou nepochybně zanechal, patří také třeba schopnost formulovat a často opakovat charakteristické teoretické teze, které si čtenáři snadno vštípí do paměti, a blízkost vlastního pojetí sociologie k normativnímu ideálu profesionalizované

---

¹ Zde lze najít odkazy na Aronovy publikace zmiňované a necitované v tomto příspěvku.

vědecké sociologie. Tyto podmínky Aronovo paradoxní a programově antiscientistické myšlení nesplňuje.

Znamená to, že Aron je postavou patřící už jen do dějin? Je to možná překvapivé, ale v západní sociologii tomu tak není, počet reprezentativních publikací a studií z posledního desetiletí nasvědčuje spíše tomu, že zájem o Arona a jeho dílo zase vzrostl. Pár příkladů: časopis *Journal of Classical Sociology* zasvětil v roce 2011 Aronovi celé monotematické číslo (Baehr 2011). V posledních letech také vyšla dvě anglickojazyčná aronovská kompendia, přičemž jen o prvním z nich se dá říci, že za ním stojí příslušníci Aronova konzervativně-liberálního politického okruhu (Colen, Dutartre-Michaut 2015; Stark, Adair-Toteff 2022). Sociologové mezinárodních vztahů již dlouhou dobu oceňovali Aronovu spoluzakladatelskou roli při utváření tohoto interdisciplinárního podoboru, na Aronovy práce však navázali i další teoretici IR (Schmitt 2018). Objevily se také pokusy o revizionistické čtení Aronova odkazu. Historický sociolog George Steinmetz (2021) nedávno Arona vcelku přesvědčivě vylíčil jako teoretika postkolonialismu a postimperialismu. Britský sociolog Nicholas Gane (2016) zase upozornil na to, že je chybné Arona považovat za nekritického přívržence neoliberalismu, ačkoli je skutečností, že byl přítomen u zrodu neoliberalního hnutí ve 30. a 40. letech a ve svých spisech a přednáškách upřednostňoval tržní hospodářství před hospodářstvím centrálně řízeným. Aron však na rozdíl od Friedricha Augusta von Hayeka a mnoha dalších ekonomů, kteří měli při určování obsahu neoliberalismu rozhodující slovo, přistupoval k hospodářství jako sociolog a zdůrazňoval, že ekonomické procesy vždy probíhají v sociálním a institucionálním rámci.

Živé dílo stále provokuje k promyšlení a k novým výkladům ve spojení s proměňujícím se kontextem doby. Zdá se, že Aronovy texty jsou přesně takové a stále se v nich dá objevovat mnohé, co nám může pomoci lépe porozumět dnešní politice a společnosti.

Bibliografie

- Aron, R. (2001). *Opium intelektuálů*. Přel. H. Beguivinová. Praha: Mladá fronta.
- Aron, R., Missika, J.-L., Wolton, D. (2003). *Angažovaný pozorovatel*. Přel. H. Zahradníčková. Praha: Mladá fronta.
- Baehr, P. (ed.). (2011). Special Issue on the Thought and Legacy of Raymond Aron. *Journal of Classical Sociology*, 11(2).
- Baehr, P. 2013. The Honored Outsider: Raymond Aron as Sociologist. *Sociological Theory*, 31(2), 93–115.
- Colen, J., É. Dutartre-Michaut (eds.). (2015). *The Companion to Raymond Aron*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gane, N. (2016). In and out of Neoliberalism: Reconsidering the Sociology of Raymond Aron. *Journal of Classical Sociology*, 16(3), 261–279.
- Joly, M. (2012). *Devenir Norbert Elias. Histoire croisée d'un processus de reconnaissance scientifique: la réception française*. Paris: Fayard.
- Klofáč, J., Tlustý, V. (1967). *Soudobá sociologie II*. Praha: Svoboda.
- Novák, M. (ed.). (2005). Raymond Aron (1905–1983). Monotematický blok. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 41(5), 772–861.
- Novák, M. (2007). *Mezi demokracií a totalitarismem. Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.
- Petrusek, M. (1992). Raymond Aron (1905–1983): Biografická poznámka. In R. Aron, *Esej o svobodách*. Bratislava: Archa, pp. 201–206.
- Petrusek, M. (2005). Fenomenolog a analytik svobody i zla. Raymond Aron (1905–2005). *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 41(5), 777–800.
- Schmitt, O. (ed.). (2018). *Raymond Aron and International Relations*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Stark, J., Adair-Toteff, Ch. (eds.). (2022). *The Anthem Companion to Raymond Aron*. London: Anthem Press.
- Steinmetz, G. (2021). Between France, Germany, and the United States: Raymond Aron as a Critical Theorist of Colonialism and Empire. In J. Lahti (ed.), *German and United States Colonialism in a Connected World*. Cham: Palgrave Macmillan, pp. 83–105.

Wilhelm Jerusalem (1854–1923): Zakladatel sociologie poznání

Marek Skovajsa
Katedra sociologie
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Tábor má svého Chalupného, s Novým Městem na Moravě je spojen Bláha, ale který sociolog měl kdy co do činění s Mikulovem? Jmenoval se Wilhelm Jerusalem a neprávem patří k téměř neznámým postavám z dějin starší českoněmecké sociologie. Jerusaleмова dráha odráží nesamozřejmost a zdlouhavost procesu diferenciacie, v jehož průběhu se v době od druhé poloviny 19. století do roku 1914 a často i dlouho poté ve střední Evropě vyčleňovaly a osamostatňovaly nové akademické obory z oborů tradičních, jako byly filosofie, právo nebo historie. Postupně se věnoval klasické filologii, filosofii, psychologii a teorii pedagogiky, v posledních patnácti letech svého života pak tíhnul zejména k sociologii a usiloval o rozvinutí vlastního sociologického přístupu k teorii poznání. Literatura o Jerusalemovi v češtině se omezuje na několik málo stručných slovníkových hesel z dějin filosofie, v nichž na jeho příspěvek k sociologii téměř nezbylo místo. Sté výročí Jerusaleмова úmrtí se zdá být vhodnou příležitostí k tomu přiblížit život a dílo tohoto průkopníka sociologie také sociologické obci.

Wilhelm Jerusalem se narodil v roce 1854 do rolnické rodiny ve vesnici Dříteč blízko Chrudimi. Rodiče byli věřící židé a z Wilhelma, který byl nejmladší z devíti dětí, chtěli mít rabína. V deseti letech byl proto poslán do židovské školy v nedalekém městečku Luži, kde byl vzděláván převážně jen ve staré hebrejštině a četbě židovských posvátných textů. Wilhelm se však doučoval ostatní předměty podle gymnaziálních učebnic jako samouk a každé polo-

letí jezdil skládat postupové zkoušky k piaristům do Litomyšle. Brzy zjistil, že ho rabínská dráha neláká, ale chce se věnovat vědě. Odjel proto do Prahy, kde se stal studentem německojazyčného gymnázia na Malé Straně a na podporu svého studia získal státní stipendium. Po maturitě v roce 1872 vystudoval klasickou filologii na tehdy ještě jazykově nerozdělené Karlo-Ferdinandově univerzitě. Mezi jeho učitele patřil například český filolog Jan Kvíčala. Na dnešní UK také v roce 1878 získal doktorský titul za filologickou disertaci, v níž rozluštil a analyzoval nově objevený starořecký nápis. V té době už byl pomocným učitelem na jednom z německojazyčných pražských gymnázií a jeho odborný zájem se od filologie začal přesouvat k filosofii, již Jerusalelem chápal velmi široce a vešly se mu do ní nejprve psychologie a posléze i sociologie. Ve svých pamětech vzpomíná na to, jak se během posledních let v Praze pravidelně v hospodě setkával se svým gymnaziálním kolegou filosofem Antonem von Leclairem, který s oblibou demonstroval své epistemologické teorie na sklenici piva.

V roce 1878 Jerusalelem z Prahy odešel a už se do ní nikdy natrvalo nevrátil. Po získání doktorátu byl jmenován řádným učitelem na gymnáziu v Mikulově, německy Nikolsburgu, odkud to bylo a stále je mnohem blíže do Vídně než do Prahy. Jedním ze studentů, jež v Mikulově učil, byl Karl Renner, významný rakouský sociálnědemokratický politik, kancléř i prezident a také uznávaný právní sociolog (tedy hned druhý sociolog spojený s Mikulovem!), který do mikulovského gymnázia docházel z nedalekých Dolních Dunajovic. Ve volném čase Jerusalelem společně s místním rabínem četl Aristotelův *Organon* ve staré řečtině a napsal pojednání o vztahu gramatiky a logiky u Aristotela, se kterým složil učitelskou zkoušku z filosofické propedeutiky u herbartovce Roberta Zimmermanna, profesora filosofie na univerzitě ve Vídni.

Na mikulovská léta Jerusalelem vzpomínal jako na šťastné a v mnoha ohledech rozhodující období ve svém životě. Během nich se jemu a jeho manželce Kateřině rozené Pollakové narodily čtyři z celkem pěti dětí. Dokončil svůj obrat od filologie k filosofii a vytvořil si základ pro kariéru ve Vídni. V neposlední řadě v Mikulově podle vlastních slov získal první lekci ze sociologie, a to když se v 80. letech za Taaffeho vlády mnozí němečtí liberálové, k nimž se od svých pražských studií sám počítal, během několika málo let proměnili v radikální německé nacionalisty.

Do hlavního města monarchie se Jerusalem i s rodinou odstěhoval v roce 1885, kdy po několika předchozích neúspěšných pokusech získal místo na bývalém piaristickém gymnáziu v Josefstadtu. Jeho středoškolský úvazek ve Vídni stejně jako předtím v Mikulově zahrnoval výuku latiny, řečtiny, němčiny a filosofické propedeutiky, která sestávala ze dvou větví, logiky a psychologie. Protože gymnaziální plat nestačil k uživení početné rodiny, Jerusalem si od příchodu do Vídně po dvacet následujících let musel přivydělávat vychovatelstvím a soukromou výukou v bohatých rodinách. To však byla stále jen část jeho pracovní činnosti. Byl také čím dál více ponořen do vědecké práce, začal učit na vídeňské univerzitě a horlivě se věnoval přednáškové a organizační činnosti v celé řadě lidověvýchovných a osvětových spolků.

V roce 1891 se na vídeňské univerzitě habilitoval u filosofů Zimmermanna a Theodora Gomperze, kteří oba byli o více než jedno desetiletí dříve také členy habilitační komise Tomáše G. Masaryka. S Masarykem měl Jerusalem společné i to, že jeho habilitační práce byla přijata v oboru filosofie, i když téma a přístup měly k filosofii poměrně daleko, jak to odpovídalo dobové situaci, kdy proces vydělování sociálních věd z filosofie teprve probíhal. Habilitační spis byl psychologickou studií o výchově hluchoslepé Američanky Laury Brightmanové, která se za pomoci pedagogů z bostonského slepeckého ústavu naučila číst a komunikovat. Jerusalem se vzápětí začal zajímat také o známější Helen Kellerovou, s níž udržoval korespondenci a správně jí už v jejích devíti letech předpověděl, že se z ní stane úspěšná spisovatelka.

Už před habilitací se Jerusalem začal věnovat psaní učebnic pro střední a vysoké školy, tedy činnosti, která byla v Rakousku vysoce ceněna a díky které se stal známým také v zahraničí. V roce 1888 poprvé vyšla jeho *Učebnice psychologie*, v roce 1899 pak *Úvod do filosofie*. Obě knihy se staly úředně aprobovanými učebnicemi a dobře se prodávaly. Byly také přeloženy asi do deseti jazyků. Jerusalem na obou neustále pracoval, aktualizoval je, rozšiřoval, doplňoval o kapitoly, v nichž vysvětloval své vlastní teorie. Učebnice psychologie za jeho života vyšla v sedmi vydáních, *Úvod do filosofie* pak dokonce v deseti. Ke čtenářům Jerusalemových knih patřil i V. I. Lenin, který jej ve svém filosofickém pamfletu *Materialismus a empiriokriticismus* počastoval několika opovrhlivými poznámkami („nejreakčnější kantovec“;

což je na pováženou, vezme-li se v potaz, že Jerusalem měl blízko k socialismu a novokantovství potíral ve všech jeho podobách).

Od roku 1891 Jerusalem vedle plného úvazku na gymnáziu a privátní výuky přednášel na vídeňské univerzitě jako soukromý docent bez jiného honoráře než zprvu velmi skromných příjmů z poplatků, které za návštěvu jeho přednášek platili studenti. Noční hodiny, víkendy a dovolené věnoval vědecké práci a psaní. Sám se domníval, že za to, že po řadu let vydržel takové obrovské pracovní nasazení, vděčil skutečnosti, že měl výborný fyzický základ z dětství, které prožil na venkově, a jak bylo tehdy obvyklé, patřila k němu i práce na poli. Teprve v roce 1905 si Jerusalem mohl dovolit přestat se soukromou výukou, protože výpadek výtěžku vyrovnaly vyšší příjmy z vysoké návštěvnosti jeho přednášek. V roce 1907, tedy ve věku 53 let a po 31 letech působení na místě gymnaziálního učitele, požádal v první možné lhůtě školský úřad o přeložení do výslužby, aby se mohl naplno věnovat univerzitní výuce a vědecké práci. Ve stejném roce byl filosofickou fakultou vídeňské univerzity navržen na mimořádného profesora, ale rakouské ministerstvo školství žádosti nevyhovělo. Jerusalem byl jmenován mimořádným profesorem filosofie a pedagogiky až v roce 1920, ve svých 66 (!) letech, a řádné profesury se dočkal až pár týdnů před smrtí, v roce 1923. Je obtížné zjistit, zda příčinou tak pozdního oficiálního akademického uznání byl odpor brentanovských a novokantovských profesorů, s nimiž Jerusalem otevřeně polemizoval, nebo antisemitské předsudky nebo ještě jiné důvody.

Jerusalem se brzy stal nejprve ve středoevropském prostředí známým akademikem, který udržoval kontakty s celou řadou významných dobových učenců. Dopisoval si se zakladateli národové psychologie Lazarusem a Steinhalem, z jejichž díla v nemalé míře vycházel, v roce 1891 strávil několik týdnů v psychologické laboratoři Wilhelma Wundta v Lipsku. Ve Vídni navštěvoval přednášky Franze Brentana, svým pozitivistickým a biologistickým pojetím základních otázek psychologie však byl Brentanovi a jeho škole velmi vzdálen. Filosoficky se také naprosto rozcházel s o pět let mladším Edmundem Husserlem, proti jehož logickému apriorismu Jerusalem tvrdošijně bránil psychologismus. Naopak myšlenkově i lidsky měl velmi blízko k Ernstu Machovi, který přesídlil z Prahy do Vídně v roce 1895, a přátelil se také s vynálezcem a originálním sociálním myslitelem Josefem Popperem-Lynkeem.

Jerusalemovy publikace získaly ohlas i v anglosaském světě, kde zaujaly příbuzností některých svých myšlenek s tehdy rychle se rozvíjejícím americkým pragmatismem. Jerusalem udržoval korespondenci s Williamem Jamesem i s Johnem Deweyem. James, s nímž byl původně v kontaktu kvůli psychologickým otázkám, mu v roce 1907 nechal poslat výtisk své čtvrtě vydané knihy *Pragmatismus*, ještě ve stejném roce vyšel její německý překlad, který pořídil Jerusalem osobně. O pragmatismu psal a zabýval se jím ve svých knihách pravděpodobně jako vůbec první německojazyčný filosof. Jürgen Habermas vzpomíná, že se s pragmatismem poprvé setkal v Jerusalemově *Úvodu do filosofie*, který našel v knihovně svého otce (cit. in Huebner 2013: 455, pozn. 22).

Vedle filosofie a psychologie Jerusalem věnoval pozornost také reflexi a vědeckému zpracování svých zkušeností středoškolského učitele. V roce 1903 si rozšířil habilitaci o obor pedagogika a začal pravidelně přednášet kurzy zaměřené na praktickou středoškolskou pedagogiku. Publikoval vlivné práce o výuce na středních školách a aktivně na veřejnosti hájil poslání klasických gymnázií.

Jerusalem byl při svém encyklopedickém způsobu práce obeznámen se sociologií již v prvních letech svého působení ve Vídni, psal třeba o Herbertu Spencerovi, kapitola o sociologii tvořila součást jeho *Úvodu do filosofie*. Hlubší zájem o sociologii však začal projevovat až kolem roku 1907, a to zřejmě v souvislosti se snahou najít vlastní odpověď na výzvu, kterou pro něj představoval právě objevený pragmatismus. V roce 1907 se Jerusalem stal jedním ze spoluzakladatelů Vídeňské sociologické společnosti, nejstarší sociologické odborné organizace v německojazyčných zemích. V roce 1909 publikoval svůj asi nejvýznamnější sociologický text, přinejmenším z historického hlediska, článek o „Sociologii poznávání“ (Jerusalem 1909), který je považován za jeden z prvních příspěvků k sociologii vědy a vědění (Uebel 2012).

Je pozoruhodné, že tento text probudil zájem Émile Durkheima, který v něm našel myšlenky blízké své vlastní teorii kolektivních představ. Durkheim věnoval desetistránkovému článku recenzi mající čtyři strany ve svém časopise *L'Année sociologique*, kde při té příležitosti založil novou rubriku „Sociologické podmínky poznání“ (Durkheim 1910). Jerusalem se sice nestal pravověrným durkheimovcem, ale práce Durkheima a jeho školy od té

doby pečlivě sledoval a dá se považovat za německého sociologa, který měl k durkheimismu nejbliže (Rol 2017: 80). Byl to Jerusalem, kdo pravděpodobně dal podnět k prvnímu německému překladu *Pravidel sociologické metody* (1907), a zcela určitě to byl on, kdo inicioval a předmluvou doprovodil německý překlad Lévy-Bruhlovy knihy *Mentální funkce v zaostalých společnostech* (1921).

Přibližně od roku 1910 začal Jerusalem pravidelně v každém školním roce na vídeňské univerzitě přednášet kurz o sociologii a kapitoly věnované sociologii byly v každém následujícím vydání *Úvodu do filosofie* delší a delší. Po jeho smrti byly tyto kapitoly v poslední, nejrozsáhlejší podobě vydány samostatně jako *Úvod do sociologie* (Jerusalem 1926). Jerusalem měl v plánu napsat o „sociologii poznání“ celou knihu, k tomu však už nedošlo. Ještě během první světové války se seznámil s dílem zakladatele fenomenologicky orientované sociologie vědění Maxe Schelera, po válce publikoval k sociologii poznání několik článků, ale v roce 1923 zemřel. U Karla Mannheima, který se stal nejuznávanějším představitelem německé *Wissenssoziologie*, Jerusalemovo naturalistické pojetí sociologie vědění narazilo na nesouhlas a velmi brzy zapadlo. Jerusalemova úloha při utváření tradice sociologie vědění byla znovuobjevena a stala se předmětem historického výzkumu až v posledních patnácti letech (např. Huebner 2013; Uebel 2012).

Jerusalem byl podle svědectví současníků výborný přednášející a řečník. Mnoho času věnoval výchovné činnosti a osvětovým přednáškám. Pravidelně vedl cykly přednášek z filosofie pro vídeňské lidové univerzitní kurzy, přednášel pro Etickou společnost a různé sociálně-reformní nebo socialistické organizace. Byl činný jako přednášející a organizátor také v židovských spolcích. Často přednášel ve vídeňském akademickém spolku pro ženy, usiloval o to, aby ženy měly přístup k vyššímu vzdělávání. Jeho dcera Irene, jediná ze tří dcer, která se dožila dospělosti, se stala učitelkou moderních jazyků na dívčím gymnáziu ve Vídni. Stejně jako syn Erwin byla zavražděna v německých koncentračních táborech. Druhou světovou válku z dětí přežil pouze syn Edmund, který uprchl do Palestiny a zemřel v Jeruzalémě.

Stopa Wilhelma Jerusalema v rané české sociologii je poměrně slabá. Je překvapivé, že Jerusalem a Masaryk na sebe snad nikdy navzájem neodkazují, ačkoli oba zastávali filosofické stanovisko, které shodně nazývali „kritickým realismem“, a oba, byť každý jiným způsobem, byli přesvědčeni o tom, že

akademické vědění má sloužit životu. Pozornost nevěnoval Jerusalemovi ani Josef Král ve svých studiích o herbartovské filosofii (či sociologii) a národové psychologii, ačkoli právě tyto tradice tvořily východisko, z něhož Jerusalem ať už kriticky, nebo pozitivně vycházel.

Výjimkou tak zůstává role, kterou Jerusalem sehrál v počátcích akademické dráhy Inocence Arnošta Bláhy. Bláha po vyloučení z hradeckého kněžského semináře zahájil svá univerzitní studia ve školním roce 1899–1900 na vídeňské univerzitě. Navštěvoval Jerusalemovy přednášky, které na něj udělaly hluboký dojem („svými jasnými a temperamentními výklady“), a pozorně studoval Jerusalemovův *Úvod do filosofie* (Bláha 1996–2004: 9–11, 94). Není ale dosud probádáno a zjištěno, zda se Bláha někdy zabýval Jerusalemovou sociologií poznání a zda jí byl ovlivněn.

Intelektuální a akademická dráha Wilhelma Jerusalema je pozoruhodným příkladem postupného utváření rané sociologické identity ve střední Evropě v době, kdy se sociologie teprve pomalu osamostatňovala od filosofie a dalších tradičních oborů. I když v jeho osobě hledání sociologické identity nedospělo k jednoznačnému zakončení, není pochyb o tom, že Jerusalem k rozvoji nového oboru významně přispěl a svou sociologií poznání dokonce vstoupil do dějin světové sociologie.

Bibliografie

- Bláha, I. A. (1996–2004). Rodinná kronika. *Universitas. Revue Masarykovy univerzity v Brně*, 29–37 (samostatně číslované přílohy): 1–218.
- Durkheim, E. (1910). Jerusalem (Wilhelm). – Soziologie des Erkennens (recenze). *L'Année sociologique*, 11, 42–45.
- Huebner, D. R. (2013). Wilhelm Jerusalem's sociology of knowledge in the dialogue of ideas. *Journal of Classical Sociology*, 13(4), 430–459.
- Jerusalem, W. (1909). Die Soziologie des Erkennens. *Die Zukunft*, 17(15. 5. 1909), 236–246.
- Jerusalem, W. (1925). Mein Leben und Ziele. In týž, *Gedanken und Denker: Neue Folge*. Wien/Leipzig: Wilhelm Braumüller, pp. 1–35.
- Jerusalem, W. (1926). *Einführung in die Soziologie*. Wien/Leipzig: Wilhelm Braumüller.
- Rol, C. (2017). Wilhelm Jerusalem lecteur d'Émile Durkheim: méthode, connaissance, morale. *Revue européenne des sciences sociales*, 55(2), 57–82.
- Uebel, T. (2012). But is it sociology of knowledge? Wilhelm Jerusalem's 'sociology of cognition' in context. *Studies in East European Thought*, 64(1), 5–37.

TÉMA ČÍSLA: RUSKÁ VÁLKA NA UKRAJINĚ

Agrese Ruska na Ukrajině v globální perspektivě

Vladimír Baar

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Přírodovědecká fakulta Ostravské univerzity

U příležitosti neblahého ročního výročí druhé ruské agrese vůči Ukrajině je čas vyhodnotit její důsledky v globálním rozměru z hlediska geopolitického, geoeconomického i geokulturního. Agrese výrazně změnila mezinárodní vztahy a zdá se, že ta změna nebude jen krátkodobá. Můžeme jen doufat, že agrese byla budíčkem pro politiky demokratického světa, aby si uvědomili, že představy o otevřeném globálním ekonomickém trhu, v němž se budou prosazovat demokratické principy vlády a ve světě zavládne trvalý mír, byly naivní. Resp. byly jakýmsi zbožným přáním demokratického světa, který dospěl do takového stadia blahobytu a „prosazování dobra“, že zapomněl, že svět je plný lidí, kteří mají zcela odlišné vidění světa. Z pohledu demokracie jsou něčím, co je vnímáno jako „zlo“, nicméně to „zlo“, ztělesněné v nejrůznějších autokratických režimech, vnímají jejich nositelé jako svoje „dobro“. O skutečné podstatě jejich „dobra“ se demokratické státy přesvědčily v minulosti na vlastní kůži – němečtí nacisté rozpoutali v jeho jménu světový konflikt, který stál demokratický svět mnoho sil a utrpení. O komunistickém „dobru“ prezentovaném Sovětským svazem už mnozí demokraté neuvažovali tak odmítavě, přesto většina politiků vládoucích v demokratických zemích vnímala, že komunistické „dobro“ je v protikladu s „dobrem“ demokratickým. A ze strachu, že by mohlo dojít ještě k horšímu střetu, než byl ten s nacismem, neváhali investovat do vlastní obrany a bránit šíření komunismu. I za cenu toho, že museli podporovat i mnohé

nedemokratické režimy proti infiltraci komunismu (typicky Vietnam, Laos, Kambodža), případně podporovat odboj proti režimům, které inklinovaly ke komunismu a byly zcela otevřeně podporovány Sovětským svazem (typicky Angola, Mosambik, Etiopie).

V mocenské bipolaritě vzniklo NATO, které dokázalo ubránit demokratické země před sovětskou agresí – zejména tím, že mělo silnější a technologicky modernější vojenskou sílu, která byla dostatečným odstrašujícím faktorem. Vznikly i další obranné pakty jako CENTO nebo SEATO, ale ty postupně erodovaly, protože sdružovaly vedle USA a Británie (v případě SEATO i Francii a Austrálii) také státy, které příliš demokratické nebyly a pro něž obrana proti šíření komunismu nebyla prioritou – oba pakty zanikly koncem 70. let a bývalý člen CENTO – Írán – se dokonce stal jedním z největších odpůrců Západu. A když se ve víru vnitřních problémů a vnějšího tlaku Západu rozpadl Sovětský svaz, demokratické země najednou zapomněly, že desítky let bojovaly proti komunismu jako ideologii stojící přímo proti hodnotám demokracie – stačilo, aby komunistická Čína nabídla možnosti ekonomických zisků a najednou nevadil ani krvavý masakr na náměstí Nebeského klidu (Tchien-an-men) a firmy z demokratických zemí se mohly přetrhnout, aby mohly v Číně investovat a vyrábět. Že se musely podřídit doзору komunistických úřadů nebo se smířit s tím, že jejich technologie budou okopírovány nebo přímo ukradeny, najednou nevadilo. Nebo i vadilo, ale obrana proti tomu byla nedostatečná. Naopak, demokratické státy měly najednou možnost přesunout do Číny, ale i do dalších rozvojových zemí co nejvíce produkce, která se jevila jako neefektivní z hlediska nákladů, týkalo se to i ekologicky nečistých odvětví. Tím se otevřela cesta k výraznému zlepšení životního prostředí ve vlastních zemích a následně udělování lekcí, jak se mají chovat ty méně vyspělé státy při záchraně klimatu a čistoty vod v řekách, jezerech i oceánech. Že přesunem ekologicky škodlivých odvětví nad nimi vlastně vyspělé země ztratily kontrolu (stačí se podívat na přehled nejvíce znečištěných měst na světě nebo připomenout, že tisíce tun odpadu vyvážených a draze zaplacených k „likvidaci“ do Číny skončily nakonec v „bezedných“ vodách Pacifiku) a současně se staly závislými na dovozu surovin, zejména energetických, ale také nepostradatelných produktů, jako jsou třeba nejrůznější kovy vzácných zemin, paládium, wolfram a řada dalších. To vlády nijak neřešily. Vždyť jsme bohatí a všechno si můžeme koupit. A čím byly demokratické společnosti bohatší,

tím silnější byly snahy rozkrývat a kritizovat vlastní společnost. Bez ohledu na dobové okolnosti. Záplava nejrůznějších „kritických teorií“ se stala velmi populární a nahrávala neomarxistickým stoupencům nekapitalistické budoucnosti. Ti postupně ovládli značnou část akademické i mediální sféry a jejich protagonisté se stali v levicových kruzích nesmírně populárními. Stejně jako všichni, kdož odhalili nějakou „nepravost“ v politických kruzích nebo dokonce v bezpečnostních strukturách. Stačí si připomenout, jak byli oslavováni lidé jako Snowden, který vynesl na veřejnost informace o různých tajných programech včetně programů PRISM, Tempora a XKeyScore. Asi nepřekvapí, že již v roce 2013 získal v Rusku status uprchlíka a v září 2022 přímo od Putina ruské občanství. Pro Rusko i pro Čínu se stali všichni zanícení domácí kritici USA a dalších demokratických zemích požehnaním – stačilo jim jen přebírat kritiku a patřičně zpracovanou ji servírovat vlastní populaci. A pomalu zkoušet, jak bude Západ reagovat na zasahování Ruska do záležitostí sousedních států.

Vojenská podpora abchazských a jihoosetských separatistů v roce 2008 přerostla v přímou agresi na území Gruzie, ale ta prošla Rusku bez výraznější odezvy ze strany Západu¹. Ani anexe Krymu a podpora donbaského separatismu v roce 2014 nevyvolala ráznou odpověď – přišly ekonomické sankce a verbální odmítnutí změn hranic, ale obchodovalo se dál. Západ totiž ruské suroviny potřeboval ke svému blahobytu. Zesílila i asertivita Číny – nejen vůči Tchaj-wanu, ale třeba i reálným zabráním několika skalnatých ostrůvků v Jihočínském moři², na které navezla tisíce tun kamení a betonu a kde vybudovala v letech 2013–2015 vojenské základny s přístavy i leteckými dráhami pro vojenská letadla. A následoval výsměch Mezinárodnímu soudu v Haagu, který na podnět Filipín vydal rozhodnutí o nezákonnosti čínské anexe. Čína jednoduše výrok soudu odmítla. A co se dělo v Rusku a Číně vůči oponentům zdejších režimů netřeba připomínat. Západní politici při setkáních s představiteli těchto režimů nezapomněli připomenout, že

¹ Faktem je, že Rusko se po jednáních z Gruzie stáhlo, ruská vojska ale zůstala na území Abcházie a Jižní Osetie, které dle mezinárodního práva patří Gruzii. Oběma separatistickým entitám však Rusové pomohli připojit části území, které byly pod kontrolou Gruzie. Následně Rusko uznalo nezávislost obou území.

² Ostrovy jsou známy pod jménem Spratlyho ostrovy a podle mezinárodního práva nepatří nikomu, podobně jako Antarktida. Nicméně žádná mezinárodní smlouva podobná té o Antarktidě uzavřena nebyla. Ostrovy jsou většinou jen shluky skal, případně periodicky zaplavované útesy. Lidé se tu nikdy trvale neusazovali, chybí zde zdroje pitné vody.

porušovat lidská práva není pěkné, autokrati to zdvořile (v Číně) či méně zdvořile (v Rusku) vyslechli a obchod i represe pokračovaly dál. Mír byl zachován, ale už se moc nepřipomínalo, že „zlo“ je třeba zastavit hned na začátku. Kdo by ho totiž zastavil? V době míru se o tom lehce mluví, ale když dojde na lámání chleba a „zlo“ expanduje podobně jako Japonci či Němci ve 30. letech minulého století, tak se ta otázka stává problémem bez jasné odpovědi. Potrestat malou zemi za páchání „zla“ ještě velký problém není (Srbsko, Irák nebo Afghánistán), ale třeba anexe Tibetu komunistickou Čínou už zůstala nepotrestána. A to tato Čína nebyla v té době ani členem OSN a neměla žádné jaderné zbraně. Těch má ale dnešní Rusko nejvíce na světě a v OSN je dokonce členem Rady bezpečnosti s právem veta – takže dokáže samozřejmě vetovat všechny závazné rezoluce proti sobě. Mezinárodní společenství se tak dostalo do slepé uličky. Rezoluce Valného shromáždění sice ukazují politické postoje členských států, Rusko je ale nemusí ani vetovat, protože jsou jen deklarativní. To staví demokratické státy před další závažnou otázku – co dělat, když vojenskou silou vůči agresorovi zasáhnout nechtějí, protože se bojí války, v níž by mohlo dojít i na jaderné zbraně? Řešení se hledá v sankcích a podpoře napadené Ukrajiny. Bude to stačit?

Geopolitické změny

Jednotný postoj západních zemí vůči Rusku naznačuje, že by se mohl vrátit bipolární geopolitický systém, ale to jen za předpokladu, že Rusko najde spojence v Číně. Ta však má svoje geopolitické zájmy, které s těmi ruskými zdaleka nekorrespondují – dle toho lze tedy předpokládat, že svět bude spíše tripolární, i když ve skutečnosti bude pravděpodobně multipolární. A to především proto, že ze vzniklé situace soupeřících velmocí budou profitovat různé regionální mocnosti – zejména Indie, ale také Brazílie, Indonésie, Írán, Egypt nebo stávající spojenec Západu Turecko. A jelikož multipolarita vždy přináší do mezinárodního řádu jistou míru chaosu, bude muset Západ dál posilovat znovu objevenou soudržnost a hledat spojence mezi regionálními mocnostmi. Musíme si však uvědomit, že zatímco v ekonomické sféře je Evropa se Severní Amerikou (resp. EU s USA) srovnatelná (viz geoeconomika), ve vojenské sféře je Evropa výrazně slabší. To znamená, že ekonomicky se jedná o konkurenty, ale vojensky je Evropa na USA zá-

vislá. Ale vedle těchto dvou pólů Západu musíme brát do úvahy, že existuje i „východní“ pacifický Západ se dvěma póly: východoasijským (Japonsko, Korea, Tchaj-wan, případně Singapur) a oceánickým (Austrálie, Nový Zéland). Uvedené země jsou v postojích vůči Rusku solidární s atlantskými členy NATO, EU a ESVO³ a dostaly se na seznam „nepřátelských států“, který Rusko sestavilo – je na něm více než čtvrtina členů OSN⁴. Pro Evropu to ovšem znamená, že se bude muset podstatně více angažovat i v oblasti Pacifiku, resp. Indo-Pacifiku, jak je od roku 2019 tato obrovská část světa kolem dvou oceánů v geopolitické i geoeconomické terminologii nazývána.

Zatímco v atlantské zóně Západu přežila bezpečnostní Severoatlantická aliance (NATO) zánik bipolárního světa a rozšířila se o většinu východoevropských států, které v ní viděly záruku před obnovením imperiálních ambicí Ruska, v indo-pacifické zóně se podobné bezpečnostní struktury (CENTO, SEATO) konce bipolarity nedočkaly. Nicméně USA mají zájem vybudovat i zde bezpečnostní strukturu. Zpravodajská spolupráce anglofonních zemí (USA, Kanada, Británie, Austrálie, Nový Zéland) ve formě tzv. Pěti očí (Five Eyes) funguje již od roku 1946, v některých otázkách se neformálně zapojovaly také Izrael, Japonsko, Korea a Singapur. V roce 2018 se vytvořila oficiální platforma Five Eyes+3 (Japonsko, Francie a Německo) a v průběhu ruské agrese se v roce 2022 spolupráce rozšířila na celé NATO, ale i Koreu, Rakousko, Švýcarsko, Švédsko a Finsko. Je to obrovský pokrok, i když to ještě neznamená, že by se vytvořila nějaká panzápadní atlanticko-pacifická bezpečnostní struktura vojenského typu.

Přesto i v této oblasti byl učiněn první krok – 15. září 2021 se Austrálie, Británie a USA dohodly na spolupráci v oblasti pokročilé kybernetiky, umělé

---

³ ESVO je Evropské sdružení volného obchodu (EFTA – *European Free Trade Area*), jehož členy jsou Švýcarsko, Lichtenštejnsko, Norsko a Island.

⁴ Na tomto seznamu jsou všichni členové zmíněných tří organizací s výjimkou Turecka. Z Evropy jsou na seznamu i všechny ministáty s výjimkou Vatikánu. Na seznamu není pochopitelně Bělorusko, dále Moldavsko, Srbsko, Bosna a Hercegovina (chybí Kosovo, které však Rusko považuje za součást Srbska). Na seznam se dostaly i Bahamy a Mikronésie, jakož i všechna britská zámořská území (celkem 14), včetně třeba Pitcairnových ostrovů s cca 50 obyvateli nebo Britského antarktického území. Nejsou na něm zatím francouzská společenství v Oceánii a Karibiku ani Nová Kaledonie nebo Francouzská jižní a antarktická území. Ze zámořských držav USA se na seznam dostaly jen Americké Panenské ostrovy – ale např. Portoriko na seznamu není. Celkem je na něm 49 států, některé dokonce dvakrát. Jednou v rámci EU a poté ještě samostatně. To platí i pro Česko, které se spolu s USA objevilo na seznamu již v dubnu 2021 po vyhoštění ruských diplomatů-špiónů, které následovalo po rozkrutí jejich teroristického útoku v muničním skladu ve Vrbětících.

inteligence, kvantových technologií, podmorských schopností, hypersonického a kontrahypersonického i elektronického boje, inovací a sdílení informací. Vytvořit se tak má „Síť svobody“ (*Network of Liberty*) a spolupráce je označována akronymem AUKUS⁵. V dubnu 2022 projevilo zájem o spolupráci Japonsko a v prosinci téhož roku Austrálie vyzvala partnery k jednání o připojení této země. Paradoxem doby je, že britští labouristé krátce poté, tedy jen pár měsíců před ruskou agresí, označili nový pakt za „neuvěřitelně šílený“ a „nebezpečný pro světový mír“!⁶

Dlouhodobým a zcela nezbytným cílem Západu musí být co nejlepší spolupráce s Indií – není to sice plně demokratická země, ale její ekonomický i vojenský potenciál je velmi významný. Indie se sice nijak rozhodně proti ruské agresii nevymezila a využila situace pro levnější nákup ruské ropy a plynu, nicméně se Západem úzce spolupracuje. Již v roce 2004 se USA, Austrálie, Japonsko a Indie dohodly na vytvoření Indo-pacifického čtyřstranného dialogu (IPQD – *Indo-Pacific Quadrilateral Dialogue*), který je známý pod zkráceným jménem Quad. Ale o 4 roky později jiní labouristé, tentokrát ve vládě Austrálie, spolupráci ukončili, protože se rozhodli výrazně rozšířit spolupráci s Čínou a nechtěli její komunistickou vládu „provokovat“. Naštěstí byli po letech vystřídáni konzervativci, a protože Čína zesilovala svoji asertivitu vůči sousedům a militarizovala ostrovy v Jihočínském moři, byl Quad v roce 2017 obnoven. Čína reagovala podrážděně a označila Quad za „Asijské NATO“ – zajímavá narážka země, která již v roce 2001 spolu s Ruskem a středoasijskými státy založila Šanghajskou kooperační organizaci (SCO – *Shanghai Cooperation Organization*), v jejímž rámci se pořádají i pravidelná vojenská cvičení. Již v roce 2005 na setkání členů SCO ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov prezentoval, že SCO pracuje na vytvoření racionálního a spravedlivého světového řádu. Ekonomické zájmy přivedly v roce 2017 do SCO také Indii a Pákistán, letos v dubnu se členem stane Írán. Indie je příkladem složitosti stávající geopolitiky – od podzimu

⁵ Vytvořeno z počátečních písmen jmen členských států – Australia, United Kingdom, USA. Do jisté míry navazuje na obranný pakt ANZUS (místo Británie byl členem Nový Zéland), vytvořený již roku 1951. Protože Nový Zéland v roce 1986 začal prosazovat protijadernou politiku (zákaz se vztahoval i na využití novozélandských přístavů pro americké ponorky na jaderný pohon), bylo jeho členství pozastaveno. I když bylo formálně r. 2007 částečně obnoveno, zájem Austrálie o jaderné ponorky vedl k vytvoření nové platformy AUKUS.

⁶ Viz <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/labour-aukus-pact-world-peace-b1927877.html>

2022 předseda SCO, má však velmi složité vztahy nejen s Čínou (ta si nárokuje části indického území), ale od dekolonizace a získání nezávislosti i s Pákistánem (ten velmi intenzivně spolupracuje s Čínou – a zatímco velmi intenzivně kritizuje Indii za politiku vůči muslimům, represe Číny vůči Ujgurům a dalším muslimům nijak nekomentuje). Na druhé straně v květnu 2022 indický premiér Módi řekl, že Quad získal významné místo na světové scéně a že je „sílou dobra“ pro indo-pacifický region. A Quad také rozšiřuje agendu – již v roce 2021 vznikla platforma Quad plus, která reagovala na problémy s covidem a rozšířila spolupráci s Koreou, Novým Zélandem a Vietnamem. A v roce 2022 začaly rozhovory o rozšíření partnerství do Evropy – zájem projevila nejen Británie, ale i Francie, Německo, Itálie a Nizozemsko.

Jak složitým partnerem je Indie, ukazuje i vznik skupiny I2U2 (*I2U2 Group*) z října 2021, která byla indickou odpovědí na návrh egyptského politologa Mohameda Solimena (2021), jenž reagoval na tzv. abrahámovskou koncepci, tj. urovnání vztahů Izraele s některými arabskými státy (proto v názvu dvě I – Izrael a Indie, a dvě U – USA a UAE, anglická zkratka pro Spojené arabské emiráty). Někdy se skupina označuje jako Západoasijský Quad (*West-Asia Quad*), přičemž Soliman navrhuje rozšíření i o Egypt a Saúdskou Arábii, případně o některé evropské země (např. Francii a Řecko). Skupina není zaměřena vojensky, ale deklaruje spolupráci na společných investicích a nových iniciativách v oblasti vody, energetiky, dopravy, vesmíru, zdraví a potravinové bezpečnosti.

Indie reaguje i na čínské budování sítě pronajatých přístavů rozkládající se od přístavů na vlastním území Číny až po oblasti Indického oceánu, která je určena pro obchodní i vojenské účely a označuje se jako „šňůra perel“ (*String of Pearls*). Tato síť zahrnuje přístavy v Kambodži, Thajsku, Myanmaru, na Šrí Lance a Maledivách, v Pákistánu, Džibutsku a Súdánu. Indie se pokouší vybudovat „diamantový náhrdelník“ (*Necklace of Diamonds*), a to specifickými smlouvami o pronájmu přístavů s Japonskem, Vietnamem, Singapurem, Indonésií, Seychelami, Ománem, Íránem a ve vnitrozemí s Mongolskem. Čína samozřejmě výrazně posiluje ekonomický vliv, na který zatím Indie reaguje s velkým zpožděním.

Geopoliticky Západ stojí před mnohem silnějším výzvou, než tomu bylo na začátku 1. studené války. Tehdy byla velká část světa pod kontrolou

západních koloniálních mocností a Západ tu válku vyhrál, i když se mnohé dekolonizované země obrátily proti němu. Současná 2. studená válka bude mnohem obtížnější. Čína je ekonomicky mnohem silnější, než byl SSSR, a Rusko je mnohem agresivnější než SSSR. Záchrana Ukrajiny je otázkou nejen síly, ale i prestiže NATO. Jenže na východě Asie se nachází potenciálně stejně nebezpečné ohnisko napětí, které je možná jen pár let od agresivního útoku – je jím ostrov Tchaj-wan, de facto suverénní, vyspělý a demokratický stát, který si ovšem nárokuje komunistická Čína. Označuje ho za „odpadlickou provincii“, přestože z logiky věci je to nesmysl. Na Tchaj-wanu pokračuje legitimní vláda Čínské republiky, jejíž struktury byly komunistickým převratem na pevnině zlikvidovány a nahrazeny režimem Čínské lidové republiky. Až do roku 1971 byla Čínská republika zástupcem Číny v OSN, geopolitické zájmy Západu však tehdy hrály ve prospěch ČLR. Její politické neshody se SSSR potřeboval Západ využít v soupeření se SSSR a politicky Tchaj-wan obětoval⁷. Faktem je, že režim na Tchaj-wanu tehdy nebyl demokratický, ekonomicky se však ostrov rychle rozvíjel. Prosperita postupně vedla k demokratizaci systému a nyní patří Tchaj-wan mezi TOP 10 nejdemokratičtějších států (měřeno indexem demokracie)⁸. Jenže Západ se svojí politikou jedné Číny⁹ dostal do velmi překérní situace. Tchaj-wan se nejen plně demokratizoval a stal se ekonomickou mocností v nejmmodernějších technologiích (svět je např. závislý na dovozu tchajwanských čipů), ale navíc se proměnila identita občanů ostrova. Stále roste podíl lidí, kteří se identifikují jako Tchajwanci (přes 63 %), zatímco podíl čínské identity klesl pod 3 % (zbytek preferuje obojí identitu)¹⁰. A změny se projevují v požadavku ukončit vazbu Tchaj-wanu na Čínu a deklarovat nezávislost pod jménem Tchaj-wan. Na to komunisté reagovali přijetím zákona, že v pří-

---

⁷ Většina evropských států uznala komunistickou ČLR již v 50. a 60. letech minulého století, USA tak učinily až v roce 1979.

⁸ Sofistikovaný index sestavovaný časopisem *The Economist*: viz <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/>

⁹ Pro navázání diplomatických vztahů s ČLR musí každá země ukončit diplomatické vztahy s Čínskou republikou na Tchaj-wanu. ČLR trvá na principu jedné Číny, tedy že Tchaj-wan je její součástí, i když „dočasně“ není. Většina evropských států tento princip uznala. USA a několik dalších zemí prosazuje politiku jedné Číny, která ovšem neznamená, že Tchaj-wan je součástí ČLR. Blíže viz <https://sinopsis.cz/sinopsis/politika-jedne-ciny/>

¹⁰ Viz <https://www.france24.com/en/live-news/20211111-we-are-a-country-taiwanese-embrace-distinct-identity>

padě takového kroku musí vláda ČLR dát pokyn k vojenskému obsazení ostrova¹¹. Proto USA odrazují tchajwanskou vládu od formálního vyhlášení nezávislosti a poukazují na to, že faktickou nezávislost ostrov má. Jenže na posledním, 20. sjezdu Komunistické strany ČLR v říjnu 2022 se otevřeně deklarovalo, že Tchaj-wan bude v blízké budoucnosti silou připojen, pokud tak neučiní dobrovolně. Prezident Biden deklaroval, že USA by v takovém případě ostrovu pomohly vojensky. Bílý dům potom slova prezidenta mírnil, ale prezident svá slova brzy zopakoval. Takže ČLR jistotu, že Tchaj-wan nikdo bránit nebude, nemá.

Z geopolitického pohledu Západ nemůže nechat Tchaj-wan padnout. Byla by to nejen zrada vůči zemi, jejíž občané vybudovali prosperující demokratickou společnost, anexe Tchaj-wanu by však měla i dalekosáhlé geopolitické dopady. Prestiž USA a celého demokratického Západu by byla otřesena a vedla by zejména v jihovýchodní Asii k výrazným změnám vztahů zdejších států k Číně, jejíž sebevědomí a asertivita by enormně vzrostly. I v demokratických zemích by se zřejmě do popředí tlačili politici usilující o těsnější vztahy s Čínou s programem „zachování míru“.

Agrese ČLR proti Tchaj-wanu by byla obrovskou výzvou pro Evropu. Pokud by nechala celý konflikt na USA, mohlo by to také dopadnout tak, že USA vycouvají ze závazků vůči evropským spojencům. A nemusela by to být reakce na „nevděčnost a nelояálnost“, ale prostě vyhodnocení neschopnosti angažovat se ve dvou konfliktech najednou. A je evidentní, že prioritní by pro USA bylo udržení vlivu v indo-pacifické oblasti. Pro evropské státy to není dobrá zpráva, neboť řadu let žily v iluzi, že v Evropě už žádná válka nebude. A sotva se vzpamatovaly ze snu a snaží se modernizovat svoje armády a současně hledat východisko ze závislosti na Rusku i Číně, může přijít další konflikt. Sice daleko od Evropy, ale s obrovským dopadem na Evropu. Mnoho expertů se domnívá, že útok na Tchaj-wan přijde do konce této dekády...

Válka na Ukrajině je ovšem realitou již rok. Každá válka jednou skončí, ale geopolitická rivalita mezi demokratickým a autokratickým světem bude realitou dlouhé další dekády. Stávající vývoj naznačuje, že státem, který by se mohl stát mediátorem rozhovorů mezi Ukrajinou a Ruskem, je Turecko.

---

¹¹ Plný text tohoto antisecesionistického zákona zde: https://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-03/14/content_424643.htm

Tato země se stala členem NATO v období studené války z ryze geopolitických důvodů, resp. geografické polohy – kontroloval strategické průlivy mezi Černým a Středozemním mořem. A tento fakt má obrovský význam i v současnosti. Již bylo zmíněno, že Turecko je jediným státem NATO, který se nedostal na „černou listinu“. Svou roli v tom jistě hraje současný turecký režim, který je pro Rusko svými autokratickými rysy přijatelnější než kterákoli jiná země v NATO. Turci přitom již řadu let dávají najevo, že loajalita vůči ostatním aliančním partnerům má jisté meze, současně však jasně vnímají, že bez NATO by byla jejich pozice výrazně slabší. Snaží se proto ze situace vytěžit maximum – především rozšířit svůj vliv ve východním Středomoří, které bylo až do konce 1. světové války součástí Osmanské říše. Tato politika tzv. neosmanismu se objevila hned po rozpadu komunistického bloku a následně i Sovětského svazu¹², neměla však úspěch. Naopak posílení tureckého vlivu v arabském muslimském regionu a jeho stabilizace by mělo být v zájmu západních partnerů, aby se mohli více soustředit na dvě nejkritičtější oblasti ohrožované lídry autokratického světa.

Geoekonomické změny

Válečná agrese velmi výrazně zamíchala i světovou ekonomikou. Ekonomické sankce vůči Rusku ukázaly, že předpoklad západních zemí, že když kvete obchod, tak se neválčí, není v souladu s realitou. Přesto se ukázalo, že Evropská unie dokázala pružně reagovat na problémy, které vyvolala agrese, i na ty, které vyvolaly sankce proti agresorovi. Určitý problém je v tom, že v geopolitické rovině jsou evropské a severoamerické státy spojenci, ale v ekonomické oblasti byli a jsou konkurenty. Stejně tak jsou pro Evropu konkurenty asijské demokratické státy. To samozřejmě přináší problémy – viz např. mohutné investice do tzv. progresivních odvětví v USA, které jsou pro EU problém. Navíc i uvnitř EU je to problém – velké země jsou v tomto směru ve výhodě.

---

¹² Turecko v roce 1992 iniciovalo vznik Černomořské hospodářské spolupráce (BSEC – Black Sea Economic Cooperation), nicméně tato spolupráce nijak nepřiblížila Turecko ke členství v EU, ani v rozšíření tureckého vlivu v Černomoří a na Balkánu.

Lze předpokládat, že konkurence v ekonomické sféře bude i v budoucnosti pokračovat. Jako celek by ovšem měly západní země primárně analyzovat svoji závislost na surovinách a produktech především na Rusku a Číně. A následně hledat řešení. Evropa v tomto směru má především surovinový problém, protože neoplývá přírodními zdroji, je však také jako celek ekonomikou stále méně progresivní než ekonomika americká. Např. mezi 10 největšími evropskými firmami je zastoupená pouze jediná firma zaměřená na oblast IT – je jí německá SAP, která však mezi světovými firmami stojí až na 47. místě. V USA je v TOP 10 sedm takových firem a ve světovém měřítku a patří mezi 12 největších firem¹³ (Apple, Microsoft, Amazon ad.). V Evropě naopak v TOP 10 je šest firem vyrábějících spotřební zboží, potraviny, nápoje či kosmetiku (Nestlé, LVMH /L. Vuiton/, L'Oréal, Unilever, Anheuser-Busch). To samozřejmě není pro Evropu dobrá perspektiva z hlediska konkurenceschopnosti v moderních technologiích tzv. průmyslu 4.0 (mezi ně patří vedle IT např. umělá inteligence, biotechnologie, nanotechnologie aj.). V tomto směru Evropě ujíždí vlak i při srovnání s Japonskem, Koreou či Tchaj-wanem a bohužel i ČLR. Slabou útěchou může být skutečnost, že mnohem hůř je na tom Rusko, které stále sází na energetický a metalurgický průmysl – v ruské TOP 10 je takových firem devět (desátou je Sberbank). Právě proto jsou protiruské sankce zaměřené na zákaz dovozu moderních technologií – přestože se Rusku stále daří alespoň něco propašovat přes třetí země, na opravy a údržbu strojů a zařízení (včetně třeba zdravotnických přístrojů) to nestačí. Důležitým krokem bylo rozhodnutí USA zastavit vývoz moderních technologií do Číny, který přišel těsně před zmíněným sjezdem čínských komunistů. A nejen to, ale i stažení všech amerických expertů, kteří v Číně pracují. A to pod hrozbou ztráty amerického občanství. Je to tvrdé opatření a v rámci soudržnosti Západu budou muset podobný krok udělat i další země¹⁴. Otázkou je, zda již není pozdě – Číňané v moderních technologiích výrazně pokročili, k čemuž přispěl nejen benevolentní postoj ke krádežím a kopírování, ale také to, že nejlepší západní univerzity vzdělávaly ve velkém čínské studenty. To zapadalo do představy, že absolventi budou patřit k té střední třídě, která se bude podílet na demokratizaci Číny. Výsledek je ovšem opačný – získané znalosti umožnily Číně rozvinout

¹³ V TOP 10 světových firem jsou vedle 8 amerických dvě čínské – Alibaba a Tencent, obě špičky v IT.

¹⁴ Ke stejnému kroku se chystají i Japonsko a Nizozemsko – viz <https://www.theguardian.com/technology/2023/feb/01/chip-war-japan-netherlands-us-tech-export-ban-china-microchips>

produkci vysoce sofistikovaných odvětví (mezi ně patří i zbrojní a kosmický průmysl), včetně umělé inteligence (AI). Právě tu čínský režim zneužívá pro špehování nejen svých občanů, ale i cizinců. V oboru AI stále ještě dominují USA, v nichž pracuje přes 2 tisíce firem, Čína jich už ale má více než 1 tisíc, Evropa asi 750 (z toho je polovina ve Velké Británii, tedy mimo EU)¹⁵.

Přestože je evidentní, že v ekonomické sféře bude i uvnitř geopolitických mocenských sfér nadále panovat konkurence (ta ostatně existuje i uvnitř EU), lze konstatovat, že Západ jako celek je stále ekonomicky výrazně silnější než zbytek světa. Dokumentují to i údaje o hrubém domácím produktu v roce 2021.

Tab. 1: Hrubý domácí produkt vybraných zemí v roce 2021 v tis. mld. USD

státy/regiony	HDP v tis. mld. USD	státy/regiony	HDP v tis. mld. USD
USA	22 940	Austrálie	1 611
Evropská unie	19 620	Nový Zéland	248
Kanada	2 016	Japonsko	5 103
ESVO+UK	4 576	Korea	1 824
Balkán	123	Tchaj-wan	768
Celkem atlantský Západ	49 275	Celkem pacifický Západ	9 572
Rusko	1 648	Čína	16 853

Zdroj: *The World Bank*

Uvedená čísla v kontextu světového HDP (96 513 mld. USD) ukazují, že atlantský Západ se podílí na světovém HDP více než polovinou (51,1%) a pacifický Západ desetinou (10,1 %). Rusko je v tomto směru ekonomickým trpaslíkem s podílem 1,7%, což je 10krát méně než podíl Číny (17,8 %). Ekonomickou sílu měřenou HDP samozřejmě nelze přeceňovat, přesto platí, že od silné ekonomiky se odvíjí i vojenská síla – pokud se státy snaží budovat dostatečně silnou armádu, aby uhájila výdobytky ekonomického blahobytu¹⁶. Čas pracuje proti dominanci Západu – ještě na počátku 21. století byl HDP zmíněných západních zemí zhruba na úrovni 75 % světového HDP. Rychlejší ekonomický růst zejména velkých a lidnatých zemí (nejen

¹⁵ Viz <https://www.statista.com/statistics/941054/number-of-ai-companies-worldwide-by-country/>

¹⁶ Autokratické státy chtějí silnou armádu především pro uchování politické moci vládnoucí garnitury (typicky Severní Korea) nebo pro expanzi na území jiných států (typicky nacistické Německo).

Čína a Indie, ale také Indonésie, Brazílie a další) podíl Západu neustále snižuje – v současnosti klesá směrem k 60 %. Z hlediska nejmodernějších technologií však převaha Západu zůstane i nadále mnohem výraznější, a to i díky třem asijským spojencům – Japonsku, Koreji a Tchaj-wanu. Evropa však bude muset výrazně posílit svoje investice do vědy a výzkumu. Zatím se to bohužel nedaří – stačí se podívat, jak dopadla tzv. Lisabonská strategie přijatá Evropskou radou v březnu roku 2000 s cílem vytvořit z Evropské unie do roku 2010 „nejdynamičtější a nejkonkurenceschopnější ekonomiku světa založenou na znalostech, schopnou udržitelného hospodářského růstu, vytváření více kvalitních pracovních příležitostí a zachovávající sociální soudržnost“. Před rokem 2010 byl cíl posunut na rok 2020, ale celá strategie skončila fiaskem a vyklubal se z ní jen diskutabilní Green Deal¹⁷. Státy EU nenašly ve svých rozpočtech finance ve výši 3–4 % HDP na vědu, výzkum a vzdělávání a i to, co uvolnily, šlo šly především do čím dál více rovnostářského vzdělávání. A finance na obranu dopadly ještě hůře – spojenecké závazky investovat minimálně 2 % HDP do obrany plnilo jen pár zemí. A finance se utápěly v sociálních programech a nepromyšlené imigrační politice. Na tuto skutečnost tvrdě poukázal až prezident Trump s pohrůzkou, že USA mohou přehodnotit svoji politiku spojeneckých závazků. V Evropě to vyvolalo velké pobouření (zejména v původní „15“ zakládajících zemí) a s úlevou byl přivítán nástup prezidenta Bidena. K překvapení Evropy však tlak USA neustal a členské státy NATO začaly postupně zvyšovat příspěvky na obranu. I tak v roce 2021 jen 8 evropských států (všechny na východním okraji NATO a Velká Británie) překročilo limit 2 % HDP. Ruská agrese v únoru 2022 tak zastihla evropské státy naprosto nepřipravené na válečný konflikt. Nicméně strach z ruské expanze Evropu stmelil a znovu jí ukázal, jak je z hlediska bezpečnosti závislá na USA. Díky nim je NATO stále odstrašující silou, což ukazuje i tabulka výdajů na obranu v roce 2021.

---

¹⁷ Přestože je Green Deal v mnoha směrech nedomyšlený do důsledku, po energetické krizi vyvolané ruskou agresí a snahou se zbavit závislosti na dovozu fosilních paliv bude jeho další vývoj nezbytný.

Tab. 2: Výdaje na obranu ve vybraných zemích v roce 2021 v mld. USD

Demokratické státy	Výdaje v mld. USD / % HDP	Autokratické státy	Výdaje v mld. USD / % HDP
USA	811 / 3,5 %	Rusko	62 / 4,3%
Ostatní státy NATO	363 / 1,7%		
NATO celkem	1174		
Japonsko	49 / 1,0%	Čína	252 / 1,8%
Korea	46 / 2,9%		
Tchaj-wan	11 / 1,9%		
Austrálie	28 / 2,1%		
Nový Zéland	4 / 2,1%		
Celkem dem. státy	1312	Celkem aut. státy	314

Zdroj: *The SIPRI Military Expenditure Database*

Z uvedených čísel je zřejmé, že západní demokratické státy vydávají na obranu více než čtyřnásobek toho co obě autokratické mocnosti. Samotné USA vydávají na obranu ročně téměř o 500 mld. USD více než Rusko a Čína dohromady. To samozřejmě neznamena, že by evropské státy mohly usnout na vavřínech a spoléhat se na sílu USA. To platí i o Japonsku, které si to uvědomuje, a japonští politici chtějí proto tuto situaci změnit. Je však evidentní, jak důležitá je ekonomická síla a technologická vyspělost. Pro úplnost ještě možno sdělit, že zbývající státy světa vydávají celkem na obranu cca 500 mld. USD (Indie 77, Saúdská Arábie 56, Írán 25, Izrael 24, Brazílie 19).

Z geoekonomického pohledu bude pro Západ největším problémem ekonomická expanze Číny, zejména do Afriky. V rámci Fóra čínsko-afričské spolupráce (FCAC – *Forum on China-Africa Cooperation*), založeného roku 2000, jsou zapojeny všechny africké státy s výjimkou malého Svazijska. Čínské investice jsou zejména pro autokratické režimy velmi lákavé, protože nejsou podmíněny dodržováním lidských práv, na které naopak tlačí demokratické státy. Čína úspěšně korumpuje zejména politiky států s velkým přírodním bohatstvím – pozitivní je pro tyto země zejména budování infrastruktury, negativem je zadlužování u čínských bank, příliv čínských pracovníků a obchodníků a samozřejmě posilování nerovnosti uvnitř afrických států.

Ale nejen v nich – Čína se velmi angažuje i v asijských, latinskoamerických a oceánických státech. A prostřednictvím Iniciativy pásu a cesty (BRI – *Belt and Road Initiative*) z roku 2013¹⁸ se snaží proniknout i do Evropy. Otázkou zůstává, zda bude Čína schopna všechny rozběhnuté projekty dlouhodobě financovat. V BRI už je ve více než 2600 projektech investováno 3300 mld. EUR a vtaženy jsou do nich i evropské státy. A do všech čínských projektů je již zapojeno 139 států!

EU v prosinci 2021 oznámila, že chce do roku 2027 investovat do rozvojových zemí 300 mld. EUR. Má pro ně být alternativou vůči BRI založenou na evropských hodnotách a podpoře demokracie. Reálnost tohoto projektu je s vypuknutím války na Ukrajině více než problematická. USA si také uvědomují, že Čína se geoekonomicky stává obrovským problémem pro udržení alespoň nějakého vlivu v rozvojových zemích. V roce 2019 se s Austrálií, Japonskem a Tchaj-wanem dohodly na vytvoření Sítě modrých bodů (BDN – *Blue Dot Network*), v jejímž rámci se má investovat 60 mld. USD do roku 2035. V červnu 2021 byl vyhlášen společný projekt států G7, Austrálie, Koreje a Indie nazvaný Vybudujeme lepší svět (B3W – *Build Back Better World*). Vloni bylo oznámeno, že prostřednictvím států G7 se oba projekty mají propojit na stejných principech. Jak bude tato aktivita úspěšná v konkurenci s Čínou, je otázkou. Z dosavadní praxe je známo, že za investice nelze očekávat žádnou vděčnost. I pod vlivem kritické a sebe-mrskáčské politiky západních elit je pomoc většinou považována za pouhou splátku za koloniální období. A ještě je často označována jako neokolonialismus. Naštěstí už se řada politiků i akademiků dívá na čínské aktivity prizmatem neokolonialismu (např. Etzioni 2020; Urbano 2021; Kleven 2019) a uvědomuje si nebezpečí čínských aktivit pro demokratický svět.

Jak se situace ve světové ekonomice bude vyvíjet dál, lze jen obtížně predikovat. Vzájemné vztahy mezi demokratickými a autokratickými státy budou zcela jistě v nějaké podobě dál pokračovat. Globální ekonomická provázanost ekonomik je natolik velká, že státy jsou na sobě vzájemně závislé. Typickou ukázkou je činnost Asijsko-pacifické ekonomické spolupráce (APEC – *Asian-Pacific Economic Cooperation*), založené roku 1989 a sdružující 21 států na obou březích Pacifiku. Členy jsou USA, Rusko i Čína – ta se

---

¹⁸ Založena byla pod názvem Jeden pás, jedna cesta (OBOR – *One Belt, One Road*), přejmenována byla roku 2017. Ve světě i u nás je známa spíše pod názvem Nová hedvábná cesta.

musela smířit s tím, že plnoprávným členem bude i Tchaj-wan (členem je i Hongkong, který vstupoval do APEC ještě jako britská kolonie). V listopadu 2022 se zástupci všech členských států setkali v thajském Bangkoku, kde rokovali o další ekonomické spolupráci. V závěrečném komuniké se objevila i tato pasáž: „Většina členů důrazně odsoudila válku na Ukrajině a zdůraznila, že způsobuje nesmírné lidské utrpení a zhoršuje stávající nestabilitu globální ekonomiky – omezuje růst, zvyšuje inflaci, narušuje dodavatelské řetězce, zvyšuje energetickou a potravinovou nejistotu, a zvýšení rizik finanční stability. Byly však i jiné názory a různá hodnocení situace a sankcí. Uvědomujeme si, že APEC není fórum pro řešení bezpečnostních problémů, a uznáváme, že bezpečnostní problémy mohou mít významné důsledky pro globální ekonomiku.“¹⁹ Je evidentní, že přes velmi odlišné politické názory se v ekonomické sféře, přes zavedení sankcí vůči agresorovi, postupuje mnohem diplomatičtěji. Přesto lze očekávat, že pokud chce Západ čelit nástupu autokracie, bude muset prohloubit ekonomickou spolupráci a konkurenci udržovat uvnitř západní aliance pro zvyšování kvality svých ekonomik, ale vzájemně si pomáhat při snižování závislosti na ekonomikách svých geopolitických rivalů. Že to nebude jednoduché, naznačuje zpráva agentury Bloomberg o úspěšných snahách evropských a amerických firem i nadále investovat v Číně přes firmy v daňových rájích, které vlastní čínští majitelé (zejména giganti, jako jsou Alibaba a Tencent)²⁰. Nemluvě o tom, že přes prostředníky se do Ruska nadále pašuje sankcionované zboží.

Geokulturní změny

Na závěr je nutno se zmínit i o tom, jak se zasáhla ruská agrese do geokulturních sfér. Tradiční makroregionalizace světa na soupeřící civilizace, kterou představil Samuel Huntington (2001), přinesla varování, resp. předpověď o střetu islámského a křesťanského světa, ale už vznik tzv. Islámského státu ukázal, že Huntingtonův předpoklad, že existuje jednodílná islámská civilizace, nebyl přesný. Autor tohoto příspěvku ve své knize *Náro-*

¹⁹ Blíže viz <https://www.apec.org/meeting-papers/annual-ministerial-meetings/2022/2022-apec-ministerial-meeting>

²⁰ Blíže viz <https://www.fxstreet.cz/pruzkum-investice-z-usa-a-evropy-do-ciny-casto-smeruji-pres-danove-raje.html>

dy na prahu 21. století. *Emancipace nebo nacionalismus?* (Baar 2002) upřesnil makroregionalizaci vytvořením geokulturních civilizačních sfér dále členěných na civilizace, který lépe definoval staleté soupeření mezi sunnitskou arabskou a šítskou perskou civilizací. Současně poukázal na problémy, které krystalizovaly začleněním států z jiných civilizací do západokřesťanských politických a ekonomických struktur. Především začlenění Turecka do NATO z ryze geopolitických zájmů, ale i východokřesťanského Řecka do EU. Není zde prostor na podrobnější analýzu těchto problémů, ostatně na výrazném odklonu Turecka od demokratizace směrem k autokracii již bylo naznačeno, že geopolitické zájmy tyto problémy dokážou výrazně otupit. V případě východokřesťanských pravoslavných států se ukázalo, že atraktivita západokřesťanské civilizace výrazně převážila nad tradicemi a inklinací k centru východního křesťanství – k Rusku. Dnes je celý pravoslavný Balkán na cestě do EU, v NATO už všechny balkánské státy jsou – ovšem s výjimkou Srbska²¹. U něho je to však pochopitelné, protože Srbové stále cítí jako křivdu, že státy NATO zasáhly vojensky v Kosovu a umožnily jeho odtržení.

Zajímavý teopolitický souboj se odehrával ve stínu klasické politiky na Ukrajině. Snaha Ukrajinců o vlastní autokefální pravoslavnou církev se objevily vždy při oslabení ruského mocenského centra – v roce 1917, 1941 a znovu 1991. Ruská pravoslavná církev s rozpadem SSSR okamžitě změnila svoji teopolitiku prosazovanou po staletí – už ne teze „jeden stát, jedna církev“, ale nově „jeden stát, více církví“. Pro pravoslavné národy je však otázkou prestiže mít po ustavení nezávislého státu také vlastní nezávislou církev. V kanonickém právu to však není jednoduché – autokefality (nezávislost) musí potvrdit patriarcha Konstantinopolské církve a poté ji uznat i ostatní autokefální církve. Ukrajinci de facto takovou církev vytvořili, ale teprve po dlouhém diplomatickém úsilí, které probíhalo takřka zcela mimo zájem sekulárních médií, dosáhlo až v lednu 2019 uznání autokefality od Konstantinopolského patriarchy a následně uznání od tzv. řeckého křídla pravoslavného světa – v Řecku, na Kypru a v Egyptě. Ruský patriarcha zuřil a vyzval pravoslavné kněze, aby při modlitbách vypustili jména hlavních představitelů těchto církví. Paradoxně našel spojence v málých církvích v zemích, které geopoliticky stojí proti ruské geopolitice –

---

²¹ V NATO není ani Bosna a Hercegovina, ale u ní jsou jiné důvody než u Srbska.

v Polsku, Česku a na Slovensku (podobně viz Baar et al. 2022). To jen ukazuje na skutečnost, že minimálně část pravoslavných věřících v těchto státech tvoří „pátou kolonu“ Ruska. Nicméně postoj Ukrajinců, kteří se již po anexi Krymu masově přeregistrovávali do Ukrajinské pravoslavné církve, ukázal, že kulturní spřízněnost s Rusy byla překryta politickými a ekonomickými zájmy spojovanými s atraktivitou západních demokratických společností.

Rusko se snažilo svůj neatraktivní politický model překrýt založením nadace „Ruský svět“, jehož působením chtělo nejen stmelovat Rusy žijící za hranicemi Ruska, ale také šířit ruskou propagandu prostřednictvím sítě pracovišť vyučujících ruštinu při desítkách univerzit a jiných institucí. Tato síť se úspěšně rozvíjela až do roku 2014. Potom začal úpadek a nyní se nedá z webových stránek zjistit nic konkrétního. Zesílila však propaganda prostřednictvím internetu. Dezinformace a lži jsou dnes pro demokratické země velmi závažným problémem – jak se jim bránit a přitom chránit svobodu slova – to bude podobný oříšek jako zastavit tzv. kulturní války, které již několik dekad působí destruktivně na společnosti v atlantských západních zemích²².

Rusko evidentně v kulturní, tzv. měkké, moci (*soft power*) se západními zeměmi prohrává. Měkká moc se šíří spontánně díky své atraktivitě založené na individuálních svobodách lidí, ne prostřednictvím institucí řízených a financovaných státem. Rusko není ideologickým státem, ale šovinisticko-nacionalistickým státem, který není atraktivní ani pro rozvojové země. Mnohem nebezpečnější je ale nacionalistický čínský režim kamuflovaný komunistickou ideologií, která má i v západních zemích stále hodně stoupenců, ale ve své čínské variantě je atraktivní pro mnoho politiků v rozvojovém světě. Je tedy pravděpodobné, že i v kulturní oblasti bude pro Západ mnohem obtížnějším soupeřem spíše Čína než Rusko.

Závěr

Je evidentní, že válka Ruska proti Ukrajině se stala významným mezníkem ve vývoji světa. Svoji vizi o změně světového řádu se Putinův režim rozhodl

---

²² Více o kulturních válkách viz např. MURRAY, D. (2022): *The War on the West*. New York: HarperCollins Publishers.

prosadit silou, a vyvolal tak obrannou reakci demokratického společenství západních zemí. Velmi rychle se ukázalo, že Západ prosazoval po zániku bipolárního systému chybnou politiku, kterou se nyní snaží napravit. Naštěstí tu hlavní chybu udělalo Rusko, které špatně odhadlo nejen reakci Ukrajiny, ale i Západu. Historie prokázala, že války vyvolané státy, které nebyly dostatečně ekonomicky silné a chybně vyhodnotily strategii, neskončily pro agresora vítězstvím. Způsobily však obrovské utrpení pro lidi i materiální škody. Hitler zahájil válku proti SSSR, když neměl pod kontrolou Británii, Japonsko zaútočilo na mnohem silnější USA a vtáhlo je do války. Kdyby se Japonci dohodli s Němci na společném útoku na SSSR, asi by byl průběh války jiný. Naštěstí jim jejich chybné strategie zlomily vaz a válku prohráli. Putin špatně odhadl sílu ukrajinského odporu a odhodlání Západu Ukrajině pomoci. Poté, co mu prošla agrese proti Gruzii i anexe Krymu, to neudivuje. Očekával, že Západ opět pouze agresí slovně odsoudí a zavede nějaké sankce. Tady se přepočítal a dostal se do pasti, chtěl velké vítězství a revizi výsledků prohrané studené války – rozpadu sovětského impéria. Pro Putina „největší geopolitická katastrofa ve 20. století“. Ne světové války s milióny zmařených životů, ale rozpad impéria, při kterém oběti na životech nebyly v Rusku, ale v lokálních konfliktech dekolonizovaných zemí na periférii impéria. I to vypovídá o podstatě ruského režimu. Putin potřebuje aspoň nějaké vítězství, proto stupňuje teror vůči civilistům a základům ukrajinské ekonomiky. V historii Ruska nic nového. Zklamáním je pro Putina jistě postoj Číny, která z oslabení Ruska bude jen profitovat. Bohužel i její režim dává stále silněji najevo, že chce rozšířit svoji moc – oběť je známá a Čína se netají, že ostrov Tchaj-wan chce získat za každou cenu, třeba i vojenskou silou. Je však pragmatičtější než Rusko a ví, že musí mít především silnou ekonomiku a technologicky vyspělou armádu. Na pokoření Tchaj-wanu by už podle expertů měla Čína dost sil nyní, není si však jistá, zda by Tchaj-wanu nepřišly na pomoc USA. Pro Západ jako celek jsou obě konfliktní zóny obrovskou výzvou. Potenciál zastavit ruského agresora a odstrašit toho čínského Západ má. Blízká budoucnost ukáže, zda ho dokáže využít.

Bibliografie

- Baar, V. (2002). *Národy na prahu 21. století. Emancipace, nebo nacionalismus?* Ostrava: Ostravská univerzita.
- Baar, V., Solik, M., Baarová, B., Graf, J. (2022). Theopolitics of the Orthodox World – Autocephaly of the Orthodox Churches as a Political, Not Theological Problem. *Religions*, 13(2), 1–19.
- Etzioni, A. (2020). Is China a New Colonial Power? (online). Dostupné z: <https://thediplomat.com/2020/11/is-china-a-new-colonial-power/>
- Huntington, S. (2001). *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka.
- Kleven, A. (2019). Belt and Road: Colonialism with Chinese Characteristics. Dostupné z: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/belt-road-colonialism-chinese-characteristics>
- Solimén, M. (2021). An Indo-Abrahamic alliance on the rise: How India, Israel, and the UAE are creating a new transregional order. Middle East Institute (online). Dostupné z: <https://www.mei.edu/publications/indo-abrahamic-alliance-rise-how-india-israel-and-uae-are-creating-new-transregional>
- Urbano, S. G. (2021). Chinese Neocolonialism in Latin America. (online). Dostupné z: https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/JOTA/Journals/Volume%203%20Issue%203/03-Urbano_eng.pdf

Putinova válka a Zelenského mír

Historicko-sociologické poznámky ke konfliktu na Ukrajině

Stanislav Holubec

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Historikové si budou jistě jednou klást otázku, co vedlo Vladimíra Putina k zahájení invaze na Ukrajinu v únoru 2022. Ačkoli bývá personifikace, tedy zaměňování akce kolektivního aktéra za akci osoby, často ošidná, v tomto případě se zdá, že je na místě. Je pravděpodobné, že jde o svého druhu „panovnickou válku“, k níž nebyl prezident Ruské federace dotlačen žádnou z frakcí svého režimu, ačkoli není vyloučeno, že armáda či její část s tím horlivě souhlasila. V tomto se zdá být Vladimír Putin v jiné pozici než Leonid Brežněv v roce 1968, který se původně zdráhal dát k invazi souhlas a přiklonil se k němu až pod tlakem sovětské válečné lobby, s níž horlivě souhlasilo např. vedení ukrajinských komunistů, NDR a Polsko, zatímco pragmatici typu premiéra Kosygina, vedení maďarské či rumunské by byli dali přednost dalšímu vyjednávání.

Obvykle víme, že moderní války nebývají zahajovány z psychologických příčin a většina diktatur k tomuto kroku nerada sahá, neboť se jedná o podnik vždy riskantní a nákladný. Víme, že agresor se takto rozhoduje zejména ve dvou situacích: Buď v případě, že je zahrán do kouta (či si to alespoň myslí), nebo získá-li dojem, že nastala příležitost, která se už nikdy nebude opakovat. Vzpomeňme na první světovou válku. To, že se k ní odhodlal vídeňský a berlínský dvůr, bylo dáno oběma motivy: Německo čelilo perspektivně zpomalování svého hospodářského růstu a budoucího zastínění Spojenými státy a Ruskem. Zároveň se německé elity bály vítězství levico-

vých stran ve volbách, sociálních demokratů a pokrokové strany, zlepšujících setrvale své volební zisky v předválečných letech. Rakousko-Uhersko zase čelilo perspektivně své dezintegrace odstředivými tendencemi malých národů. Navíc německé vedení mělo na krátkou dobu náskok v dokončené modernizaci své armády, jelikož tato dosud neproběhla v armádě ruské a francouzské.

V případě Vladimíra Putina je pravděpodobné, že zisk Ukrajiny vnímal jako součást boje o nové uspořádání světa. V něm dochází k mocenskému vzestupu Číny a Indie, které se nevyhnutelně stávají hlavními partnery Ruska, avšak zároveň pokračuje mocenský význam USA a mírně upadá význam Evropy. K tomu se přidává pravděpodobná budoucí energetická a surovinová krize a soupeření s USA o Arktidu. V této perspektivě ztrácejí ruské elity zájem o prioritní vztahy s Evropou a zároveň chtějí posílit svou pozici vůči USA a Číně. K tomu se druzí setrvalé zhoršování vztahů Ruska se Západem od relativně vřelých dob Gorbačova a Jelcina. Změna nastávala, když Rusko překonávalo postkomunistickou krizi a začalo se znovu dožadovat velmocenského postavení. Zároveň dával Západ najevo, že postkomunistická oblast na západ od Ruska má patřit pod jeho kontrolu a že unipolární řád vystřídá předchozí bipolaritu. Je více milníků na této cestě považovaných z ruské perspektivy za západní agresi či nepřátelské akty: Podpora samostatnosti Chorvatska a Slovinska (1991), přijetí středovýchodní Evropy do NATO, bombardování Srbska a podpora samostatnosti Kosova, plán zřízení vojenské a radarové základny ve střední Evropě po roce 2006 a vojenské akce Západu či Spojených států na Blízkém východě, v Iráku (2004) a v Libyi (2011). Z perspektivy Západu zase zhoršila vztahy ruská intervence v Čečensku v 90. letech, válka proti Gruzii (2008), vojenské angažmá v občanské válce v Sýrii (2015) a podpora běloruského autoritářského prezidenta Lukašenka. Na krátkou dobu po roce 2001 se zdálo, že by mohla probíhat spolupráce Západu a Ruska v boji proti islámskému terorismu, avšak tento konflikt se neukázal být tak významným, aby přemostil širší rozpory.

K tomu se připojují aspekty rusko-ukrajinské. Prezident Putin jako mnozí další občané jeho země sdílí pohled na Ukrajince jako na své bratry, ovšem mladší, přirozeně podřízené bratru staršímu, za což se jim dostane láskyplného zacházení. Představa vzájemného bratrství obvykle vychází z blízkosti

jazyků, území a dějinného osudu. Zatímco velkoruští nacionalisté spatřují podobnosti obou zemí, ukrajinští nacionalisté akcentují jejich rozdíly. Velkoruská perspektiva zdůrazňuje jednotu oblastí mezi Karpatami a budoucí Moskvou v 10.–12. století pod vládou Kyjeva považovaného za kolébkou ruské kultury a náboženství. Dále je to přiřazení východu dnešní Ukrajiny pod vládu Moskvy už v polovině 16. století, Kyjeva v roce 1667, oblasti na západ od Kyjeva v roce 1783 a skutečnost, že se většina Ukrajinců identifikovala během 19. století s Ruskem, což je patrné na sebeoznačení Malorusové, které začalo být označením Ukrajinci vytlačováno až po roce 1900 (Laba 1995). Rozbíječi jednoty Ruska byli bolševici, kteří vyhlásili Ukrajinou svazovou republiku v roce 1919. Na straně ukrajinských nacionalistů je to představa Kyjevské Rusi jako prvního ukrajinského státu, dále kořenů vlastní státnosti už v 17. století v době Kozáckého hetmanátu, který označují za nejstarší evropskou demokracii, pojetí Rzeczpospolity jako země, kde se Ukrajinci těšili relativní svobodě, zdůraznění útlaku ukrajinského národního hnutí v 19. století ze strany carských úřadů a neruský dějinný osud oblastí dnešní západní Ukrajiny přiřazené k Sovětskému svazu až v roce 1945. Nejvýznamnějším pokusem o nezávislý ukrajinský stát byla podle těchto názorů protibolševická Ukrajinská lidová republika existující v letech 1917–1920.

Založení Ukrajinské svazové republiky je vskutku možno interpretovat nejen jako zničení prvního pokusu o skutečnou nezávislost Ukrajiny, ale též jako pokus bolševiků překonat rostoucí etnické rozpory mezi ukrajinským národním hnutím a carskými úřady, a naplnit tak dávný socialistický ideál internacionalismu. Ať už byla ukrajinská SSR základem či zničením státní svrchovanosti Ukrajiny, ustavila s výjimkou Krymu hranice, o jejichž zachování usiluje dnešní Ukrajina. Součástí Leninovy snahy získat pro myšlenku Sovětského svazu také Ukrajince, mezi nimiž bylo bolševické hnutí slabší, bylo totiž poskytnutí velkorysých hranic. Bolševikům šlo taktéž o to, aby byla tato zemědělská země vybavena nějakým průmyslem. Týkalo se to především podstatné části tzv. Novoruska, tedy průmyslových oblastí na sever od Krymského poloostrova patřících do 18. století ke Krymskému chanátu, který dobyla Kateřina Veliká a nechala jej osídlit etnickými Rusy a dalšími etniky. Bolševici dokonce zrušili zdejší Sovětskou doněcko-křivo-ružskou republiku existující mezi únorem a březnem 1918 a sloučili ji s Ukra-

jinskou sovětskou republikou. Ukrajinskou sovětskou republiku vyhlášenou v prosinci 1917 označovali bolševici zpočátku za samostatnou zemi a ta formálně vstoupila do svazku se sovětským Ruskem až v březnu 1923. Po celou dobu existence Sovětského svazu měla navíc na znamení svého zvláštního postavení vlastní ústavu a Stalin prosadil v roce 1945 zvláštní hlas pro Ukrajinu ve Valném shromáždění OSN. Věrní svému internacionalismu bolševici také na rozdíl od ruských nacionalistů nebo bývalých carských úřadů nikdy nepochybovali svébytnou ukrajinskou národnost. Jejich oblíbenost v této zemi ale fatálně poškodil hladomor koncem 20. let, jehož obětí se stalo několik milionů lidí. Ten sice nebyl úmyslně spáchanou genocidou ukrajinského lidu, jak tvrdí někteří dnešní autoři, avšak byl výsledkem Stalinovy tvrdosti, resp. bezohlednosti sledující cíl modernizace za každou cenu v kombinaci s administrativními nepořádky.

Pod sovětskou nadvládou se také Ukrajina v roce 1939, resp. 1945, rozšířila o oblasti bývalého meziválečného Polska, Rumunska a Československa osídlené etnickými Ukrajinci a v roce 1954 k ní byl přičleněn Krym. Motivem tohoto Chruščovova kroku mohla být kombinace jeho osobních sympatií vůči Ukrajině, snaha získat podporu ukrajinského vedení pro mocenské boje v Moskvě i důvody čistě ekonomické. Ačkoli byla Ukrajina druhou největší svazovou republikou, nikdy nevznikly mezi ní a Moskvou výraznější tenze a její vedení nikdy neusilovalo o uvolňování vazeb k Moskvě. Ačkoli se ukrajinský nacionalistický disident začal formovat v 80. letech, částečně i v reakci na novou ústavu SSSR z roku 1977 posilující rusifikaci, nebyl jeho význam s výjimkou západu země nikdy takový jako v případě Pobaltí nebo Moldávie.

Ukrajina přišla ke své nezávislosti neočekávaně a pravděpodobně proti vůli většiny svých obyvatel. Země sice vyhlásila státní svrchovanost (deržavnyj suverenitet) už v červnu 1990, napodobujíc stejný akt ruské svazové republiky, avšak svrchovanost měla znamenat pouze navýšení autonomie, nikoli vlastní nezávislost. V celosvazovém referendu organizovaném v březnu 1991 se pro samostatnost vyslovilo 27 % Ukrajinců, tedy podobně jako v Rusku, zatímco v Bělorusku či v republikách na jihu SSSR byla podpora uchování svazu větší a naopak nezávislost si odhlasovalo Pobaltí, Moldavsko, Gruzie a Arménie. Ukrajinské referendum ovšem kuriózně zodpovědělo kladně též druhou otázku: „Měla by být Ukrajina součástí Svazu sovětských

suverénních zemí?“ Na západní Ukrajině byla položena ještě třetí otázka plné nezávislosti (nezależność), kterou zodpověděli voliči rovněž kladně.

Je tedy zřejmé, že většinové ukrajinské veřejné mínění ještě v první polovině roku 1991 usilovalo pouze o silnější autonomii v rámci SSSR. Samostatnost vyplynula ze srpnového moskevského puče proti Gorbačovovi. Neúspěch pučistů a následný zákaz Komunistické strany Sovětského svazu ruským prezidentem Jelcinem natolik vyděsil vládnoucí ukrajinské konzervativní komunisty, že urychleně v čele se svým předákem Leonidem Kravčukem využili Jelcinův zákaz komunistické strany, transformovali se na „nezávislé“ poslance či sociální demokraty a vyhlásili ve spolupráci s několika ukrajinskými antikomunistickými disidenty státní nezávislost (nezależność). Tento krok si nechali potvrdit prosincovým referendem, kde své ano řeklo 92% občanů, včetně většiny obyvatel Krymu a dalších oblastí ukrajinského východu, pro něž byla pravděpodobně primární sovětská, a nikoli ruská identita a v dané situaci pro ně nezávislá Ukrajina představovala naději na větší kontinuitu se Sovětským svazem než připojení se k Rusku.

Jelikož byla, až na západ země, antikomunistická opozice slabá, dokázal bývalý komunista Leonid Kravčuk také vyhrát první prezidentské volby a jeho bývalí soudruzi uspěli v prvních parlamentních volbách jako nezávislí kandidáti. Navíc nejsilnější parlamentní stranou zůstala ta část ukrajinských komunistů, která odmítala zavrhnout svou identitu. Myšlenkovou kontinuitu se Sovětským svazem dokládá, že země používala sovětskou ústavu až do roku 1996, zatímco Ruská federace schválila novou ústavu už v roce 1993.

Země byla už od počátku 90. let názorově rozdělena na proevropský západ, v zásadě proruský východ a kdesi vprostřed se nacházející okolí Kyjeva. Západ Ukrajiny byl zemědělský, s nižšími příjmy a vzděláním, východ byl průmyslový, s vyššími příjmy a vzděláním. Taktéž obyvatelé Kyjeva a dalších velkých měst identifikující se s ruštinou patřili ke vzdělanější a bohatší části ukrajinské společnosti. V 90. letech se proto zdálo, že má ruská orientace země navrch. Např. i Samuel Huntington (1996) předpokládal, že pokud by došlo k jejímu rozpadu, oddělí se západní část okolo Lvova. Jak se ale zhoršovaly ekonomické poměry, byla vládnoucí vrstva země, tedy bývalí komunisté, vnímána stále více jako zkorumpovaná a posilovala část prozápadní, ukrajinsky nacionalistická, podporovaná i kulturní, politickou

a ekonomickou přitažlivostí Západu, případně středu Evropy (tzv. magnetický efekt). Mnozí Ukrajinci začínali závidět Polsku, Česku či Maďarsku vstup do NATO a EU a relativně úspěšný rozvoj ekonomiky a demokracie. Tomu se přizpůsobovali i oba první prezidenti Ukrajiny Kravčuk a Kučma, kteří sice vyhráli volby jako kandidáti středu a východu země proti ukrajinskému nacionalistickému západu, avšak během výkonu svého úřadu změnili názor a baštou jejich podpory se stal západ. Prezident Kučma se dokonce posunul vícekrát: V roce 1994 vyhrál volby proti západoukrajinskému Kravčukovi, během doby zaujal prozápadní a proukrajinská stanoviska a s nimi vyhrál volby roku 1999, vzápětí se ale zase obrátil směrem k Rusku. Svou politickou kariéru zakončil podporou prozápadní oranžové revoluce, která dosáhla anulování sporného volebního vítězství proruského kandidáta ve volbách roku 2004. Vedlejším následkem názorového rozdělení země pravděpodobně bylo, že na rozdíl od Běloruska, Ruské federace a dalších postsovětských zemí zde nevznikl stabilní autoritativní režim.

Vítězství v tzv. Oranžové revoluci sice znamenalo první jasný rozchod se sovětskou minulostí a nastolení prozápadní orientace, avšak v chudé a korpucí prolezlé zemi se vládlo těžko. Ukrajina se nemohla opřít ani o ruské nerostné bohatství, ani o ekonomický potenciál Západu, táhnoucího kupředu hospodářský rozvoj střední Evropy (byť v pozici periferní montovny). Zakrátko bylo prozápadní vedení země nenáviděno podobně jako to předcházející a proruské politické síly podporované i většinou ukrajinských oligarchů dokázaly vyhrát volby v roce 2010. V této době ale byla už koalice liberálů a ukrajinských nacionalistů natolik silná, že proruským silám nevyšel pokus z roku 2013 obrátit svou zemi východním směrem. Proruské síly byly definitivně svrženy lidovou revolucí roku 2014, tzv. Majdanem, podporovaným masivně Západem.

Je zřejmé, že hlavním názorovým posunem ukrajinské společnosti od 90. let bylo to, že oslabovala proruská a posilovala prozápadní a ukrajinská identita. To byl zcela přirozený proces, neboť se samostatností země obvykle slábne identita spojovaná s rozpadlým státem. Za druhé se ukázalo, že ač měla Ukrajina s výjimkou svého západu kulturně, historicky, jazykově i ekonomickými vazbami blíže k Rusku než ke střední či západní Evropě, magnetický efekt centra světového systému byl v postkomunistické oblasti silným faktorem. Obdiv k západní kultuře, míře demokracie i životní

úrovni, podpora pronikání západního kapitálu, to byly hodnoty, které sdílela podstatná část Ukrajinců, zejména mládeže. To nemohl vyvážit obdiv části ukrajinské společnosti k mezinárodně sebevědomě vystupujícímu a hospodářsky úspěšnějšímu Rusku, jehož úroveň HDP per capita byla v roce 2014 oproti Ukrajině trojnásobná, zatímco v době rozpadu Sovětského svazu byla vyšší jen o jednu třetinu.

Tato proměna identity měla i svůj prostorový aspekt. Až dosud nevyhraněný či mírně proruský střed země okolo Kyjeva se začal od konce 90. let názorově posouvat směrem k západní části země a prohlubovala se propast mezi ním a bohatším východem, který naopak upevňoval svou ruskou identitu. Východ byl za prvé bohatší, a tak měli zdejší obyvatelé méně důvodů nenávidět proruské oligarchy, zadruhé měl četné přeshraniční styky s ruským sousedem a zatřetí si jej kyjevská vláda odcizovala svými snahami prosazovat ukrajinštinu. V roce 2014 proto došlo k revoltám proti nové prozápadní kyjevské vládě pouze na relativně malém východním území (Krym, Doněck, Luhansk). Ruská federace se rozhodla tento separatismus v určité míře podpořit, přestože jí muselo být jasné, že tento krok povede k oslabení proruských sil ve zbytku Ukrajiny.

Součástí tohoto rozhodnutí Ruské federace byl z hlediska mezinárodního práva nepřijatelný krok, anexe Krymu, odůvodňovaná jeho etnickým složením a nedemokratickým přiřazením v 50. letech. Ruská federace přitom akceptovala ve smlouvě o přátelství z roku 1997 nezávislou Ukrajinu v jejích hranicích z roku 1957, včetně Krymu, a tuto smlouvu tak v roce 2014 sama porušila. Je sice pravda, že zásadu evropské politiky odmítající změny hranic země bez jejího souhlasu a respektovanou od druhé světové války poprvé porušily západní země uznáním Kosovské republiky na přelomu 20. a 21. století, avšak přímá anexe Kosova nebyla tehdy Albánii dovolena. Případ Krymu jakožto anexe území jednoho státu druhým je prvním v Evropě od druhé světové války. Připojení Doněcku a Luhansku k Ruské federaci v září 2022 šlo v porušování mezinárodních pravidel ještě dále, neboť byly součástí sovětské ukrajinské republiky už od jejího vyhlášení po první světové válce.

Historikové snad jednou zodpoví otázku, zda bylo klíčovou motivací pro Vladimíra Putina počátkem roku 2022 vědomí, že pokud nezasáhne, budou záhy v plném proudu procesy sblížování celé Ukrajiny s EU a NATO, případ-

ně zda vnímal jako dlouhodobou provokaci ze strany Ukrajiny ozbrojené konflikty na hranicích Doněcka/Luhanska od roku 2014. Je také možné, že se mu na podzim 2021 jevila situace jako kromobyčejně příznivá: Německo po odchodu Merkelové, problémy sužovaná Británie, USA utíkaly z Afghánistánu a byly zmítány vnitřními konflikty. Podle jiných interpretací bylo pro Putina rozhodující vědomí vnitřního zhoršování sociální situace v Rusku, od něhož chtěl odvrátit pozornost občanů dosažením snadného vítězství.¹ Příkladem takovéto motivace z minulosti je válka o Falklandy, dar z nebes pro Margaret Thatcherovou, která by bez ní čelila perspektivě volební porážky. Je otázkou pro psychology, zda se na jeho rozhodnutí podepsala též izolace v době covidu, nebo zda se stárnoucí prezident chtěl zapsat do historie ještě nějakým státnickým činem. Už v roce 2005 od něj zaznívaly úvahy, že rozpad SSSR byl největší geopolitickou katastrofou 20. století,² tři roky poté prohlásil, že Ukrajina není skutečnou zemí, a toto své tvrzení zopakoval i krátce po invazi.³ Avšak zároveň v okamžiku zahájení invaze prohlašoval, že nechce zbavit Ukrajinu státnosti, odmítal anexi jejího území a nazýval svou invazi protiteroristickou a denacifikační operací. To vše napovídá, že jeho plánem byla transformace Ukrajiny na zemi v podobném postavení, jako je Bělorusko, tedy věrného spojence Ruska řízeného nějakým autokratickým prezidentem, kulturně a ekonomicky stojící pevně v rámci tzv. ruského světa.

Nabízí se samozřejmě otázka, proč Putinovi nevadila integrace Pobaltí do NATO v roce 2002, čímž se toto uskupení dostalo stejně blízko k Moskvě, jako kdyby vstoupila do NATO Ukrajina. Je pravděpodobné, že se v této době ještě nevzdal myšlenky spojenectví se Západem vytvořené v době islámského terorismu a jeho režim byl v plenkách. Je také otázkou, jak velký podíl na eskalaci situace leží na bedrech prezidenta Zelenského (Ruskem uváděné neplnění Minských dohod), což zejména kontrastuje s tím, že byl původně zvolen jako kandidát usilující o realismus, a nikoli konfrontační přístup vůči Ruské federaci. Nabízí se také otázka, nakolik v letech 2014–2021 s Ukrajinou hrály západní velmoci svého druhou falešnou hru a sváděly ji k siláckým postojům provokujícím Ruskou federaci. Dosud není zřejmá

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=6iQm68TGHw>

² Putin: Soviet collapse a “genuine tragedy” (<https://www.nbcnews.com/id/wbna7632057>)

³ Vladimir Putin’s long obsession with Ukraine (<https://www.aljazeera.com/news/2022/2/24/vladimir-putins-long-obsession-with-ukraine>)

ani role USA při vypuknutí tohoto konfliktu. Ač se nezdá, že by usilovaly zaplést Ruskou federaci do zničující války, je zřejmé, že pracovaly na plánu integrace Ukrajiny v nějaké formě do západních struktur a musely počítat s rizikem války během tohoto procesu.

Chceme-li vysvětlit Putinovo rozhodnutí k invazi, musíme vzít v potaz skutečnost Ruska jako velmoci postavené na jednostranných základech, vybavené v zásadě pouze vojenskou mocí, zatímco Západ má portfolio mocí pestřejší. Toto se uplatňovalo během existence carského Ruska i Sovětského bloku. Víme z dějin 20. století, kolik nástrojů má největší světová velmoc USA, aby přitáhla periferní země mezi své spojence: Je to primárně síla ekonomická, politická a kulturní a až na posledním místě síla vojenská. Naopak semiperiferní velmoc, jako je Rusko, je podobna pastýři, který nemaje cukru zahání své stádo do ohrady bičem. Sice se např. Sovětský svaz neobratně pokoušel získávat popularitu v zemích svého vnějšího impéria narativem o první zemi světa budující socialismus, zemi osvobozující střední Evropu od fašismu, případně poskytoval subvencované ceny energií, když to ale nefungovalo, kromě invaze neměl v rukávu žádné další eso. Naopak USA dokázaly během studené války zabránit útěku ovcí ze svého stáda širokou paletou prostředků: Vlády pokoušející se o protiamerický kurz přicházely k moci v Latinské Americe, Africe nebo Asii relativně zřídka a v Evropě vůbec. Země s více či méně formální demokracií většinou volily vlády vůči USA přátelské. Proamerické strany měly štědré fondy na financování volební kampaně, a pokud byla náhodou zvolena antiamerická vláda, dokázaly ji zahraniční sankce připravit o podporu občanů. Někdy ji přivedlo k rozumu pouhé vyslovení hrozby jako v nedávné době v případě Šalamounových ostrovů.⁴ Pokud to nezafungovalo, mohla se vyskytnout skupina generálů ochotná provést převrat. Když ani to nevyšlo, mohla vypuknout občanská válka a poté nastoupit armáda USA s úkolem „obnovit demokracii“. Jak by se USA postavily k plánu např. Mexika uzavřít těsné politicko-vojenské spojení s Čínou?⁵ Souhrn všech druhů moci, kterými disponují USA, naznačuje, že ukrajinizace Mexika patrně během 21. století nenastane.

---

⁴ <https://www.novinky.cz/clanek/zahranicni-svet-suverenita-ma-sve-meze-usa-salomounovym-ostrovum-rozmlouvaji-pakt-s-cinou-40395288>

⁵ Podobnost mezi Mexikem a Ukrajinou je více. V obou případech se jedná o slabšího a chudšího souseda, kterého mocný soused dlouhou dobu držel v podřízeném postavení a oloupil o území a zároveň je tato země se svým mocnějším soupeřem spjata mnohými svazky.

Polokoloniální závislost je jistě ponižující, avšak pro většinu obyvatel je lepším osudem než občanská či mezistátní válka.

Zároveň Rusko není běžnou malou zemí a jeho status velmoci mu zaručuje právo dělat si na vlastním teritoriu, co se mu zlíbí, což je malým státům zapovězeno. Poučené je srovnání války v Kosovu a války v Čečensku v 90. letech. V obou šlo o pokus nestátního menšinového národa získat nezávislost, který čelil vojenské agresi ze strany centrální vlády zastávající zásadu o právu výkonu suverenity nad vlastním teritoriem. V případě prvním bylo slabé Srbsko přinuceno bombardováním ze strany NATO se vzdát Kosova, v případě druhém nikdo nebránil Ruské federaci vojensky pacifikovat Čečensko.

V každém případě je otázka agresora v rusko-ukrajinské válce jednoznačná. Můžeme se pouze utěšovat, že ve srovnání s předchozími evropskými válkami jde stále o relativně malou operaci (počet ruských vojáků nasazených na Ukrajině je přibližně desetkrát menší než počet vojáků, které Hitler nasadil proti podobně velkému Polsku v roce 1939). Ani počet civilních obětí není zatím srovnatelný s druhou světovou válkou nebo s válkami v bývalé Jugoslávii. V každém případě jde v Evropě o první skutečnou mezistátní válku od roku 1945, což je samo o sobě tragédií. Ani srovnání invaze na Ukrajinu s invazí USA do Iráku v roce 2004 vinu Ruské federace neumenšuje. V první řadě nebyl kyjevský režim genocidní, zatímco režim Saddáma Husseina ano. Zadruhé současný ukrajinský režim v minulosti nepřepadl a neobsadil jinou zemi, zatímco Saddám okupoval v roce 1990 Kuvajt. Zatřetí nešlo v případě Iráku o územní anexi, ale o nahrazení diktatury vládou respektující lidská práva a zastávající proamerickou politickou orientaci. Začtvrté nebyl agresorem jen jeden stát, ale tzv. koalice ochotných.

Je velkou otázkou, jaký bude výsledek tohoto konfliktu. Jde totiž o to, že nevíme, jaká závaží jsou na miskách vah: Z hlediska počtu obyvatel třikrát slabší a z hlediska HDP devětkrát slabší stát s dlouhou a strategicky obtížně hájitelnou hranicí stojí proti státu daleko lépe vyzbrojenému. Na druhou stranu je napadený velkoryse podporován západními subvencemi včetně zbraní a ekonomická a vojenská síla zemí Ukrajinu podporujících je nesoúměřitelná se silou Ruska. To se také neodvažuje zahájit válku skutečně totální, jejíž sociální náklady by byly obrovské, ani sáhnout k prostředkům, které by proti němu ještě více obrátily mezinárodní veřejnost. Dolože-

né reakce ruské veřejnosti na útok proti Ukrajině rozporují přesvědčení o Rusech jako o jiné civilizaci.⁶ Vidíme zde postoje velmi podobné, jaké by zastávali např. Češi, pokud by je někdo chtěl posílat do války proti Slovákům. Místo běžných etnických Rusů jsou na frontu posílány neruské jednotky (např. Čečenci), propuštění zločinci a žoldáci. Naopak Ukrajinci bojují ochotně za svou vlast. Budoucím výsledkem této války se nyní nezdá být zhroucení jedné z obou zemí. Lze nejspíše očekávat nějaký zamrzlý konflikt, ať už v linii stávajících operací, nebo v linii velmi podobné. Jako pravděpodobná se jeví léta trvající mezinárodní izolace Ruska. Přesto není vyloučené, že k sobě znovu v budoucnosti najdou Rusové a Ukrajinci stejně jako Rusko i Západ cestu, např. po smrti či svržení Vladimíra Putina, podobně jako ji k sobě našli Němci a Francouzi po roce 1945. Německo-francouzské smíření proběhlo v kontextu studené války, stavící obě země do jednoho tábora, a v kontextu integrace evropské části jádra světového systému, kde byl ekonomický zájem o spolupráci velmi silný. Tento podnět bude patrně v rusko-ukrajinském sblížení slabší, avšak záblesk naděje představuje etnická, kulturní i náboženská blízkost obou zemí, kterou ani tato válka zcela nesmaže. Existence neprostupné železné opony na rusko-ukrajinské hranici by byla pro Ukrajinu hospodářskou katastrofou. Pravděpodobně ani levná pracovní síla Ukrajinců by nepřilákala do této oblasti významné západní investory a v případě přijetí do EU by obrovská část občanů emigrovala na západ. V chudé a vylidněné zemi na evropské periferii by pravděpodobně narůstala nenávisť vůči Západu. Není vyloučené, že při ustavení nové železné opony budou oblasti východu dnešní Ukrajiny za deset let připomínat ona dávná tzv. Divoká pole (Dzikie pole), země vylidněné po nájezdech středověkých kočovníků, s opuštěnými a válkou pobořenými sovětskými městy.

Není též vyloučené, že mohou vést válečné neúspěchy na Ukrajině k politickým otřesům v Moskvě. Příkladů z minulosti je dostatek. Ostatně Rusko je zemí, která se umí sice houževnatě bránit, když jí jde o život, Napoleon a Hitler by mohli vyprávět, ale intervence do ciziny jí nejdou. Vzpomeňme na krymskou válku, rusko-japonskou válku, zimní válku proti Finsku a válku v Afghánistánu. Ve třech případech byla výsledkem těchto konfliktů ales-

---

⁶ Očima Saši Mitrofanova: Putin má pravdu, Rusko je zvláštní a výbojná civilizace (<https://www.novinky.cz/clanek/podcasty-ocima-sasi-mitrofanova-putin-ma-pravdu-rusko-je-zvlastni-a-vybojna-civilizace-40374249>)

poň krátkodobá liberalizace země, ve dvou dokonce vedly k pádu režimu. Ačkoli Vladimir Putin nemusí skončit v exilu jako Krenskij či na popravišti jako car Mikuláš, zdá se, že bude mít jím vytvořený systém velké problémy ohledně nástupnictví. Jeho moc není tak velká jako v případě některých republik na jihu bývalého sovětského Svazu, aby za svého nástupce vnutil zemi svého syna či někoho ze svého rodinného klanu. Dějiny Ruska nás učí, že smrt dlouholetých vládců a nevyřešená otázka nástupnictví vedly často k rozkolísání celého mechanismu a k turbulencím, jakými byly boje o nástupnictví po Leninovi, Stalinovi či Brežněvovi.

Válka na Ukrajině je taktéž střetem dvou dějinných pamětí. V rámci rusko-ukrajinského konfliktu se opět (po kolikáté už?) uplatnil antikomunismus. V tomto černobílém schématu je cokoli, co z Ruska jest, komunistické a zapomíná se, že carská monarchie pronásledovala bolševiky stejně jako ukrajinské nacionalisty a že v prvních letech vlády bolševiků probíhala tzv. korenizace, tedy obnovování ukrajinských tradic. Ostatně dva z vůdců Sovětského svazu, Brežněv a Chruščov, měli také ukrajinské kořeny. Sice na západní Ukrajině začaly vedle Pobaltí již v roce 1990 padat sochy Lenina, avšak nedělo se tak ve středu a západu země, kde se teprve během let stal symbolem nadvlády Ruska, ač byl jen z části etnickým Rusem, a potažmo symbolem nadvlády oligarchů, ač vůdcem proletářské revoluce. Výsledkem bylo strhávání jeho soch roku 2014 (Leninopad) v centrální a východní Ukrajině, v celé zemi zákaz komunistických symbolů a komunistických organizací, čímž se Ukrajina přiblížila Pobaltí, avšak nikoli vysněné západní Evropě. Na tuto skutečnost zareagoval Putin v době invaze ironicky, že jde Ukrajinu dekomunizovat, čímž měl na mysli, že jde překonat ono rozdělení Ukrajiny a Ruska vytvořené Leninovou vládou.⁷ Podobně se stal v tomto boji klackem na protivníka i fašismus: Ukrajinci jsou ruským vedením označováni za neonacisty a banderovce, ačkoli se zde k těmto tradicím hlásí jen menšina, a naopak vzniklo laciné pojmenování Putler. Šermování s pojmem fašismus ale hrozí přinést relativizaci tohoto pojmu, a tedy i absolutního zločinu holocaustu, čehož si je vědom Izrael, poněkud se zdráhající jednoznačné identifikace s Ukrajinou.

---

⁷ Address by the President of the Russian Federation (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>)

Mezi zbraněmi nemlčí jenom múzy, ale též pravda. V politice se lže, avšak ve válce se lže dvojnásobně. Sledovat simultánně ruské a ukrajinské zpravodajství přinese pochopitelně divákovi pocit, jako by žil na dvou různých planetách. To, že Západ naslouchá spíše hlasu napadeného, je jistě žádoucí, ale nutné sympatie se slabším by neměly vést ke ztrátě racionálního vnímání situace. Český mainstreamový diskurz (většina TV, hlavní zpravodajské servery a hlavní tištěná média) nastolil pochopitelně dichotomii odvážné, avšak zároveň slabší Ukrajiny, která se brání absolutnímu zlu personifikovanému v osobnosti Putina. Slabinou tohoto diskurzu je, že nechce vidět hlubší kořeny celého konfliktu a skutečnost, že z hlediska dlouhodobého není vina výlučně na ruské straně. Navíc je v tomto diskurzu manipulativně vytvářeno rovnítko mezi Putinem a Rusy, kteří vždy byli a budou zlí.

Tento rusofobní diskurz dále trpí třemi hlubokými rozpory: Na jedné straně vytváří obraz démonicky brutálního a silného protivníka, na druhé straně ale též protivníka neschopného a stojícího každým dnem před zhroutilím. Druhým rozparem je, že radikální rusofobové sice malují nevyhnutelnou porážku říše zla a její budoucí rozpad na válčící státy, někdy v jejich představách dokonce řízené přímo Ukrajinou,⁸ avšak nejsou schopni to tohoto obrázku zakomponovat existenci jaderných zbraní v ruských arzenálech. Než utěšovat sebe sama, že se to snad dopadne dobře, by bylo asi racionálnější zaujetí postoje, že pokud si přeji absolutní porážku Ruska, musím též počítat s rizikem, že při tom možná všichni zemřeme. Třetí rozpor rusofobního diskurzu je v tom, že tyto hlasy nejsou schopny s určitostí říci, zda je Putin běžnými Rusy milován, nebo nenáviděn. Pokud by byl nenáviděn, nebylo by to s Rusy tak špatné, a pokud by byl milován, nebyla by zase asi tak špatná jeho politika vůči běžným Rusům. V každém případě tento diskurz nevidí jako možnost lidovou revoluci proti putinovskému oligarchickému kapitalismu, v níž doufá ruská opozice.⁹

---

⁸ Alexandr Mitrofanov: Jaký by mohl být rozpad Ruska (<https://plus.rozhlas.cz/alexandr-mitrofanov-jaky-mohl-byt-rozpad-ruska-8847864>)

⁹ Např. podle Michaela Romancova je hlavním problémem Ruska demografický úpadek etnických Rusů v kontrastu s nárůstem muslimů, avšak nevidí ve svém antikomunismu jako nebezpečné pro ruský vládnoucí klan rozevírání nůžek mezi bohatými a chudými, a tedy možnost opakování bolševické revolvy, která přeci vznikla na základě válečné porážky carského Ruska ve světové válce. „Rusko jako strategický problém“, přednáška Michaela Romancova (<https://www.youtube.com/watch?v=72oinu-uucU&t=2895s>)

Proti tomuto diskurzu stojí okrajový, leč velmi koherentní a neméně manipulativní diskurz proruský, jehož prostředím jsou dezinformační weby a sociální sítě. Tento diskurz taktéž trpí řadou vnitřních rozporů, ale pro svou relativní okrajovost se mu zde věnovat nebudeme, neboť jej zastává jen menšina (snad desetina?)¹⁰ občanů a žádní respektovaní žurnalisté či odborníci. Dostupná data naznačují, že český mediální mainstream sdílí taktéž menšina občanů, byť významnější (snad třetina?), a zbytek se nachází někde mezi těmito dvěma póly. Příkladem je otázka pomoci Ukrajině ze strany ČR formou dodávek vojenského materiálu. Mírná většina občanů je proti, ačkoli v rámci mediálního mainstreamu (stejně jako v případě vlády ČR) převažují hlasy pro.¹¹

Středoevropská i ukrajinská rusofobie má svou rovnu estetickou. Když si zalistujeme *Rudým právem* z 80. let nebo tehdejšími satirickým *Dikobrazem*, nalezneme zde dostatek psaní (v případě *Dikobrazu* karikatur) proti americké invazi na Grenadu nebo proti britské operaci na Falklandách a dalším agresivním aktům západních zemí. Ronald Reagan nebo Margaret Thatcherová zde nejsou vykreslováni přirozeně nijak pozitivně. Avšak chybí ona dnešní dehumanizace spojená s osobou Vladimíra Putina. To je jistě částečně vysvětlitelné vzdáleností a nevýznamností těchto atakovaných území, avšak důvodem je patrně též byrokratizace a opotřebovanost státně socialistických režimů odmítajících vybičovávat emoce obyvatel, kteří měli být především pasivní. Paralely s dneškem nalézáme v Československu až v 50. letech ve zobrazeních Trumana, Tita, Adenauera tu jako kostlivců, tu jako vzteklých psů, případně ve spojenecké propagandě za druhé světové války zobrazující krysího Hitlera. Jsou tu ale i nové motivy, neznámé dokonce ani v antihitlerovské či antizápadní propagandě. Novinkou je vulgarizace a sexualizace protivníka tematizující malý Putinův penis nebo zobrazující jej na záchodě, která by s největší pravděpodobností přišla současníkům Hitlera nebo českým stalinistickým propagandistům nevkusná. V 50. letech si nedokážeme představit podobiznu amerického prezidenta v pytli pro mrtvé visící na ministerstvu vnitra nebo na britských ministerstvech za druhé světové války, neboť budova ministerstva měla působit důstojně. Jak se zdá, tento posun souvisí s hodnotovou proměnou společnosti k vulgarizaci

¹⁰ https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2022/04/STEM_Ruska_agrese_proti_Ukrajině_analyza_nalad_ceske_verejnosti_VER.pdf

¹¹ https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5587/f9/pm221209.pdf

a k jisté pubertálnosti. Je zřejmé, že jednou z obětí této války je úroveň české veřejné diskuze, která poklesla do hloubek dříve nevídaných a v níž se prosazuje emocionalita, černobílý pohled, esencializace, stereotypizace a slepé skvrny. Obávám se, že ať dopadne tato válka jakkoli, česká veřejná diskuze se z ní bude ještě dlouho vzpamatovávat.

Bibliografie

Huntington, S. (1996). *Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, pp. 173–174.

Laba, R. (1995). The Russian-Ukrainian Conflict: State, Nation and Identity. *European Security*, 4(3), 457–487.

Putin není blázen

Ondřej Klípa

Katedra ruských a východoevropských studií Institutu mezinárodních studií
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

„Třídenní válka“ dosáhla svého prvního výročí. Přestože se zjevně neblíží její konec, je čas bilancovat nejen nepředstavitelné lidské a materiální ztráty, ale i naši schopnost pochopit, proč to všechno. Jaká je naše představa o psychologii Vladimira Putina a jak se snažíme porozumět jeho myšlenkovému světu? A co z toho pro nás vyplývá?

K myšlenkovým pochodům ruského prezidenta se vyjadřují obecně řečeno dvě skupiny lidí. První, v mé informační bublině naprosto dominantní, nahlíží Putina jako ztělesnění všeho zla, které je třeba bezpodmínečně odmítnout a porazit. Druhou znám spíše přeneseně v podobě některých politiků domácích (např. T. Okamura, V. Klaus) a zahraničních (V. Orbán, ale v náznamech i řada lídrů západního světa, akademiků nebo i papeže Františka z počátku války) a samozřejmě notné části „hlasu lidu“. Putinovi „rozumí“, chtějí zmírnit jeho obavy a vyjít mu vstříc kompromisním řešením. Obě tyto skupiny však mají jedno společné – fatální podceňování psychického stavu a mentální integrity ruského prezidenta. Nejde přitom jen o neškodný omyl, ale o postoj, který ruskému vládci „hraje do karet“ a který jeho propaganda zcela jistě v západní společnosti rozdmýchává a využívá.

V první skupině se velmi často vyskytují dva někdy vzájemně propojené postoje. Podle jednoho je Vladimir Vladimirovič šílenec, naprostý blázen, všehoschopné a od reality odtržené ďábelské monstrum. Podle druhého je především hlupák, který žil ve vzdušných zámčích a možná stále dlí v ja-

kési romantické představě o „druhé nejsilnější armádě světa“ a o tajných zbraních, které teprve budou nasazeny. Součástí této představy je i tradiční feudální topos o mocnáři, který je úmyslně držen v nevědomosti zlotřilými a zkorumpovanými rádci.

Oba postoje jsou však podle dostupných informací z otevřených zdrojů nesprávné a pro západní svět velmi nebezpečné. Jak dokládá například po několika měsících částečně zveřejněný obsah rozhovoru během návštěvy Naftali Bennetta v Kremlu na počátku března, ruský vládce sice původně očekával mnohem rychlejší průběh války, ale zároveň se bez větších emocí hbitě přizpůsobil změněné realitě. Podle tehdejšího izraelského premiéra Putin nadále pevně věřil ve vítězství jednoduše proto, že Rusko má nepoměrně více materiálních i lidských zdrojů než Ukrajina a může si dovolit jich hodně obětovat. Jak je vidět i z veřejně dostupných videí a výpovědí, Putin nepůsobí jako zoufalý člověk, jenž se s hrůzou v očích probouzí do bolestivé reality. Spíše působí jako zkušený pokerový hráč, který má připraveny plány B, C a třeba i D. Už před začátkem války přeci v Bělorusku stavěl novou polní nemocnici hned za hranicemi a svážel z celého Ruska zásoby transfuzní krve. To vše pro třídenní „blitzkrieg“?

Nemějme iluze, že Putin byl šokován či přímo zdrcen mírou korupce v armádě, která nepochybně zhoršuje její výkonnost. V ruské kultuře, jak je patrné už třeba v díle Nikolaje Gogola, má korupce své integrální místo. Není vnímána primárně jako společenská patologie podryvající veřejnou správu, ale jako legitimní součást benefitů úřadu (obecně vysoké pozice ve státním i soukromém sektoru). Počítá s ní jak držitel úřadu, tak jeho klient i ten, kdo danou lukrativní funkci jako odměnu za loajalitu udělil nebo alespoň souhlasil s její existencí (tato možnost se týkala zejména zbytků staré gardy oligarchů z 90. let). Stejný princip pochopitelně platí i pro funkci nejvyšší. Nikoho by tedy v Rusku nemělo překvapit, že Putin, kterému úřad de facto přidělil jeho předchůdce Boris Jelcin, je zároveň králem korupční pyramidy se svým palácem v Soči a pravděpodobně obrovským majetkem různě po světě. Na efekty korupce je tedy Rusko zvyklé a je připravené na ně odpovědět jinými kulturními prvky. Třeba tím, že „ruský člověk“ bez odporu snese značné strádání a že ruský voják je připraven fungovat (a zemřít) v katastrofálních podmínkách.

Představa Putina, který příliš pozdě prozřel a v depresích si rve poslední zbytky vlasů, je nebezpečná. Předpokládá totiž, že až bude mít moskevský vládce dostatek informací, tak se „vzpamatuje“, bude zas vládnout normálně a domluva s ním bude možná. Západ by se tak opět nechal naivně ukolébat až do dalšího úderu. Domnívám se, že s tímto přístupem koresponduje i obsedantní vyhledávání údajných Putinových nemocí, kdy každá nově objevená vráska či nezvyklý pohyb ruky svědčí o terminálním stadiu rakoviny či alespoň psychickém kolapsu. Nazření skutečného stavu ruské armády ale Putinovo zdraví evidentně nepodlomilo. Jak řekl šéf CIA William Burns, ruský prezident je „až příliš zdravý“.

Ale aktuálně ještě nebezpečnější je obraz prezidenta jako šíleného monstra. Přesně to je jeden z odstínů, kterými chce Putina ruská propaganda a diplomacie vykreslit. S prstem na červeném tlačítku. Jinými slovy, jsme nevyzpytatelní, bojte se nás a neprovokujte nás. Rozuměj: nepomáhejte Ukrajině. A protože je zároveň třeba udržovat také image moudrého cara, roli šilence (zvláště k zahraničním divákům) za prezidenta často nechávají hrát Dmitrije Medvěděva se všemi jeho plány Ruska od Vladivostoku po Lisabon či s apokalyptickými vizemi francouzsko-německé války roku 2023. Tento postoj ke kremelskému vládci je u řady západních expertů a médií zase dost možná příčinou toužebného vyhlížení palácového převratu nebo zprávy o prezidentově „sebevraždě“ či „nešťastném pádu ze schodů“, které se však zatím dějí jen lidem na nižších příčkách mocenského žebříku.

Přitom ruská agrese na Ukrajinu není ani náhodný vrtoch stárnoucího diktátora, ale ani odpalovací rampa k atomové válce. Putin totiž na Ukrajinu skutečně zaútočit „musel“. Nikoliv kvůli nějakému bytostnému zájmu Ruska, ale kvůli existenci Putina samotného. Relativně mladý ruský prezident, který se ujal úřadu v předvečer nového tisíciletí, se svými poddanými učinil jakousi nepsanou dohodu. Vy oželíte demokracii a ekonomickou prosperitu (přibližující Rusko Západu), já vám za to vrátím slávu impéria v jeho nejmocnější podobě, tedy vrcholného Sovětského svazu. Všimněme si, že na rozdíl od podobné „společenské smlouvy“ normalizačního Československa se zde ekonomika nestala protihodnotou nabídnutou za omezení politických svobod. Že zrovna od počátku století začaly prudce stoupat ceny fosilních paliv, a Rusko se tak vymanilo z hospodářského kolapsu let devadesátých, se sice dalo ve prospěch Putina dobře propagandisticky

zhodnotit, on sám na tom ale svůj úspěch nikdy přímo nestavěl. Neslibovat blahobyt bylo prozřetelné rozhodnutí, jelikož zkorumpovaný autokratismus nikdy nedá plný prostor subsidiaritě a kvalifikované správě věcí veřejných, stejně jako bude vždy deformovat tržní vztahy. Dříve či později by Rusko zřejmě čekala stejná porážka ve snaze „dohnat a předejnat“ západní svět, jako ji zažil sovětský blok za socialismu.

Peníze z nerostného bohatství tak netekly primárně do infrastruktury a veřejných služeb, ale hlavně do armády a firem Putinovi věrných „bojarů“. Společenskou úmluvu takto pochopil zřejmě i ruský národ, jelikož Putinovi klesala popularita zdánlivě paradoxně právě v ekonomicky nejlepších letech, zatímco stoupala vždy v době jeho úspěšných mocenských výbojů, tj. v intervalu zhruba šesti až osmi let (Čečensko, Gruzie, Krym, Ukrajina, nepočítáme-li vojenské úspěchy ruské armády v Sýrii, armádních poradců ve Venezuele či wagnerovců v Mali nebo ve Středoafričské republice).

Klíč k porozumění návratu sovětské říše jako Kremlem prosazovanému smyslu nejnovějších ruských dějin je třeba hledat v Čečensku. Právě na ruinách Grozného totiž Putin přesvědčil Rusy o své schopnosti vrátit sovětskou slávu tím, že nejprve rozpad svazu zastavil. Z pohledu běžných Rusů totiž rozpad říše neskončil v roce 1991, ale stále pokračoval, a to jak hospodářsky, politicky, „duchovně“ (viz známá esej Alexandra Solženicy-na „Rusko v troskách“ z roku 1998), tak teritoriálně, což reprezentovalo právě Čečensko. Vůdci odbojné kavkazské republiky se snažili o samostatnost spolu se svazovými republikami ještě před zánikem samotného SSSR a v tomto úsilí s menší či větší intenzitou stále pokračovali až do energického Putinova (ještě v roli předsedy vlády) vojenského zásahu v roce 1999 a postupné konečné porážky v tzv. druhé čečenské válce v průběhu první dekády jeho prezidenství.

Před invazí na Ukrajinu se opět propadala Putinova popularita, takže se nabízelo postoupit o krok dál v projektu navrácení impéria. Zároveň bylo zřejmé, že po nedávném upevnění pozic v Bělorusku se pozornost upře na Ukrajinu, která už osm let s Ruskem válčila na Donbasu. Žádný pokus o obnovu moci SSSR se nemůže vyhnout této třetí slovanské „jádrové“ oblasti, jejíž historii Kyjevské Rusi si potomci Moskevského knížectví plně přivlastnili pro svou kolektivní paměť. Krom toho Putin – ze své perspektivy – útok na Ukrajinu nemohl déle odkládat, protože Kyjev za pomoci

západních spojenců intenzivně modernizoval a vyzbrojoval armádu. Jedním z klíčových momentů bylo například získání tureckých dronů Bayraktar v roce 2021. Moskva dobře věděla, že mohou ruské armádě způsobit značné ztráty.

Zhoršovala se ale i situace na poli hybridní války. Zvolení Zelenského prezidentem tři roky před invazí mohla Moskva docela dobře brát jako své vítězství. Místo neoblomného a ostříleného Porošenka tu byl najednou televizní komik, nezkušený „holobrádek“ (Zelenského slavná seriálová postava se jmenovala Holoborodko), navíc podporující ruštinu a ruskojazyčnou populaci v zemi. Brzy se však ukázalo, že Zelenskij bere svou novou životní „rolí“ zcela vážně a je obratným diplomatem hájícím ukrajinské národní zájmy. Mimo jiné zablokoval tři vlivné televizní kanály, které ovládal Putinův blízký přítel – ukrajinský oligarcha Viktor Medvedčuk. Takhle tvrdý zásah proti zhoubnému působení ruské propagandy kremelskou suitu rozohnil. Ukázalo se totiž, že Moskva ze svého orbitu ztrácí nejen ukrajinské území, ale i „srdce a duše“ tamních obyvatel.

Někteří pozorovatelé ještě dodávají, že Putin si uvědomoval také na Západě vážně míněnou snahu o odklon od fosilních paliv, což zejména s jasným trendem elektrifikace automobilové dopravy může v budoucnu připravit Rusko o podstatné zisky z exportu plynu a ropy. A tedy o schopnost vést nákladnou vojenskou operaci. Putin tak zahájil válku s vědomím, že „teď nebo nikdy“. A pokud prohraje, bude to poprvé, co nesplní svůj nepsaný slib ruskému lidu, čímž ohrozí svou politickou a možná i fyzickou existenci.

Právě přímé ohrožení Putinova života by mohlo být tím, co ho nakonec přiměje k užití jaderné zbraně. Muselo by jít ale o opravdu zoufalou situaci, ve které by už se záchranou života ani nepočítal. Atomová válka by totiž zřejmě dříve či později vedla k jeho likvidaci, jelikož by USA s podporou některých dalších jaderných mocností byly nuceny adekvátně reagovat, minimálně proto, aby vyslaly jasný signál Číně a Severní Koreji.

Co ale tvrdí ti, kteří Rusko údajně chápou? Chtějí uklidnit jeho obavy a poskytnout mu „bezpečnostní záruky“ před rozpínavostí NATO či snad před hrozbou ukrajinské invaze do Ruska. Jinak řečeno, nechat ho ukousnout si další díl cizího území. Jak je z výše uvedeného patrné, Putin se ale žádného cizího útoku – zvláště pak ze západní strany – proti své zemi neobává, byť ruská propagandistická mašinerie samozřejmě tvrdí opak. Dobře to

ilustruje švédské a finské rozhodnutí vstoupit do NATO. Přestože se členy nenáviděného paktu stanou dvě vojensky silné země a ruská hranice s aliancí se prodlouží o třináct set kilometrů, nikoho to v Kremlu navzdory všem předchozím vyjádřením nevzrušuje. „Putinversteher“ politici tak spíše sedají na lep ruské propagandě a zametají cestičku k Putinovým imperiálním cílům, než že by mu skutečně porozuměli.

V zákulisí tohoto přístupu pak zní povýšeně shovívavý tón vůči Rusku jako nevzdělanému a primitivnímu „dítěti“, které si – chudák – stále myslí, že mu chceme ublížit. „Iracionální Rusové“ ale podle tohoto přístupu stále nepochopili, že je to nesmysl, protože žijí v zajetí svých emocí a sentimentů, neschopni rozumného úsudku.

Všechny výše uvedené postoje k ruskému prezidentovi se tak vyznačují určitou až orientalistickou přezíravostí a podceňováním Rusů s Putinem v čele. Jako by šlo o nějaký odlišný lidský druh, na který musíme brát nějaké zvláštní zřetele. Ne. Putin, stejně jako celý ruský národ, je v zásadě racionálně a logicky uvažující tvor. Jakákoliv jeho démonizace či infantilizace může vést k chybným politickým rozhodnutím, na které v Kremlu netrpělivě čekají.

Ruská válka a kolektivní/kulturní paměť¹

Dušan Lužný

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Mnoho analytiků po ruském útoku na Ukrajinu poukazovalo na to, že nejde o něco zcela neočekávaného a nového. To jsme se jen nechali uchlá-
cholit optimismem po pádu komunismu a sovětského bloku. Ve zlatých
devadesátých letech jsme s radostí přijali postkomunistický optimismus
o globálním mírovém vítězství západního pojetí liberalismu. Nejen ruská
vojenská agrese a rozpoutání nové hrůzná války v Evropě nás vede ke ko-
rekci našeho naivního dějinného optimismu.

Putinova válka ukázala, že starý ruský imperiální sen (který na sebe v době
komunismu vzal jen jiný ideologický kabát) je stále živý, a také připomněla,
že je dobré znát dějiny a učit se z nich. Zvláště, když jsou dějiny, resp. pa-
měť každého společenství, mocensky využívány, jak se to děje právě teď
v Rusku. Myslím, že velkou inspirací pro porozumění i současné ruské válce
(a toho, co může nastat po jejím skončení) může být koncept narativních
šablon kolektivní paměti, který vytvořil americký historik James Wertsch
(který mimochodem studoval také v Rusku).

Kulturní paměť můžeme obecně chápat jako „formu paměti, která trans-
cenduje jedince a je skupinově sdílena“. Je to „statická základna vědění“,

---

¹ Text původně vyšel v loňském roce v Lidových novinách (https://www.lidovky.cz/nazory/jak-rusko-myslelo-kdysi-a-jak-mysli-dnes.A220323_120046_In_nazory_lros), zde můžete číst autorkou revidovanou verzi.

které je narativně strukturováno a organizováno, což umožňuje udržování a předávání. Explicitní formou kulturní paměti je tedy narace, jejímž základem je narativní šablona. James Wertsch rozlišuje mezi „specifickými naracemi“ (specific narratives) a „schematickými narativními šablonami“ (schematic narrative templates). Specifické narativy jsou spojeny se specifickými událostmi, které jsou jedinečné a zasazené do konkrétního času a místa. Wertsch je přesvědčen, že cílem studia kolektivní paměti není studovat jednotlivé události, ale obecné vzorce, tedy schematické narativní šablony. Tyto šablony se mohou replikovat, mohou v konkrétních případech variovat, ale vždy vyjadřují jednu jednoduchou linii příběhu (Wertsch 2008).

James Wertsch vytvořil koncept schematických narativních šablon při studiu procesů kolektivního pamatování (collective remembering) v Rusku, resp. v době sociální tranzice z období komunistického režimu Sovětského svazu do období post-sovětského Ruska – „tato rychlá a masivní transformace má jen málo paralel a činí z Ruska jedinečnou přírodní laboratoř pro studium dynamiky kolektivní paměti“, psal Wertsch (2004, s. 87). V této době se střetávaly dvě tendence. Na pozadí obrovských a radikálních změn především v politice a ekonomice docházelo k přetváření pohledu na komunistickou minulost (k tvorbě nových narací o minulosti). „Podstatnou součástí tohoto zmatku byla proměna oficiální kolektivní paměti. Přestože neustálá revize oficiálních dějin byla součástí sovětského života po celá desetiletí, jednalo se spíše o relativně drobné změny než o otevřené zpochybování samotné základní dějinné linie.“ (ibid., s. 88)

Wertsch v ruských naracích o minulosti (např. v různých interpretacích „velké vlastenecké války“ v době druhé světové války) identifikoval stabilní obecné narativní schéma, které označil jako „triumf-nad-cizími-silami“. Toto narativní schéma má následující strukturu:

- 1) „Výchozí situace“, kdy ruský národ žije v mírovém prostředí a nepředstavuje hrozbu pro ostatní, je narušena
- 2) výskytem potíží nebo agresí ze strany cizí síly nebo cizího činitele.
- 3) To vede k období krize a velkého utrpení.
- 4) Nicméně krize a velké utrpení jsou překonány velkým vítězstvím ruského lidu nad cizí silou, který jedná hrdinně a sám (ibid., s. 93).

Toto schéma vytváří základ pro interpretaci nejvýznamnějších událostí ruské historie, a to včetně mongolské invaze ve třináctém století, švédské invaze v osmnáctém století, Napoleonovy invaze v devatenáctém století a Hitlerovy invaze ve dvacátém století (ibid., s. 94). Je zřejmé, že taková schematická narativní šablona je součástí kolektivní (ale i individuální) identity, základem národní mytologie a promítá se i do dalších náhledů na dějiny a současnost. Význačným znakem takové šablony je, že transcenduje různé politické ideologie a že přetrvává v různých politických režimech.

Je zřejmé, že jsme se ocitli v další aktualizaci tohoto ruského myšlení. Putin využil tohoto myšlenkového rámce a ukázal, že Ukrajina (směřující do Evropské unie, NATO a do světa západní demokracie) je pro Rusko hrozbou, a proto je potřeba se bránit útokem. Jenže je zřejmé, že hlavním nepřítelem Ruska v Putinových očích není Ukrajina, ale demokratická Evropa a USA. Takže – jsme teprve na začátku konfliktu. Pokud ekonomické a politické sankce (které jsou naprosto nezbytné a opodstatněné) povedou k velké krizi v Rusku, naplní se ruský myšlenkový rámec – po (ekonomickém) útoku západních nepřátel nastane v Rusku krize. Tím se otevřou dveře k nezpochybnitelnému (a možná i násilnému) konfliktu mezi Ruskem a EU a USA. Bude velká válka? A hlavně – jak porazit fašistické Rusko a přitom zabránit naplnění této narativní šablony v hlavách většiny Rusů?

Bibliografie

- Wertsch, J. V. (2008). The Narrative Organization of Collective Memory. *Ethos*, 36(1), 122–123.
- Wertsch, J. V. (2004). *The Voices of Collective Remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.

Válka nedělá z chlapců muže, ale z lidí mrtvoly¹

Lucie Jarkovská

Institut výzkumu inkluzivního vzdělávání
Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity

„Naše ženy, matky našich dětí, mají strach. Mají strach, že bude válka. Naším úkolem je přesvědčit naše partnerky, naše manželky, matky, aby se nebály. Nesmíme dopustit, aby v Evropě byla znovu válka.“ Takto promlouval k lidem ve svém pořadu bývalý premiér Andrej Babiš krátce po napadení Ukrajiny Ruskem. Nevědomky tak sdělil, koho považuje za lidi i jak si představuje válku – jako záležitost mužů, kteří dělají svět bezpečnějším pro své ženy.

Válka nemá ženskou tvář, tak pojmenovala jednu ze svých knih běloruská autorka a držitelka Nobelovy ceny za literaturu Světlana Alexijevičová. Tvoří ji monology žen o druhé světové válce, které sbírala v osmdesátých letech, protože knihy na toto téma byly do té doby psány prakticky výhradně muži a oslavovaly mužské hrdinství. Ženám v těchto vyprávěních zbývaly role obětí, kterých je ostatním líto a soucítí s nimi. Silní, kteří chrání, a slabé, kterým je třeba pomoci. Takzvané tradiční genderové role nejsou nikde tak výrazné jako ve vyprávěních o válce. A to navzdory tomu, že válečná realita naopak genderové hranice často překračuje. Podobný vzorec se vynořil i s počátkem války na Ukrajině. Historiky o vojácích, kteří zahynuli při obraně, jako třeba ta o obráncích Zmijího ostrova, kteří ruskou válečnou loď poslali do p****e, nás plnily bojovou energií. Ačkoli šlo o zprávu o smrti

---

¹ Text původně vyšel v loňském roce na Alarm.cz (<https://a2larm.cz/2022/03/valka-nedela-z-kluku-muze-ale-z-lidi-mrtvoly/>), zde můžete číst autorkou revidovanou verzi.

mladých mužů², vzbuzovala i pozitivní emoce, zvláštní typ vzdorné radosti, obdiv a hrdost. Vedle toho nás k slzám dohání obrázky žen prchajících s uplakanými dětmi loučícími se se svými tatínky.

Joshua Goldstein v knize *Válka a gender* píše, že genderové normy často formují muže, ženy i děti právě podle potřeb válečného systému. Genderové uspořádání je něco, co nás na válku připravuje, co ji dále potencuje, co ji vůbec dělá myslitelnou. Malí chlapečci si od dětství hrají na vojáky, na hrdiny. Aby jejich počínání mělo smysl, musí mít něco, za co budou bojovat a co budou chránit. Zemřít v boji za obranu něčeho zní vzletně, mužně. Od toho jsou tu příběhy dobra a zla. Hrdosti na svou vlast. Zločinců a obránců. Spojenců a nepřátel. Silných chránících slabé. Od toho jsou tu také ženy, které je potřeba chránit. Aby je bylo možné chránit, je potřeba, aby byly slabé a ohrožené. Ohrožené ženy plodí neohrožené muže, skutečné muže. Mír, pohoda a klid plodí leda krizi mužství.

Cílem tohoto textu není v žádném případě kritika ukrajinských mužů za to, že narukovali a bojují. Ostatně to dělá i naprosto nezanedbatelné množství ukrajinských žen. Má upozornit na genderované diskurzy obestírající násilí, agresi a válku a pojmenovává vžitá klišé, která se při uvažování o válce používají a napojují se na klišé genderová. Jedním z nich je například to, že jsou ženy převáženy do bezpečí. Ve válce není možné nikoho chránit, z války nelze utéct do bezpečí. Ať už má člověk v ruce zbraň, nebo území Ukrajiny opouští, není v bezpečí. Lidé, kteří z Ukrajiny odejdou, si válku odnášejí s sebou. Přežít každý další den obnáší stejnou dávku strachu i odvahy jako se účastnit bojů. Odjet do cizí země, opustit domov, přátele a rodinu, čelit otázkám a slzám vlastních dětí vyžaduje nepředstavitelnou sílu, která navíc není sycena bojovným adrenalinem. Ovšem lidem, kteří to dělají, se obvykle pomníky nestaví. Válka, to nejsou muži-hrdinové a ženy-oběti, jen lidé drčení válkou. Další genderované klišé je muž-dezertér. Muž, který odmítne vzít do ruky zbraň a střílet po druhých, je historicky vnímán jako jeden z nejodpornějších zločinců. Když odmítneme patriarchální optiku hrdinství, lze dezertéry spíš obdivovat za to, že se vzepřeli systému a odmítli válečnou mašinerii.

---

² Média později přinesla zprávu, že obránci Zmijího ostrova nezahynuli.

Feminismus jako vlastizrada

Genderově ideologické podhoubí války dobře zdokumentovaly feministky z bývalé Jugoslávie. Tehdejší válka byla rámována patriotismem plynule přecházejícím v nacionalismus a ideové konstrukce národa-oběti a národa-uzurpátora. Přítel-nepřítel, hrdina-zrádce. Ženy se staly ztělesněním vlasti, kterou se nepřítel snaží znásilnit, penetrovat ji a zasít do ní své vlastní sémě, aby tak kolonizoval podrobovanou zemi. Slavenka Drakulič a další feministky odmítly tento obraz znásilnění jako útoku na národ a zdůraznily, že jde v první řadě o útok mužů na ženy. Ukázaly, že živnou půdou ozbrojených konfliktů je toxická maskulinita vepsaná do národovectví.

Feministickým skupinám šlo tehdy o to, aby překlenuly propasti, které vyhloubil patriotismus, aby ukázaly, že Chorvati jsou stejnými lidmi jako Srbové či Bosňáci a všichni dohromady válkou trpí. Odmítaly jednoduché rozdělení na oběti a agresory. Feministky, které se rozhodly psát kriticky o válce, byly označeny za vlastizrádkyně a v médiích o nich vycházely články s titulky jako „Chorvatské feministky znásilňují Chorvatsko!“. Byly nazývány čarodějnicemi, syntetickým odpadem, který se nedá ani recyklovat, a skupinou egoistických žen středního věku, které mají vážné problémy s životem i se svou etnickou, morální, lidskou, intelektuální a politickou identitou. Rozbíjely totiž nejen genderový řád, ale především velké vyprávění o válce a hrdinství, které činí lidi, a přiznejme si, že především muže, ochotné se jí účastnit, protože válka nabízí cestu, jak udělat z kluků chlapy. Z tohoto pohledu je důležité, aby se nešířila kolektivní nenávisť vůči Rusům, aby invaze na Ukrajinu nebyla vnímána jako konflikt mezi Ukrajinou a Ruskem, ale jako akt Putinovy agrese.

Putinova pomocná ruka Gayropě

Diskurzy sexuality a genderu používá Putin k legitimizaci své moci už léta. Skrze to, čemu se říká „obrana tradičních hodnot“ a „boj proti genderové ideologii“, posiluje establishment, oslabuje opozici a především získává mezinárodní spojence. Sám sebe prezentuje jako „opravdového chlapa“, svalnatého, rozhodného, nezdolného, jací už na Západě (kvůli politické korektnosti, feministkám a LGBTQ+) nejsou. Jeho nacionalistická ideologie stojí na představě vlasteneckého mužství a vznešeného mateřství, což má tvořit protiklad ke zhyčkanému slabošství západních mužů a emancipované

přesexualizovanosti a bezdětné sobeckosti západních žen. Sám sebe Putin stylizuje do pozice vůdce konzervativní revoluce, která nabízí řešení krize hodnotově rozvrácených západních společností. Tuto krizi podle něj charakterizuje duchovní úpadek, ztráta křesťanské identity, pravicový liberalismus v ekonomice a levicový liberalismus v kultuře. Evropě nabízí záchranu před takovými nebezpečími, jako je schválení homosexuálních sňatků, které dle něj signalizují příchod společenského chaosu. Putin nabízí Evropě pomocnou ruku. Evropa, posměšně označovaná v Rusku za Gayropu, může v míru vstoupit pod ruský protektorát a zachránit se sama před sebou. Pod Putinovým protektorátem bude mnohem snazší zatočit se všemi gayi, lesbami, transgendery, feministkami, pomýlenými lidskoprávními aktivisty a dalšími nositeli úpadku. To už ostatně předvedl Putin doma.

Ovšem jak zdůraznil Peter Pomerantsev, představa, že Rusko je skutečným obhájcem konzervativních morálních hodnot a že tyto hodnoty mají nějaký geopolitický výraz (morálně pevný Východ vs. upadající Západ), jen pomáhá posilovat Putinův status. Boj proti tzv. genderové ideologii je součástí Putinovy strategie podkopávat západní koalici proti agresivní zahraniční politice Kremlu a získávat spojence a podporovatele v Evropě i USA z řad konzervativců. Až příště uslyšíte někoho říkat, že gender aktivisti jsou zbyteční vyžírkové a LGBTQ+ jen prudí obyčejné lidi se svými speciálními nároky, můžete zmínit, že přesně takhle mluví Putin už roky.

Genderované diskurzy moci rozhodně nejsou jen Putinovou výsadou. Právě v těchto dnech v souvislosti s válkou na Ukrajině někteří komentátoři používají maskulinní metafory konfliktu – Putin potřebuje použitím síly dokázat, že je chlap, musí ukázat Rusům/Západu, že má koule, nebo naopak Západ má ukázat Putinovi, že má koule větší. Soutěž v chlapáctví světu ale opravdu nepomáhá.

Ženy v černém

Zatímco světoví političtí lídři, převážně muži a částečně ženy, dlouhodobě selhávají v řešení konfliktů, formují se zezdola iniciativy, které dokáží překlenout vleklé etnické, politické či náboženské spory. Jedním takovým uskupením jsou Ženy v černém. První skupina tohoto hnutí se začala scházet v roce 1988 v Jeruzalémě. Šlo o izraelské ženy stavějící se proti brutalitě izraelské armády potlačující protesty Palestinců. Iniciativa se brzy rozšířila na další místa v Izraeli. Kromě odporu proti násilí a brutalitě neměla skupi-

na žádný další politický program a dokázala spojit lidi různých politických názorů, vyznání či původu.

Toho hnutí, organizované především ženami, se následně objevilo v různých zemích světa a nenásilně vyjadřovalo protest proti násilí, nacionalismu, náboženskému fanatismu a nesnášenlivosti. Ženy v černém protestovaly během konfliktu v bývalé Jugoslávii a do dnešních dnů v celé řadě dalších států. Ženské mírové aktivistky netvrdí, že by ženy byly, na rozdíl od mužů, rozenými mírotvorkyněmi. Ženy podle nich však často obývají jiné kultury než muži a jsou v nepoměrně větší míře zapojeny do pečovatelské práce. Na svém webu píšou: „Víme, co znamená spravedlnost a útlak, protože je zažíváme jako ženy. Většina žen má jinou zkušenost s válkou než většina mužů. Všechny ženy ve válce se obávají znásilnění. Ženy tvoří většinu uprchlíků. Feministický pohled vidí mužské kultury jako obzvláště náchylné k násilí, a proto mají feministky sklon zastávat specifický pohled na bezpečnost.“ Jejich protesty jsou specifické i tím, že často mívají proti vlastním vládám a lídrům a kritizují jejich militaristické politiky a agresivní řešení. Zpochybňují princip hrdinství, které válka vyloženě potřebuje. Tvrdí o sobě, že nejsou organizací, ale prostředkem komunikace a vzorcem pro jednání. Nabízejí alternativu k vnímání konfliktu jako mistrovství světa v chlapáctví, protože se nezaměřují na vítězství, ale na dohodu. Neobviňují z válek muže, ale patriarchát, toxickou maskulinitu a jejich deriváty, které často tvarují představu o správném vůdci. Jak říká Joshua Goldstein, zabíjení ve válce není přirozené ani pro jedno z pohlaví. Kéž by nás konflikt na Ukrajině dovedl k tomu, že svět je třeba spravovat jinak.

Rok ve válce

Už je to rok, co Putin napadl Ukrajinu a úvodní genderované obrazy žen prchajících s dětmi a mužů obránců a hrdinů se rozostřil. Je tu únava, otupělost, beznaděj – ty už jsou mnohem méně genderované. Ve vzpomínkách ulpívají některé silné dojmy, třeba reportáž VOXPOTu o otci, který se snaží z Ruska dostat zpět na Ukrajinu unesené děti. Obránce tradičních hodnot Putin trhá na kusy rodiny, jako šrapnel rozmetá lidské tělo. Nebo bombardování divadla, před kterým lidé vyskládali obří nápis DĚTI v naději, že nikdo, ani nepřítel, nebude chtít vraždit hromadně ty nejmenší. Jsou chvíle, kdy bychom dali cokoli za to, aby určité stereotypy platily.

Válka na Ukrajině a kolektivní obrana ČR

Josef Procházka

Centrum bezpečnostních a vojensko-strategických studií

Univerzita obrany

Příspěvek si klade za cíl zhodnotit důsledky nevyprovokované vojenské agrese Ruské federace proti Ukrajině a její dopady pro zajišťování obrany České republiky a jejích spojenců.

Válka na Ukrajině je na základě hodnocení expertů výsledkem snah Ruské federace obnovit svoji sféru vlivu v postsovětském prostoru. Úspěšný demokratizační proces na Ukrajině směřující k politické nezávislosti na Ruské federaci a k západnímu modelu liberální demokracie nebyl kompatibilní s viděním světa současného politického vedení v Kremlu. Putin tento proces vnímal jako zásadní ohrožení svého autoritářského stylu vládnutí (Myerson 2022).

Z hodnocení vývoje bezpečnostního prostředí v posledních letech (Stojar et al. 2021) tak lze učinit znepokojivý závěr. Vojenskou agresí Ruské federace proti Ukrajině, zakrytou pod názvem speciální vojenská mírová operace¹ a zahájenou 24. února 2022, končí idealistická vize jednotné a svobodné Evropy žijící v míru a prosperitě (Bush 1989). Následné celospolečenské změny ve východní Evropě přinesly demokratizaci a rovněž demilitarizaci rozsáhlého vojenského potenciálu představujícího dědictví studené války

---

¹ <https://web.archive.org/web/20220224044552/https://www.rbc.ru/politics/24/02/2022/62074b119a7947b0e49b36f7>

a čtyři dekády blokového soupeření.² Konec historie, tak jak jej předestřel Francis Fukuyama (1992), se bohužel nekoná. Jedním ze signálů opětovně rostoucího soupeření mezi mocnostmi s dopady na bezpečnost i prosperitu západního světa představují od roku 2015 celosvětově rostoucí vojenské výdaje.³

Zhoršování bezpečnostního prostředí v euroatlantickém prostoru potvrzuje i výroční zpráva generálního tajemníka NATO za rok 2021, ve které se uvádí, že svět se stává více nebezpečným a soupeřícím a že i za těchto podmínek bude Aliance dělat vše, co je nezbytné, aby lidé, země a hodnoty, které spojenci sdílejí, byli v bezpečí (NATO 2021). Tyto změny se odrážejí v nové strategické koncepci NATO, ve které je Ruská federace označena jako přímá bezpečnostní hrozba a Čína jako systematická výzva pro euroatlantskou bezpečnost (NATO 2022). Do slovníku Aliance se tak opětovně dostává pojem věrohodné kolektivní odstrašení a připravenost pro vedení rozsáhlého ozbrojeného konfliktu vysoké intenzity s protivníkem s obdobnými nebo i vyššími technologickými schopnostmi (NATO 2014).

Ruská vojenská agrese selhává

Dosavadní průběh války potvrzuje, že záměry Ruské federace byly postaveny na příliš optimistických předpokladech. Potvrdila se tak známá zkušenost, že většina válek v historii lidstva byla zahajována s myšlenkou rychlého vítězství, minimálních škod na majetku a ztrát na lidských životech.

Politické vedení Ruské federace nemělo pravděpodobně k dispozici veškeré informace o reálném stavu armády. Putin na základě bezproblémové anexe Krymu v roce 2014 a relativně úspěšného působení ruské armády v Sýrii nabyt přesvědčení, že se jeho armádě podaří dosáhnout velmi rychlého svržení prozápadní demokratické vlády v Kyjevě a nastolení proruského politického vedení v zemi.

---

² Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě, přijatá 19. listopadu 1990 v Paříži, se dotýkala redukce bojových tanků, bojových obrněných vozidel, dělostřelectva, bojových letounů a bojových vrtulníků (<https://www.zakonyprolidi.cz/ms/2003-94>)

³ Jedním z parametrů změny v přístupech zemí k zajišťování jejich obrany jsou od roku 2015 rostoucí celosvětově vojenské výdaje (<https://www.sipri.org/media/press-release/2022/world-military-expenditure-passes-2-trillion-first-time>)

Vlastní zdůvodnění racionality a legitimacy války v očích občanů Ruské federace bylo postaveno na dezinformačních tvrzeních o existenčním ohrožení Ruska ze strany Západu, které by bylo ještě silnější, pokud by se Ukrajina úspěšně integrovala do západních politických, ekonomických a vojenských struktur, tedy do NATO a EU.

Putin přecenil potenciál energetické závislosti západní Evropy na ruské ropě a plynu a celkové hospodářské propojení Ruské federace a západní Evropy. Domníval se, že tato závislost a propojení představují silný nástroj pro udržení hlavních evropských hráčů mimo tento konflikt, a to jak v rovině politické, tak především vojenské. Dále předpokládal, že rozdílná úroveň závislosti na Rusku povede k prosazování odlišných národních zájmů a postojů a v konečném důsledku tedy dojde k narušení evropské soudržnosti a akceschopnosti.

Jsme svědky toho, že opak je pravdou. Západ je i po neúspěšném vojenském působení v Afghánistánu a kontroverzním prezidentství Donalda Trumpa silný a jednotný a je schopen poskytovat dlouhodobě významnou politickou a vojenskou podporu Ukrajině.

Putin dosáhl zcela opačného výsledku, než očekával (Gould-Davies 2022). Místo oslabení Západu dochází k jeho dalšímu posilování. V důsledku ruské agrese přehodnotilo Dánsko svou zdrženlivost k problematice evropské společné bezpečnostní a obranné politiky a Švédsko a Finsko pod tíhou historického ohrožení ze strany Ruské federace požádaly o vstup do NATO. Postupně dochází k prohloubení spolupráce mezi EU a NATO. Důkazem je podpis v pořadí již třetí deklarace o vzájemné spolupráci mezi těmito dvěma organizacemi.⁴

Co bezesporu zůstává silným nástrojem v rukou putinovského Ruska, je jeho jaderný arzenál. V případě vojenské reakce ze strany NATO disponuje Rusko rozsáhlým nukleárním potenciálem, který mu poskytuje věrohodné strategické odstrašení. Rusko deklaruje po celou dobu konfliktu na Ukrajině vůli tento potenciál použít, pokud by došlo k ohrožení jeho existenčních zájmů.

Dalším faktorem, který ovlivňuje průběh války na Ukrajině a který je potřeba zmínit, je nezlomnost ukrajinského lidu. Putin zásadním způsobem

⁴ https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_210549.htm

podcenil silné nacionální cítění Ukrajinců, které vychází z historické touhy tohoto národa po svobodě a nezávislosti. Významnou roli sehrála i modernizace ukrajinské armády ve spolupráci se Západem po roce 2014. Je potřebné si přiznat, že i některé západní odhady uváděly řádově dny, než dojde k ovládnutí Ukrajiny Ruskou federací v případě vojenského napadení. Tyto odhady se naštěstí nepotvrdily.

Dopady války pro kolektivní obranu

Česká republika společně se spojenci pokračuje v posilování důvěryhodného odstrašení a teritoriální obrany především na své východní hranici. V posledních měsících došlo k významnému posílení vojenské přítomnosti v zemích na východním křídle NATO, a to od Baltu až po Černé moře. Nasazeny byly jak pozemní jednotky, tak i letouny a lodě. Česká republika je vedoucí zemí mezinárodního úkolového uskupení na Slovensku.

Aliance jako celek na svém mimořádném summitu v Bruselu společně s EU odsoudila ruskou vojenskou agresi na Ukrajině a rozhodla mimo jiné o vytvoření čtyř bojových skupin – na Slovensku, v Maďarsku, v Rumunsku a v Bulharsku. Aliance opětovně vyjádřila rezervovanost k přímému vojenskému zapojení do tohoto konfliktu, které by znamenalo vojenskou konfrontaci s Ruskem. Na druhou stranu Aliance v jednotné shodě deklarovala vůli bránit každý kousek území Aliance a dodržení závazků, které vyplývají z článku 5 Severoatlantické smlouvy.

Je potřebné si připomenout, že bezprecedentní obrat v alianční strategii nenastal 24. února 2022, ale již před osmi lety na summitu ve Walesu, kde reagovalo NATO na nezákonnou anexi Krymu Ruskem a občanskou válku na východě Ukrajiny podporovanou Ruskou federací.

Změna strategie NATO po roce 2014 spočívala v přijetí celé řady významných opatření, jejichž smyslem bylo ujistit všechny spojence, že závazky kolektivní obrany jsou trvale platné. Byl přijat koncept tzv. kruhové obrany. Obrana 360° balancovala vnímání bezpečnostních hrozeb všech spojenců. Vedle ohrožení východního křídla tak byly akcentovány i hrozby přicházející z oblouku nestability táhnoucího se od Středního východu přes severní Afriku v podobě migrace a terorismu. V tomto přístupu jsou reflektovány

i zájmy USA v Tichomoří a obavy severských zemí vyplývající ze sílících konkurenčních zájmů některých zemí v Arktidě.

Aliance ve Walesu v roce 2014 opětovně kladla důraz na zajištění své teritoriální obrany. Tato změna ve strategii NATO má zcela zásadní význam pro všechny oblasti činnosti této organizace. Po letech tzv. mezinárodního krizového řízení ve spojitosti s vojenským působením NATO na Balkáně, v Afghanistanu, Iráku a Libyi se tak NATO zaměřuje na plnění svého základního poslání – obranu euroatlantického prostoru.

Jedním z významných kroků v rámci summitu ve Walesu v roce 2014 bylo přijetí akčního plánu ke zvyšování připravenosti a posílení předem uvedené vojenské přítomnosti na východním křídle NATO.⁵

Je dobré si připomenout, že do roku 2014 realizovala Aliance celou řadu reforem s cílem nalézt vnitřní úspory. Tento tlak byl vyvolán dopady globální finanční krize v letech 2008–2010. Reformy směřovaly k racionalizaci velitelství struktury, fungování aliančních agentur a hlavního velitelství NATO v Bruselu. Mnohé z těchto záměrů byly po roce 2014 spojenci přehodnoceny.

V posledních téměř třech dekadách byly v mnoha členských zemích NATO prosazovány strukturální změny posilující koncept lehčích, strategicky mobilních sil s možností jejich nasazení bez geografického omezení všude po světě. Ozbrojené síly se soustředily především na působení proti tzv. asymetrickému protivníkovi s nižší technologickou úrovní schopností. Hovoříme v tomto smyslu o tzv. afghanizaci sil.

Všechny tyto úvahy prochází po roce 2014 postupným přehodnocováním. Hlavy států a vlád se ve Walesu zavázaly k posilování obranných kapacit. Především evropský pilíř byl pod velkým tlakem Spojených států, aby začal více investovat do společné obrany a převzal za tuto obranu odpovídající podíl odpovědnosti.

Země odsouhlasily zvyšování výdajů na obranu a dosažení jejich 2% podílu na HDP. Dále se spojenci zavázali směřovat 20 % obranných výdajů na modernizaci zbraňových systémů a dalšího materiálního vybavení, včetně výdajů na výzkum a vývoj.

---

⁵ https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm

Hlavním nástrojem dlouhodobé transformace NATO je proces obranného plánování. Na základě revize schopností jsou jednotlivým členským zemím vydávány nové cíle výstavby schopností plně reflektující jak změny bezpečnostního prostředí, tak i nové technologické trendy.

Aliance tak zahájila na základě hluboké reflexe výstavbu schopností, které akcentují ve větší míře požadavky teritoriální obrany, např. posilování infrastruktury a mobility pro podporu vedení vojenských operací na území Aliance. Přehodnocena byla i velitelská struktura NATO, která reflektuje požadavky na strategické přesuny sil a prostředků v Atlantiku. Nejvýznamnější změnu v myšlení o schopnostech sil představuje akcent na schopnosti pro vedení ozbrojeného konfliktu s protivníkem obdobné nebo i vyšší technologické úrovně.

Změna v úvahách o budoucím operačním působení NATO se promítá i do přípravy personálu a výcviku vojsk. Důraz je položen na provádění větších vojenských cvičení, do jejichž námětů jsou promítány požadavky na vedení ozbrojeného konfliktu dle článku 5 a společné působení sil ve všech doménách.

Narůstá význam kybernetické domény, především ve vztahu k tzv. sílicímu hybridnímu působení Ruska a Číny. Kybernetická doména byla spojenci uznána jako prostor pro vedení ozbrojeného konfliktu s možností vyhlášení článku 5.

Z pohledu strategického vedení ozbrojených konfliktů se zvyšuje význam vesmírné domény, která poskytuje zásadní strategické schopnosti z pohledu zpravodajství, navigace a sdílení informací. Pro úspěšné vedení vojenských operací je nezbytné zabezpečit potřebnou ochranu prostředků v této doméně.

Zvyšovány jsou požadavky na připravenost a pohotovost vojsk. Roste význam připravených záloh a zabezpečení potřebné úrovně zásob, především munice.

Bezprostředně po anexi Krymu v roce 2014 byly vytvořeny jednotky velmi vysoké připravenosti. Na východním křídle NATO byly rozmístěny mezinárodní jednotky v rámci tzv. posílené předsunuté přítomnosti.

Vedle posilování vojenských schopností NATO dochází i k odlišnému vnímání nevojenských prvků obranného potenciálu. Roste význam zajištění

tzv. bezpečnosti dodávek, udržení vysoké technologické úrovně obranné průmyslové základny a ochrana duševního vlastnictví ve smyslu ochrany nejmodernějšího know-how.

Vedle již zmiňované kritické infrastruktury se významným způsobem zvyšují požadavky na celospolečenskou odolnost a připravenost obyvatelstva k obraně. Tato skutečnost je vyvolána intenzivním působením Ruska a Číny v informačním prostoru ve snaze utvářet a prosazovat vlastní narativy a narušovat soudržnost jak mezi jednotlivým členskými zeměmi NATO, tak i v rámci občanské společnosti a veřejných institucí uvnitř států.

Aliance reflektuje tyto nové výzvy v konceptu NATO 2030, který byl projednán na summitu v Bruselu v červnu 2021. Válka na Ukrajině a změny globálního bezpečnostního prostředí a nové technologické příležitosti byly promítnuty do nové strategické koncepce, která byla přijata na jednání hlav států a vlád na summitu NATO v červnu 2022 v Madridu. Akceschopnost NATO, důvěryhodnost jeho deterenčního potenciálu a vysoká míra koheze této organizace je prioritním zájmem České republiky a Česká republika k tomu přispívá spravedlivým podílem. V současnosti nemá Česká republika alternativu k NATO pro účinné zajištění obrany státu a bezpečnosti našich občanů v tomto turbulentním a soupeřícím světě.

Odras války v postojích občanů k obraně státu

Válka otevřela oči i těm největším optimistům. Válka v Evropě byla vnímána jako minulost a lidé i státy chtějí především ekonomickou prosperitu. Ukázalo se, že to byla iluze.

Výsledky šetření veřejného mínění z podzimu roku 2022 v České republice ukazují, že téměř tři čtvrtiny (74 %) respondentů považují situaci na Ukrajině za hrozbu pro mír ve světě. Více než sedm desetin (72 %) dotázaných pak vnímá dění na Ukrajině jako hrozbu pro naši a evropskou bezpečnost.⁶

Výsledky výzkumu ukazují, že o málo více než dvě pětiny (42 %) české veřejnosti vyjádřily souhlas s kroky vlády na podporu Ukrajiny ve válce s Ruskem. V porovnání se situací z jara 2022 tak po roce války podíl souhlasu s kroky vlády poklesl o 16 procentních bodů.

⁶ https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5587/f9/pm221209.pdf

Nejvyšší podporu občanů má vyvíjení diplomatického tlaku na Rusko, což si myslí 70 % respondentů. Mírně nadpoloviční většina (55 %) je i pro poskytování finanční pomoci Ukrajině. Pro úplnou politickou a ekonomickou izolaci Ruska se vyslovila jen necelá polovina (49 %) oslovených. Pro poskytování vojenského vybavení Ukrajině se vyslovila jen o málo více než dvoupětinová (43 %) menšina občanů. Případné vyslání vojáků na Ukrajinu pak naprostá, více než čtyřpětinová (85 %) většina dotázaných odmítá. Pro vyslání vojáků na Ukrajinu, kteří by se tam zapojili do boje, se vyslovila jen o málo více než desetina (12 %) oslovených.⁷

Důležité je, že respondenti významně podporují členství České republiky v NATO (82 %) a považují armádu za nezbytný nástroj pro obranu (88 %). Armádě důvěřuje 75 % dotázaných. Navyšování obranných výdajů na 2 % HDP má podporu u 42 % respondentů. Oproti minulým dvěma rokům se o 4 % zvýšila ochota bránit zemi. V roce 2022 se v tomto ohledu pozitivně vyjádřilo 35 % dotázaných. Nicméně ochota vstoupit do armády, ať již jako profesionální voják, nebo dobrovolný příslušník aktivní zálohy, je poměrně nízká. V roce 2022 se tato úroveň zvedla na 17 %, respektive v druhém případě na 25 %.

Výzkumy veřejného mínění potvrzují dlouhodobě pozorovaný pohled občanů na zajišťování obrany. Především mladá generace pojímá obranu jako službu zabezpečovanou primárně profesionální armádou. Občané podporují vyšší výdaje na obranu a modernizaci armády. Velmi rezervovaný je ale jejich postoj k aktivnímu dobrovolnému přispění k obraně státu a ke vstupu do armády či aktivní zálohy.

Konflikt významným způsobem mění pohledy na zajišťování obrany České republiky a spojenců. Obrana státu je politickou reprezentací státu opětovně vnímána jako celospolečenský úkol, jako povinnost všech občanů. Naplňována je tak tzv. Clausewitzova trinity, pojímající obranu komplexně se zahrnutím státu, občana a armády. Pojímání obrany tak významně expanduje nad rámec výhradně vojenských nástrojů. Potvrzuje se, že obranyschopnost státu nelze omezovat jen na agendu ministerstva obrany a armády. Obranyschopnost státu stojí nejen na finančních prostředcích, ale také na politickém odhodlání celou oblast koordinovat a strategicky vést.

---

⁷ Ibid.

Dlouhodobým podfinancováním armády a obrany státu byl vytvořen poměrně významný dluh ve schopnostech systému obrany státu. Náprava stavu vyžaduje nejen prostředky, ale i čas.

V reakci na dosavadní vývoj války podporují NATO, EU a jednotlivé členské země Ukrajinu v celé řadě oblastí. Česká republika patří mezi šest nejvyšších poskytovatelů Ukrajině v přepočtu na HDP.⁸ Nemáme k dispozici veškeré informace, ale je zřejmé, že kromě dodávek zbraňových systémů, munice a dalšího vojenského materiálu je realizován výcvik příslušníků ukrajinské armády a poskytovány jsou i strategické zpravodajské informace a další nástroje pro posílení účinnosti rozhodování.

Česká republika se obdobně jako další spojenci připojila k ekonomickým sankcím, jejichž účelem je zvyšovat Putinovi cenu za vyvolanou vojenskou agresi a přimět ho k co nejrychlejšímu ukončení války. Tyto sankce mají bezesporu významné implikace pro ruskou ekonomiku. Nicméně práh bolesti Ruské federace a jeho občanů je nastaven poměrně vysoko. Lze se domnívat, že snižování životní úrovně ruských občanů vyvolává i efekt tzv. trpitele, do kterého se Ruská federace systematicky staví. Putinova propaganda tak velmi úspěšně pracuje s narativem tzv. západní hrozby a vojenského ohrožení ze strany NATO.

Závěr

Vojenská agrese Ruské federace na Ukrajině je protiprávní a je v rozporu s chartou OSN. Vznik války tohoto rozměru představuje významný milník mírového soužití a ekonomické spolupráce v Evropě po ukončení studené války a nenaplnění ideálu jednotné, svobodné a mírové Evropy z roku 1989.

Válka prokázala soudržnost Západu, ale ukázala i na některé problémy spojené s jeho celkovou společenskou, vojenskou i hospodářskou odolností a obranyschopností. Éra vybírání mírových dividend a pacifismu ve světle zhoršování bezpečnostního prostředí a rostoucího soupeření mezi globálními mocnostmi končí a její důsledky pro obranyschopnost státu a spojenců jsou postupně eliminovány.

---

⁸ <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>

Česká republika je významným podporovatelem Ukrajiny a změnila pohled na zajišťování své obrany a usiluje o spravedlivé přispívání do věrohodného odstrašení a kolektivní obrany. Imperativem je příprava celého státu, nejen armády, na rozsáhlý ozbrojený konflikt vysoké intenzity.

Navyšovány jsou finanční prostředky na obranu, realizován je významný armádní modernizační program, uplatňován je komplexní pohled na obranu státu zahrnující jak vojenské, tak i nevojenské aspekty. Řešeny jsou otázky včasného nárůstu schopností mírové armády s využitím dostupných záloh. Mění se pohledy na zajištění zásob a bezpečnosti dodávek pro potřeby armády nejen v míru, ale i v rámci krize. Aktualizovány jsou strategické dokumenty pro oblast bezpečnosti a obrany. Opatření k posilování obrany-schopnosti České republiky jsou provázány s úsilím NATO. Obranná politika České republiky má podporu převážné většiny občanů.

Z pohledu Ruské federace se Putin dopustil několika zásadních strategických chyb vyplývajících z podcenění celé řady faktorů. Vlastní průběh války odhalil významné slabiny ruské armády a systému její podpory. Ukončení války je nejisté. Dělení Ukrajiny či její případná neutralita není pro Ukrajinu a Západ v současnosti akceptovatelný scénář. Pokračující eskalace konfliktu představuje významné riziko vzniku přímé vojenské konfrontace Západu s Ruskou federací.

Bibliografie

- Myerson, B. R. (2022). *Perspectives on Ukraine and the Russian Invasion* [online]. Dostupné z: https://nps.edu/documents/110773463/136120720/Myerson_Ukraine_FINAL.pdf
- Stojar, R., Divišová, V., Kosárová, D. et al. (2022). *Security Environment. Sectoral Analysis and Implications for the Armed Forces of the Czech Republic 2021*. Brno: Univerzita obrany. DOI: 10.3849/978-80-7582-466-0
- Bush, W. G. (1989). *Europe Whole and Free. Remarks to the Citizens in Mainz, May 31, 1989* [online]. Dostupné z: <https://usa.usembassy.de/etexts/ga6-890531.htm>
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
- NATO. (2021). *The Secretary General's Annual Report 2021* [online]. Dostupné z: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/3/pdf/sgar21-en.pdf
- NATO. (2022). *NATO Strategic Concept. Madrid Summit, 29-30 June 2022* [online]. Dostupné z: <https://www.nato.int/strategic-concept/index.html>
- NATO. (2014). *Wales Summit Declaration, 2014* [online]. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20150621015842/https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/351406/Wales_Summit_Declaration.pdf
- Gould-Davies, N. (2022). Putin's Strategic Failure. *Survival*, 64(2), 7–16.

Situace ukrajinských uprchlíků v Česku je i zprávou o stavu naší společnosti¹

Marie Jelínková

Katedra veřejné a sociální politiky

Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

Příchod více než 400 000 ukrajinských uprchlíků či spíše uprchlic a jejich dětí s sebou přinesl velké nároky na českou společnost na mnoha úrovních. V médiích je nejčastěji skloňována podpora veřejnosti, o které se většinou dozvídáme, že „klesá“. Přitom se zohledněním v minulých letech eskalované zdrženlivosti Čechů vůči migrantům a vysoké inflace není nikterak nízká. Drží se poměrně konstantně na slušných 50 %. Další témata spojená se situací Ukrajinců se pak objevují v českém tisku spíše deskriptivně, nejčastěji se týkají počtů osob, participace na trhu práce, dávek či přeplněnosti školských zařízení. Příběhy konkrétních migrantek i analýzy, jak se zapojování této velké skupiny do české společnosti daří, jsou spíš sporé. Přitom to, jak zvládneme podporu ukrajinských uprchlíků, by nás mělo zajímat ze dvou velmi významných důvodů. První z nich je, že situace ukrajinských uprchlíků a uprchlic v Česku by nám neměla být (a snad není) lhostejná, ostatně neseme za ni do velké míry zodpovědnost. Druhý důvod spočívá v tom, že ne nadarmo se o migraci či spíše situaci migrantů mluví jako o pomyslném lakmusovém papírku, který ledacos vypovídá o dané společnosti. Zjednodušeně lze říct, že co nefunguje u českých občanů trochu, bývá pro migranty problém, a co je pro české občany náročné, bývá pro migranty neřešitelné. A pokud určitá oblast funguje v Česku dobře, je docela slušná

---

¹ Text částečně vychází z policy briefu M. Jelínkové a B. Tollarové (*Podpora ukrajinských uprchlíků je stále provizorium, strategické vládnutí se nedaří*), který vydala Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v listopadu 2022 jako jeden z pravidelných policy briefů Expertní skupiny pro Ukrajinu.

šance, že tato oblast bude fungovat dobře i pro migranty. Situace nově příchozích z Ukrajiny nám tak nastavuje poměrně slušné zrcadlo o tom, co se nám v Česku daří a co ne.

Přirovnání migrace k lakmusovému papírku stojí na logice toho, že migrace, zejména výraznější nárůst migrace, působí na hostitelskou společnost jako zátěž a toto zatížení pak vede k jasnějšímu rozpoznání slabých a silných stránek společnosti a různých segmentů politik (např. vzdělávací, zdravotní). Téměř otřepaná fráze, že migrace může být výzvou i příležitostí, tak platí dvojnásob. Podíváme-li se totiž na situaci podrobněji, můžeme se dozvědět velmi mnoho o tom, jak se daří Ukrajincům samotným (o což by nám mělo jít primárně), i o tom, jak k této agendě přistupujeme (což bychom měli vnímat jako podnět k potřebným změnám a reflexi). Nejedná se přitom pouze o konkrétní témata, ale i o způsob řešení náročné situace, který se dál pokusím v textu reflektovat. Řada paralel se zvládnutím situací vyvolaných pandemií covid-19 přitom nebude náhodná.

Co nás tedy nedávná zkušenost s masivní migrací z Ukrajiny učí o naší společnosti? Především to, že česká společnost uměla velmi rychle reagovat na akutní problém, ale přijetí následných potřebných strukturálních řešení příliš nezvládla. A že rozsáhlejší dopady absence strukturálních opatření eliminuje nasazení a profesionalita těch, kdo se na řešení situace podílí „v první linii“.

Podíváme-li se na situaci podrobněji, je třeba se zastavit u pozitivního začátku, kdy bylo klíčové nastavení společnosti i polických představitelů situaci zvládnout, ukrajinské uprchlíky přijmout a podpořit. Nasazení mnoha dobrovolníků i zapojení nevládních organizací se rozběhlo v podstatě ze dne na den. Rychle reagovala i státní správa a samospráva, otevření krajských asistenčních center ve všech krajích s možností vyřídit si většinu potřebného byl velký úspěch. Povedené bylo i nastavení prvních parametrů klíčových politik (např. přístup na trh práce, přístup ke zdravotnímu pojištění). Ocenění zaslouží i snaha vlády vytyčit strategické priority v tom, jak by mělo soužití s nově příchozími vypadat.² A část vytyčených úkolů se opravdu začala realizovat.

---

² Viz dokument *Strategické priority ke zvládnutí uprchlické vlny související s invazí ruské federace na Ukrajinu* z dubna 2022.

Následně nastalo období, kdy sice došlo k plánovanému utvoření expertních pracovních týmů pro jednotlivé strategické priority, ale kdy se potřebnou agendu často prosadit (a často ani diskutovat) nepodařilo. Expertní týmy sice dodnes existují, ale málokdy se diskuze a doporučení, která z jejich práce vzniká (dostanou-li k tomu vůbec šanci), promítá do praxe. A v daných oblastech se naopak často objevují návrhy, které jdou proti smyslu ustanovených skupin (tj. dobře společné soužití zvládnout), nejsou datově podložené či jdou přímo proti poznatkům z terénu. Ani o klíčových návrzích přitom nemusí tematicky příslušná expertní skupina vědět. V podobné atmosféře pak není překvapivé, že první pokus o strategickou vizi je rozvíjen velmi omezeně či vůbec a řada témat, která nebyla v první fázi prioritní (např. kontroly úrovně hromadných ubytování), prakticky pozornost nedostává. Načrtnutou vizi se tedy nepodařilo dotáhnout a především se nepodařilo načrtnutou (a i poměrně dobře datově podloženou) vizi držet. Nelze ani napsat, že participativní jednání, kritická diskuze i transparentnost byly výzvou, často totiž vůbec neexistovaly.

Ani sebelepší nastolení (či v našem případě spíše nenastolení) agendy přitom nemůže fungovat, pokud není ošetřeno, kdo bude zodpovědný za její implementaci na různých úrovních (nejen národní, krajské a místní úrovní, ale třeba i v jednotlivých tématech a oblastech spolupráce) a zda bude mít pro výkon agendy dostatečnou kapacitu. Národní koordinátor, jímž byl zprvu ministr vnitra Vít Rakušan, byl možná dobrou volbou na samém počátku, ale dlouhodobě neměl kapacitu se náročnou agendě věnovat. Nástup Kláry Laurenčíkové na konci roku 2022 byl s ohledem na její zapojení dobrou zprávou, ovšem poskytnuté pravomoci i prostředky se jeví poměrně bezzubě. Obdobný problém lze pozorovat i na krajské úrovni. O ustanovení tzv. krajských koordinátorů se sice dlouho jednalo, ale zatím tyto osoby chybí. Právě krajská úroveň je již tomu, co se děje na lokální úrovni, natolik blízko, že může pomáhat směřovat jak národní, tak krajské politiky tak, aby zohledňovaly potřeby všech, koho se tato problematika týká. To by ovšem o tyto poznatky musel být zájem.

Někoho možná napadne, proč nezmínit i řadu úspěchů, kterých není s ohledem na dostupné kapacity rozhodně málo. Nicméně právě nevytvoření adekvátní struktury na národní a krajské úrovni je klíčovým předpokladem

k tomu, aby byl přístup k ukrajinským uprchlíkům koncepční a aby mohly být vládní (popř. krajské) politiky vyhodnocovány a koordinovány.

Přes to všechno není v praxi situace často tak tragická, jak by to absenci strategického řízení a odpovědných osob odpovídalo. Proč tomu tak je? Důvodů je několik. V prvé řadě část navrhovaných strategických kroků byla skutečně realizována, třebaže i při pečlivém sledování vývoje získá pečlivý pozorovatel dojem, že spíše než o „téma“ jde o oblast, které se nějaká výraznější osoba ujala. Výraznou roli hraje i velké odhodlání, otevřenost a flexibilita na straně příchozích Ukrajinců. A poměrně málo akcentované, ale pro situaci zcela zásadní je i enormní úsilí občanské společnosti a nasazení liniových pracovníků. Právě dlouhodobě fungující dobrovolnictví, nasazení nevládních organizací a aktivita (často vysoce nad rámec nutného a placeného) tisíců profesionálů v oblasti školství, sociální péče nebo na nejrůznějších úřadech jsou často tím, co zabraňuje dopadům nejasného řízení, malých kapacit a absence strukturálních opatření či nedostačené kapacity klíčových institucí.

Co si z toho odnést? Spíše než úplně nové poznání si odnášíme vědomí předností a slabin českého přístupu. Podobně jako pandemie covid-19 i příchod ukrajinských uprchlíků ukázal, že máme obrovské množství ochotných, erudovaných, schopných (a často nedocenených) profesionálů. To není málo, samozřejmě není ani jejich nasazení za podmínek, které jsou často vzdáleny důstojnému ohodnocení a ocenění. A znovu se potvrdilo, že neumíme přicházet s jasnými vizemi, které jsou třeba vysvětlovat, rozpracovat do dílčích plánů a realizovat. Tedy shodnout se na potřebném cíli a krok za krokem se k němu přibližovat. Důležitým aspektem není pouze to, že se nám do otevřeného pojmenování vizí a cílů úplně nechce, nebo skutečnost, že takovému strategickému přístupu úplně nevěříme. Důležitým aspektem je taky naprostá neochota a ze strany řady odpovědných osob i neschopnost vytyčit alespoň částečně měřitelné cíle a jejich podcíle (respektive postupové kroky) a sledovat jejich dosahování skrze dostupná data. Situace, kdy jsou cíle určeny velmi obecně a kdy je vágní i určení odpovědnosti za danou oblast, totiž neklade na „systém“ příliš velké nároky, a tak je snadné dospět k přesvědčení, že se vše daří (a pokud se nedaří, nepřijmout odpovědnost), což daný přístup jen ještě více etabluje.

A podíváme-li se na lokální úroveň, možná nás překvapí, že se při řešení konkrétního úkolu umíme zřejmě často semknout a vykonat více, než by se zprvu zdálo být možné. Méně nás překvapí, že s těmi dlouhodobými cíli bojujeme trochu obdobně jako na úrovni národní. A možná by nás mělo zarazit, že na lokální úrovni se uzavíráme do svých mikrosvětů a příliš nepočítáme s podporou zvenčí a zároveň rezignujeme na vlastní podněty ke zlepšení.

Poslední reflexe se týká jednotlivců. Není samozřejmé, že zejména ve chvílích potřeby umíme být anonymně štědrí, hodně štědrí. Anonymně se ale často tváříme i v situacích, kdy by měl zaznít jasný názor, a to zejména tehdy, když zaznívají hlasy populistické nebo když vnímáme situaci jako potenciálně konfliktní. To často mlčíme.

Tento výčet a reflexe nehrají roli, stojíme-li tváří v tvář řadě problémů, které současný systém stále doprovázejí, třeba Ukrajince, která musí platit zdravotní pojištění pro nemohoucího otce, protože ho fyzicky nemůže dostat na Úřad práce pro potřebné potvrzení, na základě kterého by za něj zdravotní pojištění platil stát. Může však hrát roli v tom, o co ve společnosti usilujeme a kde jí nastavujeme zrcadlo. Vědomí toho, co se daří a co máme chtít zachovat (a není toho vůbec málo), i vědomí toho, co se nedaří (ani toho není málo) je prvním krokem ke stanovení vize, kam dále. Jen ty vize chtít a umět proměnit v realitu.

K problematice soužití s Ukrajinci v České republice

Lucie Cviklová

Katedra sociologie

Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové

Několik příspěvků na říjnové 11. olomoucké konferenci bylo věnováno problematice soužití s dlouhodobými ukrajinskými migranty a také s Ukrajinci s dočasnou ochranou v důsledku invaze na Ukrajinu v České republice. Jednalo se o příspěvek Nikolý Medové a Lucie Mackové *Postoje a reakce aktérů na uprchlickou krizi z Ukrajiny*, o příspěvek Františka Kalvase a Jana Váně *Jak změnila války na Ukrajině vnímání EU?* a o příspěvek Lucie Cviklové, Danicy Schebelle a Jana Kubáta *Mezikulturní povědomí a interkulturní komunikační kompetence u dospělé populace Ukrajinců a Rusů žijících na území Hlavního města Prahy*.

Příspěvek Cviklové, Schebelle a Kubáta vycházel z projektu zaměřeného na vybrané aspekty mezikulturního vědomí a interkulturní komunikativní kompetence u Rusů a Ukrajinců jako podskupiny cizinců z třetích zemí, kteří dlouhodobě pracují nebo žijí v ČR. Byly mapovány jejich kulturní hodnoty a mezikulturní vědomí, včetně jejich právního povědomí, tj. jejich názorů na právo a na jejich konkrétní práva a povinnosti. Tato problematika byla operacionalizována na základě dimenzí obsažených v teoretických přístupech holandských organizačních psychologů Geerta Hofstedeho, Fonse Trompeanarese a amerického sociologa Milтона Bennetta, přičemž kvótní výběr byl omezen na Rusy a Ukrajince žijící nebo pracující na území hlavního města Prahy.

Na základě modelu Geerta Hofstedeho byly kulturní perspektivy dospělých Rusů a Ukrajinců zkoumány z hlediska jejich individualistických a kolektivistických hodnot, sklonů k vyhýbání se nejistotě a názorů na vzdálenost mocenských pozic. Na základě modelu Fonsa Trompenaarse byly kulturní perspektivy dospělých Rusů a Ukrajinců zkoumány z hlediska jejich sklonů k univerzalizmu a partikularismu, tj. přesvědčení o obecně platných pravidlech a principech na straně jedné nebo jejich ochotě tolerovat korupci, přestupky a nepotismus na straně druhé. Na základě modelu Milтона Bennetta byly kulturní perspektivy Rusů a Ukrajinců měřeny z hlediska vývoje jejich interkulturní senzitivity od etnocentrické fáze do fáze etnorelativní, tj. v tomto případě z hlediska postupného přejímání českých kulturních perspektiv a hodnot.

Pro pochopení problematiky soužití s Ukrajinci v České republice je důležité upozornit především na neviditelnou část kultury, kam patří vzorce skupinového chování, přístup k řešení problémů, sociální role podle různých kritérií, jako jsou statut, pohlaví a třída, vzorce zvládnutí emocí, apod. Významnou kulturní odlišností je například chápání moci a autority, přičemž ukrajinská kultura se vyznačuje podstatně vyšší vzdáleností mocenských pozic než česká v tom smyslu, že běžná ukrajinská společnost je velmi výrazně hierarchicky uspořádána. Vzhledem k neutěšené ekonomické situaci je pro Ukrajince moc totožná s penězi. Dále je možné výraznější kolektivistické tendence Ukrajinců vysvětlit tím, že socializace, zejména v široce rozšířených rurálních komunitách na Ukrajině, probíhá ve velkých rodinách nebo skupinách, ve kterých se děti učí myslet z pozice „my“ spíše než „já“ a kde jsou společná pravidla ceněna více než individuální práva a zájmy, přičemž porušení pravidel je odsuzováno. Další významný kulturní rozdíl se týká chápání významu obecných morálních pravidel a loajality k blízkým a dalším konkrétním lidem na Ukrajině a v České republice, přičemž menší závaznost vůči obecným etickým principům dospělých Ukrajinců a Ukrajinek je možné doložit všudypřítomnou korupcí na Ukrajině, kde zákony a formální pravidla nic neznamenají a existují jenom proto, aby je všichni obcházel.

Přestože formy verbální a neverbální komunikace Ukrajinců se od českých zvyklostí příliš neliší, podstatné rozdíly je třeba spojovat s jinými vzorci chování a s výrazně maskulinním charakterem ukrajinské společnosti. Při

prvním setkání dodržují Ukrajinci střední odstup, důležité je podání ruky všem, se kterými se dotyčný Ukrajinec zná, přičemž vyhnoutí se dotyku s Ukrajincem je třeba považovat za projev nepřátelství, a při setkání si podávají ruce jen muži. Ženy může muž během pozdravu ignorovat, což souvisí s tím, že muži dávají velký důraz na svou důstojnost a projevy úcty vůči své osobě a hlídají si své důstojné postavení v rámci skupiny.

Výše zmiňované poznatky lze využít především pro kvalitnější začleňování dospělých Ukrajinců a Ukrajinek na český trh práce a ukrajinských dětí do českých vzdělávacích institucí, které se staly naléhavým problémem v důsledku stupňující či zesilující se invaze Ruské federace na Ukrajinu, přičemž významnou pomocí je například institucionální opora ve formě ukrajinského asistenta pedagoga, uzákoněná v roce 2022, na základě které školy mohou uzavřít pracovní poměr s ukrajinským asistentem za účelem podpory ukrajinských dětí. Protože mezi uprchlíky je až deset tisíc učitelů z Ukrajiny, ukrajínští pedagogové, jejichž mzdy jsou hrazeny neziskovými organizacemi, nahrazují chybějící učitele.

SOUČASNÁ SPOLEČNOST: SUBKULTURY

Subkultury: odkud a kam dál s konceptem?

Ondřej Daniel

Seminář obecných a komparativních dějin Ústavu světových dějin
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Současné uvažování o subkulturách vstoupilo v reflexi české akademické debaty už minimálně do své druhé dekády (Heřmanský, Novotná 2011; Kuřík, Charvát 2018; Kolářová 2012; Smolík 2010). Jedním z klíčových východisek pohledu na subkulturu bylo její propojení s hudbou jako kulturní aktivitou determinující ostatní prvky subkulturního stylu (Hebdige 2012) a mládeží, která byla jejím hegemonem. Koncept zatížený svým ne vždy ve všech ohledech jednoznačným překladem do místních reálií tehdy oživila generace sociologů, politologů a antropologů s formativní zkušeností v období přestavby a raného postsocialismu. Tehdy se na určitou dobu protnul spektrum menšinové a většinové kulturní spotřeby a subkulturní produkce se tak dostávala k širokým vrstvám recipientů. Konceptu subkultury se tehdy navíc dostalo i v Československu pionýrské sociologické reflexe (Kabátek 1989). Jedním z dobových dokumentů zvýšeného zájmu o životní styly představovaly i úryvky ze studie sociologa Jiřího Svítka (1990) věnované formám skupinových životních stylů v západoevropských zemích, především v Německé spolkové republice a Spojeném království, otištěné v prvním porevolučním *Vokně*.

Formám životního stylu Svítek tehdy přiřkl významnou třídní charakteristiku. „Lidový“, tedy nově vytvářený životní styl, jehož nositelem byli podle Svítka někteří příslušníci dělnické třídy a část vesnické populace, se orientoval na populární a „lidovou“ hudbu a odpovídající hudební časopisy

a projevoval se spotřební orientací, zábavou, pasivitou, imitací a identifikací s vlastní tvůrčí referenční skupinou. Vedle něj Svítek identifikoval i „rockový“ životní styl, jako masový životní styl školní a studentské mládeže, převážně ale dětí rodičů, jejichž životní styl je statusový a exkluzivní. Tomuto stylu byla vlastní orientace na zábavu a významnou roli v něm sehrávaly znaky a symboly spjaté s rockovou hudbou manifestovanou především na koncertech a diskotékách. Svítek dále vydělil „rockový“ životní styl jako tvůrčí alternativní životní styl zastávaný školní a studentskou mládeží a intelektuály, kteří odmítali normy společnosti, přičemž se soustředili na dodržování konvencí stylu. Ještě dál podle něj zachází životní styl punk, zastávaný městskou školní a dělnickou mládeží, která byla v odmítání hodnot a norem ještě radikálnější, jehož hlavní charakteristikou byla provokace a propojení s anarchistickým prostředím. Jako protestní označil i alternativní „subkultury“ a „kontrakultury“ intelektuální školní a studentské, případně i dělnické mládeže a umělců. Neformální a nekonformní chování pozoroval i u životního stylu hippies zastávaného školní a studentskou mládeží a intelektuály, přičemž vyzdvihl roli drog.

V pojetí prací nezřídka navazujících tak či onak na produkci Centra pro současné kulturní studia univerzity v Birminghamu subkulturní styl významným způsobem reagoval na aktuální třídní parametry (Hall, Jeferson 1976). Čítankovou současnou reflexi kulturních studií birminghamského stříhu představuje práce historika Keitha Gildarta (2013) zaměřující se na hudební produkci mládeže v britském kontextu „dlouhých šedesátých let“. Ve svých českých ozvěnách, často spíše opatrných k zapojení konceptu třídy do subkulturní analýzy, naproti tomu našla problematika hudebních subkultur především propojení s životním stylem a politickým aktivismem (Lojdrová 2014). To do značné míry navazuje na pojetí subkultury v pracích spjatých s Chicagskou školou urbánní sociologie a jejího zájmu o subkultury na okraji společnosti v meziválečném období. Pohled na mládež jako potenciálně delikventní zdůraznil v polovině osmdesátých let sociolog mládeže Michael Brake (1985). Ten představil komparativní práci zohledňující kulturu mladých lidí v americké, britské a kanadské perspektivě. Vedle poukázání na diskurzy tematizující respektu hodnou (*respectable*) mládež, ukázal i dlouhou tradici tematizace delikventní mládeže sahající právě až k Chicagské škole urbánní sociologie. Ve vztahu k proměnám šedesátých let

vyzdvihl Brake dva tehdy čerstvé podněty, a to kulturní rebelství na jedné straně a politický militantismus mládeže na straně druhé.

Z pohledu kulturně orientované globální genderové perspektivy se tematizaci mladých femininit a maskulinit věnovali společně geograf Annop Nayak a teoretička vzdělávání Mary Jane Kehily (Nayak, Kehily 2013). Ti podrobili kritice předešlé výzkumy založené na takřka výhradním studiu kolektivních formací mládeže a vyzdvihli svůj zájem o jejich štěpivé linie založené na exkluzi a konfliktu. Jedním z nich byla otázka „bílé výhody“ (*white privilege*), vystupující velmi výrazně na povrch například v tématech spjatých s psychedelickou kulturou (Saldanha 2007). Dalším výrazným přínosem jejich práce je poukázání na materialitu zkušeností mládeže. Dětství, mládí i dospělost jsou sice sociálně konstruované kategorie, jsou však výrazně prožívány prostřednictvím těla. Česká akademická reflexe problematiky subkultur mládeže se naproti tomu dosud věnovala především diskurzivním konfliktům. Přes výrazný nástup elektronické taneční hudby (EDM), a to jak na kulturních okrajích, tak i v jádru, lze detekovat zatím jen spíše opatrnou reflexi tohoto komplexního fenoménu (Slačálek 2018), navíc nahlíženého právě především optikou politizace. Ve vztahu k subkulturní teorii ale některé EDM scény dokonce nabídky scény vlastní konceptualizace a pozice, které byly s citem k dobovému rozplývání kategorie třídy ve prospěch jiných společenských konceptů chápány často jako přestřední. Současně se ale jednalo o scény často velmi mladé a charakterizované dorůstáním svých příznivců. Zatímco už zmiňovaný koncept scény je spíše, nikoli však nutně, geograficky vymezený a některé scény může hudební subkultura sdílet s taneční party a jiné třeba s divadlem nebo kinematografií, lokální pohled na subkultury se v současnosti ukázal jako velmi nosný (Bláha 2022; Fikarová 2022). Další vhodnou cestou se zdá v současnosti být propojení subkulturní tematiky s výzkumem médií a s perspektivou nové materiality (Hroch 2022). Kulturněhistorické studie mezitím opouštějí těžiště konceptu subkultur jako hlavní analytické kategorie a buď se orientují na výzkum konkrétního kulturního fenoménu, jako byli veksláci (Havlík 2022), anebo na obecnější syntézy (Daniel 2022). Subkultura jako analytická kategorie z české akademické reflexe tedy zatím ještě zcela nevymizela, ale její operacionalizace je obrácena především do minulosti. Jestli se mezitím subkultura nerozplynula jako kategorie praxe, to zůstává zatím otevřenou otázkou.

Bibliografie

- Bláha, P. (2022). *Politický a občanský aktivismus severočeské hardcore punkové scény*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Brake, M. (1985). *Comparative Youth Culture: The Sociology of Youth. Subcultures in America, Britain and Canada*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Daniel, O. (2022). *Ušima střední třídy. Mládež, hudba a třída v českém postsocialismu*. Praha: Togga.
- Fikarová, L. (2022). *Plzeň punková a metalová. Punková a metalová alternativní hudební scéna v Plzni (1983–1995)*. Praha: Karolinum.
- Gildart, K. (2013). *Images of England through Popular Music. Class, Youth and Rock 'n' Roll, 1955–1976*. London: Palgrave Macmillan.
- Hall, S., Tony J. (1976). *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-war Britain*. Hutchinson.
- Havlík, A. (2022). *Marky, bony, digitálky. Veksláci v socialistickém Československu*. Praha: Vyšehrad.
- Hebdige, D. (2012). *Subkultura a styl*. Praha: Dauphin, Volvox Globator.
- Heřmanský, M., Novotná, H. (2011). Hudební subkultury. In P. Janeček (ed.), *Folklor atomového věku. Kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti* (pp. 89–110). Praha: FHS UK.
- Hroch, M. (2022). *Vystříhni – nalep: Jak post-digitální tisk a ziny vzkřísily papírová média*. Praha: Akropolis.
- Kabátek, A. (1989). Mládež – generace – kultura. *Sociologický časopis*, 25(5), 449–467.
- Kolářová, M. (ed.) (2012). *Revolta stylem. Hudební subkultury mládeže v České republice*. Praha: SLON.
- Kuřík, B., Charvát, J. a kol. (2018). *Mikrofon je naše bomba: Politika a hudební subkultury mládeže v postsocialistickém Česku*. Praha: Togga.
- Nayak, A., Kehily, M. J. (2013). *Gender, Youth and Culture. Young Masculinities and Femininities*. London: Palgrave Macmillan.
- Saldanha, A. (2007). *Psychedelic White. Goa Trance and the Viscosity of Race*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Slačálek, O. (2018). Freetekno jako objekt mediální pozornosti: nosnost morální paniky a reálněsocialistické analogie. *Studie z aplikované lingvistiky*, 9(1), 92–108
- Smolík, J. (2010). *Subkultury mládeže: Uvedení do problematiky*. Praha: Grada.
- Svítek, J. (1990). Alternativní životní styl, úryvky ze stejnojmenné studie PhDr. Jiřího Svítka. *Vokno*, 18, 78–86.

Subkultury jsou stále aktuální, ale mění se podmínky i teoretické nástroje k jejich uchopení

Rozhovor s Miroslavem Michelou o archivu subkultur

Miroslav Michela vystudoval historii na Univerzitě Komenského v Bratislavě a v současnosti působí na Univerzitě Karlově v Praze. Publikoval řadu textů zaměřených na soudobé česko-slovenské dějiny, související mimo jiné s tématem holocaustu. Soustavně se věnuje i dějinám subkultur. Vede Archiv českých a slovenských subkultur, jenž disponuje rozsáhlou sbírkou nejrůznějších fanzinů, zejména hudebních, v češtině a slovenštině, ale i v dalších jazycích, od 80. let až do současnosti. Útulná badatelna se od roku 2022 nachází v budově „Eterna“ na pražském Smíchově, jejíž návštěvu lze spojit s dobrým veganským jídlem v přízemí. Nejen o archivu oplývajícím sociologickým potenciálem a relevancí vedl s Miroslavem Michelou rozhovor Jakub Mlynář.

Kdy a jak ses dostal k zájmu o subkultury a fanziny?

Už jako malé dítě jsem se zajímal o populární hudbu, konkrétně o rokenrol. Poměrně brzy i o jiné subkultury. Na střední škole jsem už začal vydávat vlastní fanzin, a tak jsem se stal součástí této kultury. Vlastně až do ukončení vysokoškolských studií jsem stále něco vydával. Potom se můj zájem do značné míry soustředil na historický výzkum. K subkulturnímu prostředí mám však dlouhodobě blízko, získal jsem tak mnoho blízkých přátel a stále sdílím i mnohá hodnotová východiska s tímto prostředím.

Kdy vznikl subkulturní archiv a proč?

Oficiální vznik je někdy kolem let 2014–2015, kdy jsem našel lidi, které to zajímalo. Podnikl jsem i dřívější pokus, kdy jsem oslovil kamarády, u kterých jsem věděl, že mají velké archivy, ale nějak to nezafungovalo. Cílem bylo, a stále je, uchovat kulturní dědictví související především se subkulturní produkcí v Československu, potažmo v Česku a na Slovensku. Primární snahou je shromažďovat fanzinovou a tištěnou produkci, ale sbíráme ku příkladu i fotografie, letáky, plakáty, nášivky či trička.

Až v rámci spolupráce s Centrem pro studium populární kultury došlo k tomu, že jsme vytvořili neformální pracovní skupinu a dohodli se, že se budeme pravidelně setkávat na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a skenovat materiály, resp. plánovat vizi archivu. No a v tom období jsme získali i projekt, který souvisel s přípravou materiálů na výuku, resp. projekt Grantové agentury Univerzity Karlovy (GAUK) zaměřený na naše studenty. Následně v rámci tohoto projektu vyšla ve Vydavatelství FF UK i publikace Ondřeje Daniela a kolektivu s názvem *Kultura svépomocí: Ekonomické a politické rozměry v českém subkulturním prostředí pozdního státního socialismu a postsocialismu*. Podařilo se nám zapojit do prací spojených s výzkumem i studenty a začali jsme organizovat konference, semináře a tak dále.

Zároveň jsem v letech 2016–2018 pracoval jako *national task manager* v projektu H2020 COURAGE (www.cultural-opposition.eu). Tyto zkušenosti měly vliv na to, že jsme podali projekt GAČR zaměřený na dějiny fanzinové tvorby u nás, jehož získání výrazně posílilo naše výzkumné možnosti. To se odrazilo i v intenzitě skenování a sbírání fanzinů. K tomu jsme ještě udělali kolem 80 polostrukturovaných rozhovorů. V roce 2021, kdy jsme dokončili knihu *Dělej něco! České a slovenské fanziny a budování alternativních scén* (autoři Miroslav Michela, Jan Lomíček a Karel Šima), jsme už disponovali i velikou sbírkou originálů, které jsem uchovával doma v krabicích. V roce 2022 jsme získali další množství sbírek.

Archiv samotný však nebyl přímo spojen se zmíněnými projekty, ty jenom dynamizovaly naši dlouhodobou heuristicko-archivní činnost – mapování české a slovenské fanzinové produkce a budování digitální sbírky fanzinů. Archiv paralelně s projekty nějakým způsobem rostl a fungoval na dobrovolnické bázi. Objevilo se u nás i několik badatelů a badatelek. Z dnešního

hlediska však jako zásadní vidím to, že se postupem času několik významných sběratelů a tvůrců rozhodlo věnovat archivu velké části svých sbírek. Tak jsem na nějaký čas využíval společné prostory v domě, kde žijeme, a když už ani tam nebylo místo, došlo k rozhodnutí přestěhovat materiály na místo, kde by je bylo možné roztřídit a kde by byl možný vstup i pro zájemce a zájemkyně o výzkum nebo o jejich čtení.

V průběhu let jsme zkusili jednat o umístění archivu na různých místech, především však na FF UK, ale úspěch se nedostavil. Důvody byly různé. Zároveň mi nešlo o to sbírku jen někam uložit, ale chtěl jsem, aby „žila další život“. Aby se ty materiály nestaly jen dalším archivním fondem „XY“. A to se vlastně stalo až v roce 2022.

Od té doby je archiv dostupný v Eternii na pražském Smíchově?

Ano, archiv jsme přestěhovali do pražské Eternie v květnu 2022, kdy už nebylo možné skladovat takové množství materiálů doma. Díky tomu se archiv také stal dostupnějším pro bádání, ale zároveň musím upozornit, že jsme stále ve fázi katalogizace. I v rámci toho jsme však schopni požadované materiály zpřístupnit.

Jaký zájem o Subkulturní archiv zaznamenáváte?

Zájem není extrémně veliký, ale neustále se mi ozývají lidi z České republiky, často ale i ze zahraničí, kteří mají zájem o studium. Kontaktují nás i vydavatelé, kteří už nevlastní svoje ziny, nebo lidé, co plánují vydání subkulturně laděných publikací či desek...

Je pro vás prioritou historický výzkum, nebo spolupracujete i s dalšími sociálněvědními či humanitními obory?

V tomhle ohledu jsme otevření a těšíme se na jakékoliv přístupy. Důležité je, jestli jsme to schopni nějakým způsobem zpřístupnit. Stále řešíme etické otázky spojené s výzkumem a právě sociologické nebo antropologické výzkumnětické standardy jsou pro nás velice inspirativní. Zároveň však některé představují pro historika problém. Kupříkladu důslednou anonymizaci se ztrácí aktér, který je však velice důležitý a jedinečný...

Mají zájem o archivní materiály i socioložky a sociologové?

Subkulturními tématy se sociologové a socioložky často zabývají, a tak samozřejmě s některými z domácích i zahraničního prostředí spolupracujeme.

Kdybych ale měl porovnat zájemce o studium našich materiálů z hlediska oborů, tak sociologové jsou v menšině. Což je bezesporu škoda.

Existují už nějaké publikace nebo kvalifikační práce založené primárně na materiálech ze Subkulturního archivu? Nebo se něco v tomto směru chystá?

Ano. Už se objevilo několik prací, které se odvolávají na náš archiv. Šlo o závěrečné práce, ale taky o publikace, které už vyšly tiskem – např. z pera Radima Kopáče. Dále jsme právě dokončili rukopis první publikace, která vyjde pod hlavičkou archivu. Je to rozhovor s pamětníkem a v různých podobných aktivitách – vědeckých i popularizačních – plánujeme pokračovat.

Jaké tedy máte s archivem plány do budoucna? Mohou se případní zájemci do jeho chodu nějak zapojit nebo jej podpořit?

Základním cílem, jak jsem už říkal, je snaha o zmapování a zachování kulturního dědictví, ale samozřejmě máme i jiné plány. Ať už akademicko-konzultační, kde se snažíme pomáhat při studiu a tvorbě subkulturně zaměřených děl, účastnit se veřejné diskuse o těchto tématech, nebo aktivistické – vytvářením vlastních zínů a subkulturních publikací.

V tomto čísle Sociologického bulletinu se mimo jiné zabýváme otázkou, jaká je v současné společnosti pozice subkultur. Jsou podle tebe v současné době subkultury stále relevantní?

Osobně si myslím, že jde stále o vysoce aktuální téma. Mění se ovšem podmínky, stejně jako teoretické nástroje, jak k tématu přistupovat. Ne-

ustále probíhá interdisciplinární diskuze i o tom, jak teoreticky rámovat tyto kulturně-společenské formy a konkrétní aktivity. V tomto ohledu jsou kromě zástupců tzv. kulturních či mediálních studií velice aktivní právě i sociologové. Zároveň jde v kontextu postsocialistických společností o téma, které je v akademické sféře poměrně málo diskutované, i když tyto formy identifikací jsou patrné i u nás a byly sdíleny poměrně velkým počtem lidí i v době, kdy se kulturní politiku snažil výrazněji určovat a kontrolovat stát. Těší mě, že se v českém kontextu posledních několik let výzkum posouvá a vznikají zajímavé studie i knihy, které analyzují různé aspekty tématu.

Děkuju za rozhovor a přeju, ať se ve všem i nadále daří.

Jakub Mlynář

O punku, anarchismu a podnikání

Rozhovor s Jiřím Malenovským

Jiří Malenovský provozuje od roku 2009 dnes už legendární brněnskou veganskou restauraci spojenou s hudebním klubem – Vegalité. Základní vzdělání ukončil ve francouzském Štrasburku a na tuto zkušenost pak navázal i na svých vysokoškolských studiích pedagogiky francouzštiny a ZSV. Vedle restaurace se věnuje mnoha dobrovolnickým aktivitám a rozmanitým projektům. Dlouhá léta se zaměřuje na propagaci veganství. Jeho celoživotním hobby je muzika. Je aktivním hudebníkem, ale zároveň i organizátorem koncertů spadajících žánrově především do oblastí hardcore, punku a post-rocku. Vybírá si především kapely, které, jak sám říká, „mají světu co říct“.

Existují dnes alternativní subkultury, které by se daly srovnat s těmi z 60. nebo 90. let?

Samozřejmě, že existují, ale transformovaly se. Nejzásadnější vliv na jejich aktuální šíření mají dnes především sociální média, jako skoro na všechno. Mně je nejbližší punková komunita a ta funguje, ale stárne. Mladí přicházejí, ale mají zájem spíše o některé konkrétní hudební podžánry. Takže dnešní mladí pankáčci, třeba ročník 2000, tak ti se už příliš nevracejí ke starším kapelám. Snažím se kultovní jména punkových aktivistických kapel průběžně oprašovat.

Takže punk není mrtev?

Ne, určitě není mrtev. A rozhodně není mrtvej ani hardcore. Ale také není mrtvá neonacistická scéna, velkej nepřítel, která se transformovala do nějaké slušnější, konformnější roviny. Asi největší zástupce má ve straně Slušných lidí. Oblíkli si košile, ale vnitřek, ta myšlenka, se nijak nemění. Snaží se veřejnosti prezentovat vhodnější formou, protože je tam už aspirace jít k politickému kormidlu. O to neonacistům v 90. letech nešlo; tam šlo vyložene o eliminování některých sociálních a politických skupin. Cíleně je napadali a snažili se je likvidovat. Dneska tyto bojůvky nejsou naštěstí tak časté. Pokud někdo např. z Dělnické strany nebo ze Slušných lidí spáchá nějakou trestnou činnost, tak se ty jejich oficiální kruhy od něj distancují a odříznou ho od sebe. Aspoň naoko.

Ale například, a to bylo pro mě překvapení, asi před měsícem proběhl tady v Brně velký, samozřejmě utajovaný, koncert a sjely se sem stovky neonacistů z celé Evropy, vyložene jako v 90. letech.

Zajímavostí ale také je, že třeba hnutí S.H.A.R.P. skins, čili skinheadi proti rasismu, bylo dvacet let tady v Brně celkem mrtvým pojmem, ale teď se začíná ta myšlenka znovu popularizovat mezi mladýma. Takže je tam asi nějaká snaha o kontinuitu. Řekl bych, že aktuálně s daleko výraznějším sociálním apelem než v devadesátkách.

Jaké jsou dnes tady v Brně subkulturní iniciativy, které by měly blízko k punku nebo hardcoru?

Myslím, že zrovna v této době je hudební subkultura v Brně zase na vrcholu. Je to takovej návrat do 90. let. Můžu zmínit Vegalité, ve kterém teď sedíme a kde také děláme různé akce a koncerty. V Husovicích je Sibiř, kdy kolektivu Kulturou proti chátrání městská část za symbolický nájem pronajala staré kino na Dukelské a oni to opravují a je to takový doupě různých subkulturních koncertů, ale i výstavní galerie nebo místo veřejně prospěšných komunitních akcí, jejichž škála a zaměření jde napříč celou společností. A v centru města máme Kabinet Múz, který vypadá hipstersky a je na první pohled koncipovaný spíše mainstreamově, ale jsou tam také velmi významné subkulturní koncerty. Nesmím zapomenout také na klub Melodka, jehož produkce taktéž čas od času rozvíří tyhle žánrové vody.

Jaké koncerty jsou tady u tebe, ve Vegalité?

Zrovna dneska tady třeba dělám finskou legendu Juggling Jugglers. Jsou to už starší hudebníci, co do toho praštili někdy ke konci osmdesátek. Hodně těch kapel hraje bez přestávky. Ale u některých starých jmen je zřejmá i snaha o obrodu, kdy se třeba po dvaceti letech dají zase dohromady a hrají. Jinak my děláme primárně hardcore – punk akce, ale občas s přesahem do post-rocku, ska, reggae apod. Jednoznačně se ale zaměřujeme na interprety ze sféry D.I.Y., takže naprostého undergroundu. Na kapely, které nezastupuje nějaká autorská organizace a jejich hity neuslyšíte v rádiích nebo na MTV.

A co ty a tvoje kapela?

Naše kapela se jmenuje Same River Twice a hrajeme takovej temnej hardcore s výraznými melodickými linkami. Není to úplně našťavaná muzika, ale spíš taková zasněná. Ale jsou tam samozřejmě nabroušený kytary a máme tři zpěvy. Nehrajeme moc často veřejně, tedy před publikem, protože už nám je trošku víc let, je hodně pracovních povinností, někdo má i rodinný povinnosti apod. Takže vystupujeme jenom několikrát do roka. Hrajeme, proto že nás to baví.

Je to punk, a tedy protest? Je punk pořád protest?

Je to samozřejmě protest. Punkáči nikdy nebudou spokojení. Neusnou na vavřínech a to je moc dobře. Svět je plnej zlounů a na ty punk útočí. Texty punkových a hardcorových kapel jsou v podstatě kontinuálně svými tématy to samý, pořád pokračují, ale samozřejmě jdou s dobou a vyjadřují se především k aktuálním tématům, jako je třeba teď Putinův vpád na Ukrajinu. Proč dneska zpívat o Thatcherové nebo Sládkovi, když vám na talíři přistane průběžně Boris Johnson nebo Okamura?!

Jak vnímáš jako punkáč ruskou válku na Ukrajině?

Ruská válka na Ukrajině je zrcadlem Putanova pojetí světa. Touha krok po kroku obnovit staré impérium. Z pohledu punkáče mám na takové chování alergii. Imperialismus šel vždycky přes mrtvolu a hluboké masové hroby a pak si jen můžete vybrat, zda nad tím vším přimhouříte oko a přejdete přes hroby po naleštěné látce, nebo se podíváte zlu a utrpení do tváře. Dnešní svět je pekelně zamotaný, je těžký na něčích rukou nenajít krev, ale

z mého pohledu je jednoznačným agresorem ruská politická elita a mafie a ten, kdo je obhazuje, mi neskutečně pije krev.

Takže punk je stále aktuální a je pořád o odmítání systému.

Jo. Určitě. Pořád tam jsou myšlenky anarchismu a rovnostářství. Jak zní jedno staré punkové heslo: „Systém nemá chyby, systém je chybný.“

A jak souvisí punk a anarchismus s vegetariánstvím? Připomínám, že sedíme ve veganské restauraci, kterou vlastníš. Jak tato restaurace vznikla?

Vznikla v roce 2009. V té době ubývaly místa pro punkový koncerty, zásadní byl snad jen Yacht klub, a současně byly v Brně asi jen tři hospody, kde si člověk mohl dát veganské jídlo. A tak všichni vegani a vegetariáni jezdili dlouhou cestu do hospody, o které věděli, že tam mají třeba dvě veganská nebo vegetariánská jídla. Takže jsme to spojili a vyplnili tento prostor – vaříme primárně veganskou kuchyni a máme prostor, kde jsou koncerty. A to v centru města.

Pro část punkový scény není veganství téma. Rozhodně neplatí, že pankáč rovná se vegan nebo vegetarián. Ale punk má od počátku v sobě myšlenku svobody a rovnosti a část punkové scény to aplikuje i na živočišnou říši a na planetu jako takovou. Práva a svobody jsou nedělitelné. A člověk je jen jeden z mnoha možných, kdo je nabyt, a proto by měl mít ke svému okolí respekt a pokoru.

Jsi anarchista, pankáč. Ale jsi podnikatel, a tedy i kapitalista, ne?

No, kdybych měl mluvit o sobě, tak se prostě musím označit za kapitalistu, protože nakupuji a pak prodávám draž. Jinak to ani nejde. Ale řekl bych, že jsem takový etický podnikatel. Nepodnikám prvoplánově pro peníze. A kromě toho, že jde o vytvoření prostoru pro koncerty a veganské jídlo, tak mám také jiný vztah k zaměstnancům. Beru je jako své kolegy, že společně něco tvoříme. A nejsem žádnéj buzerující šéf. Není to ani v atmosféře našeho lokálu třeba.

Horzně se dnes taky propírá směr, který se jmenuje anarchokapitalismus, ale to je z mého pohledu takový paskvil.

Nicméně zrovna se mi na stole válí kniha Punkové podnikání od Jame-se Watta, což je zakladatel jednoho z nejznámějších světových pivovarů Brewdog, a tak snad v jeho textech najdu místy i sám sebe. Těším se na to.

Vidím, že si vaříte vlastní pivo.

Několik. Jsme s trochou nadsázky takovej létající pivovar. Vaříme pšeničné pivo, pak vaříme dvanáctku ležák Vegál. To jsou piva, která vaříme osm nebo devět let. Máme taky značku bezlepkového ležáku, který se jmenuje Bezlepkoun. A asi čtyři nebo pět let vaříme VEG*Ale, což je svrchně kvašené pivo, jehož každá várka vznikne vždy v jiném z lokálních minipivovarů a pokaždé taky s jinou recepturou. Občas jdeme i do zdánlivých šíleností. Při výrobě piva sáhneme třeba po červené řepě.

A ta piva vymýšlíš ty?

Snažím se, protože mám pivo rád a hodně rád experimentuju snad ve všem. Ale vždycky se samozřejmě domlouvám se sládky, zda mé zbrklé nápady nejsou moc šílené a je možná jejich realizace.

Takže podnikající anarchista, pankáč a vegan, který vaří vlastní pivo. Všechno do sebe zapadá. Díky za rozhovor.

Dušan Lužný

NEOBVYKLÁ SOCIOLOGIE

Univerzální jazyk všeho živého?

Rozhovor s Dušanem Janákem o sociologii zvířat

Sociologické zaměření Dušana Janáka je široké a rozmanité. Publikoval řadu článků i knih o klasické sociologii a podílel se na realizaci mnoha metodologicky kreativních empirických výzkumů. V posledních šesti letech se stále více zajímá o témata na pomezí sociálních a přírodních věd, která rozostřují hranici mezi světem „přírody“ a „kultury“. Právě na jeho zájem o sociologii zvířat a možnosti mezidruhové komunikace se zaměřuje následující rozhovor.

Věnuješ se sociologii vztahů člověka a zvířat – kdy a jak ses k tomuto tématu dostal?

Celý život mě baví být v přírodě. I v době, když jsem se věnoval v podstatě poloprofesionálně horolezectví, tím hlavním pro mne byl kontakt s přírodou v intenzivnější podobě. Zároveň jsem od dětství v kontaktu se zvířaty. I když jsem jen průměrný chovatel, v různých obdobích života mojí rodinou prošla řada zvířat: od myši a křečků po dvě roztomilé ovce a jednoho svéhlavého koně.

Klíčový okamžik ale nastal v roce 2016, kdy jsem se při lezení pádem ze skály dost rozbil. Osm měsíců jsem strávil na nemocenské a dlouhou dobu jsem nemohl ani pořádně číst a psát, takže jsem měl dost času pozorovat, a hlavně citlivě vnímat zvířata kolem sebe. Najednou se přede mnou otevřelo neuvěřitelně zajímavé výzkumné pole. V roce 2017 jsem proto vyrazil

na pilotní studijní cestu do Britské Kolumbie za divokými zvířaty. Zpětně to hodnotím, že jsem si počínal trochu jako „slavný lovec Pampalini“. Např. pro svůj nápad skamarádít se s medvědem jsem si vyhlédl jedno pobřežní skalisko u Tichého oceánu. Vymyšlené jsem to měl perfektně: Jako horolezec v případě potřeby snadno vylezu do bezpečí a jako placebo proti strachu – strachem můžeš snadno vyprovokovat predátora k útoku – si vezmu lovecký nůž, no a kdyby bylo nejhůř, tak se s jeho pomocí nějak ubráním. Když jsem ale pozoroval, s jakou ladností se ke mně po skalách blíží medvědice s medvíďaty, tak mi došlo, že téhle medvědí mámě jen tak snadno v případě nedorozumění neuteču. Pak jsem si všiml, jak má dlouhé drápy, a trochu jsem znervózněl. A když jsem zjistil, že nůž jsem si zapomněl ráno u stanu, když jsem si rozespale mazal housku k svačině, tak jsem znervózněl celkem dost. Chvíli jsme na sebe bez hnutí civěli a potom vzala naštěstí do zaječích. Inu, chybami se člověk učí.

Některé interakce se ale neuvěřitelně vydařily – zejména s ptáky – a byly pro mne potvrzením, že jsem na správné stopě.

Neobvyklá témata a přístupy (nejen v sociologii) často narážejí na nepochopení a skepticismus. Máš v tomto směru nějaké zkušenosti?

Mám. Je to docela zajímavé. Zpočátku mne totiž nenapadlo, že dělám něco až tak moc neobvyklého, protože o human-animal studies jsem slyšel už dávno a v sociologii jsou denním chlebem různé na první pohled bláznivě vypadající teorie o sociální konstrukci pohlaví, kyborgizaci člověka (Haraway) či asamblážích lidí a neživých předmětů (Latourovo ANT). Že je můj přístup neobvyklý mi postupně došlo, když mi poprvé v životě nepřijali článek ani do recenzního řízení s ironickým komentářem (text o intuitivní komunikaci lidí se zvířaty) nebo zamítli příspěvek na mezioborovou konferenci a bylo stále těžší najít styčné body s odborným zaměřením Fakulty veřejných politik v Opavě, kde jsem přes deset let spokojeně působil.

V akademické komunitě jsem se setkal se širokou škálou postojů od pozitivních přes vlažně vstřícné a vlažně odmítavé až po radikální skepticismus. Došel jsem k závěru, že někteří radikální skeptici jsou vlastně dogmatici. Když jsem radikálnímu skeptikovi předložil nějaký důkaz či argument, dostal jsem pokaždé odpověď, že to není dostatečný důkaz. Zaklínadlo skeptiků zní: *Extraordinary statements need extraordinary proofs*. To zní bezvadně, ale o tom, co je a co není dost „extraordinary“ rozhoduje partner

v učené debatě. Chvilí mi trvalo, než mi došlo, že pokoušet se s takovými lidmi diskutovat je vlastně k ničemu.

Na vlastní kůži jsem si vyzkoušel to, co jsem studoval v dějinách sociologie, a sice že věda je opravdu sociální instituce včetně samotné produkce vědění. Ze studia jsem však nevěděl, že je ve vědě tolik upřímně míněného dogmatismu a víry, kterou neotřese žádný argument. Do určité míry skutečně fungujeme jako jakési sekularizované církve.

Postupně jsem se potkal s lidmi, kteří jsou takovým tématům otevření, a našel jsem pracoviště, kde je možné relativně nekonvenční základní výzkum na strategické cíle instituce napasovat. Nalezl jsem podporu na katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě a na ústavu sociálních studií Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních vztahů Mendelovy univerzity v Brně, kde mi nechávají de facto volnou ruku. V ERC soutěži mi finále uniklo o dva fousy, což mě v podstatě spíš povzbudilo, než zklamalo.

Po té meritorní vědní stránce pro mne byl důležitý Rupert Sheldrake. Je to emeritní profesor biologie z Cambridge, který dlouhodobě propojuje spiritualitu a biologii, jeho knihy jsou překládané do řady jazyků včetně češtiny. První jeho takto pojatá kniha z 80. let byla v *Nature* recenzována pod titulem *Book for Burning? (Kniha ke spálení?)*. Pomáhal mi s designem některých výzkumů. Podstatný je i jiný biolog ze Švýcarska, David Bittner, který je světově jedinečný v tom, že dokázal navázat trvalé přátelské vztahy s divokými grizzly medvědy. Je přesvědčený o nosnosti mého přístupu a spolupracujeme spolu, např. se podílel na přípravě té žádosti o ERC projekt.

Důležité byly debaty s umírněnými skeptiky, např. s teoretickým biologem Antonem Markošem navazujícím kriticky na filosofujícího biologa Zdeňka Neubauera nebo s vlašnými fandy z oblasti teoretické sociologie, pro které je aktérství zvířat zajímavé téma k přemýšlení.

Už si taky myslím, že až tak moc nevádí, pokud v mainstreamové vědě hned nesbírám granty a publikační zářezy. Pokud je to, co dělám, smysluplné a důležité pro jiné lidi, podporu si to časem najde i mimo grantová schémata. Sheldrake mi říkal, že na žádný z jeho výzkumů, které zajímají lidi po celém světě, nedostal ze standardních grantů ani penny, že to všechno šlo ze soukromých zdrojů nebo nadací na nekonvenční výzkum.

Nedávno ti vyšel článek v Sociologii, kde se věnuješ možnosti uplatnění Weberovy rozumějící sociologie na vztahy lidí a zvířat. Zaznamenal jsem, že článek (nepřekvapivě) budí mezi socioložkami a sociology kontroverzní reakce. Co tě vedlo k tomu uplatnit takto právě Webera?

Obecné otázky komunikace lidí se zvířaty zní: Jak je vůbec možné, že si rozumíme s tak úplně jinými tvory? Co vlastně znamená „porozumět“ druhému? Co je kritériem toho, že rozumíme, nebo nerozumíme jednání druhých, ať už lidí, nebo zvířat? No a Weber je uznávaný teoretik rozumějící sociologie (*verstehende soziologie, interpretive sociology*). Kupodivu i on okrajově, ale přece řešil téma porozumění zvířatům.

Zároveň jsem chtěl napsat něco jako programový text ke svému počínajícímu angažmá v Bratislavě. Tam je moje pedagogické působení na katedře sociologie založeno na třech pilířích: dějiny sociologie, kvalitativní metody výzkumu a human-animal studies coby určitá specializace environmentální sociologie. Hledal jsem nějaký svorník a ten se mi podařilo najít; studie přináší teoreticko-metodologické úvahy o možnosti porozumění zvířecímu chování jako smysluplnému sociálnímu jednání v intencích Maxe Webera.

Kolik lidí se vlastně vztahům lidí a zvířat u nás (v Česku, popř. na Slovensku) nějakým způsobem věnuje?

Málo i hodně. V obecné rovině vztahu člověka k přírodě v rámci environmentálně laděné sociologie to není až tak málo. Na mikrorovině interakce je to však jinak. V české sociologii vím vlastně jen o dvou, o Tereze Vandrovcové, se kterou se však zatím osobně neznám a která není momentálně v této oblasti nějak zvlášť publikačně aktivní, a o Petru Gibasovi ze Sociologického ústavu AV ČR, se kterým jsme se seznámili poměrně nedávno. Jeho zajímají zvířata spíš jako jeden z případů mimo-lidských aktérů a součást širšího proudu tzv. post-human studies. Jeho velkou zásluhou ale je (ko)editace tří sborníků, kterými uvádí mimolidské aktéry do sociálních věd. Je docela dobře možné, že právě s Petrem se podaří zrealizovat jeden projekt na pomezí vědy a umění. Díky svému opavskému působení dlouhodobě spolupracuji s vynikajícím českým fotografem Jindřichem Štreitem z Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě, se kterým jsme publikovali několik knížek. Nyní sice trochu pomalu, ale přece pracujeme na dvou fotograficko-sociologických projektech, z nichž jeden je právě o vztazích lidí a zvířat. Mám takové blahé tušení, že s Petrem a Jindřichem

bychom mohli dotáhnout do vítězného konce umělecko-sociologickou publikací na téma sociálních vztahů lidí se zvířaty.

Kupodivu více se zvířatům v interakci s lidmi věnují filosofové a filosofující biologové, povětšinou z „post-neubauerovské líhně“ teoretické biologie přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, např. Marco Stella nebo Filip Jaroš. Svěbytnou odnož tvoří otázka *welfare* zvířat, kam přispívají nejen filosofové (např. Maruška Hrdá), ale i zoologové, etologové a další. Etologickou, zoologickou a environmentalistickou produkci znám ale spíš okrajově, tam bude těch lidí relativně dost, ale budou mít značně odlišné výzkumné otázky i teoretická východiska. Relativně blízko sociálním vědám jsou např. některé publikace Marka Špinky.

Na Slovensku nevím v sociologii zatím o nikom, asi si budu muset někoho „vyrobit“ v rámci doktorského studia.

Jsi zapojen i do mezinárodních komunit?

Asi víc než do českých a slovenských. Kromě zmíněných jednotlivců se k mé neobyčejné radosti zformovala díky aktivitě badatelů na University of Saskatchewan v Kanadě relativně dobře fungující mezinárodní vědecká skupina, která se věnuje výzkumu intuitivní mezidruhové komunikace.

Nyní to vypadá, že budu dávat dohromady metodologickou přehledovou studii, na které bude pracovat pestrý mezinárodní tým. Koordinovat to budu já, český sociolog pracující na Slovensku, zapojí se kognitivní etoložka z Turecka, která získala doktorát na Princetonské univerzitě v USA, momentálně je zaměstnaná na Univerzitě Notre-Dame a terénní výzkum dělá v Keni. Další do mozaiky je holandská kulturní antropoložka působící na univerzitě v Jižní Africe, toho času bádající na Madagaskaru, a asi zapojíme i kolegyni německého původu končící doktorát v Kanadě. Kanadský kulturní antropolog bádající nejčastěji na Sibiři je už jen taková třešnička na dortu.

Co je zatím nejzajímavější poznatek, ke kterému jsi v rámci tohoto výzkumu dospěl?

Asi nejvíc fascinující mi přijde, že řada dílčích poznatků nasvědčuje tomu, že mezi lidmi a zvířaty za určitých podmínek vznikne neviditelné komunikační pouto, které je charakteristické „intuitivní“ výměnou informací. Zároveň není moc jasné, jaké podmínky to jsou. Jednou z důležitých proměnných

je emoční naladění komunikujících. Emoce jsou podle mne do značné míry univerzálním jazykem všeho živého, resp. médiem intuitivní interakce. Zároveň je to něco, co se strašně špatně měří a vyjadřuje exaktně. Kdybych své poznatky v této oblasti měl shrnout jednou větou: Intuitivní mezidruhová komunikace vede nezdědky k velmi validním výsledkům (přesným informacím), ale má značné problémy s reliabilitou (často selhává).

Chtěl bych přijít na kloub tomu, jak je to možné. Jak je možné, že to někdy tak bezvadně funguje, a jak to, že jenom někdy?

Co plánuješ do budoucna, jaké nevyřešené otázky tě teď nejvíc posouvají kupředu?

Plánu je jako obvykle víc, než je možné zrealizovat. Zrovna nedávno jsem si je dával na papír s tím, že budu muset protřídit priority.

V rovině aplikovaného výzkumu mne zaměstnává jeden praktický problém, konflikt vlků a lidí ve střední Evropě. Návrat vlků do ČR a dalších zemí střední Evropy je na jednu stranu oslavován jako úspěch ochrany přírody, na stranu druhou přináší spoustu problémů a konfliktních situací. Bylo by skvělé, kdyby se podařilo najít nějaký modus vivendi a sociologie byla u toho.

V rovině základního výzkumu už několik let přemýšlím o jedné výzkumné expedici za divokými zvířaty, která doposud nebyla v kontaktu s člověkem. Tak se dá studovat od základu budování sociálního vztahu s radikálně jiným aktérem bez nějakých berliček typu „tak nějak by to mohlo vypadat“. V podstatě po vzoru prvních kulturních antropologů, kteří se vypravili k radikálně jiným domorodým kulturám tzv. přírodních národů v době, kdy se ještě našly pochybnosti o tom, jestli jsou to lidé, nebo spíš nějaký předstupeň moderního člověka nejen v kulturním, ale i v biologickém smyslu. Zároveň ve mně hlodají pochybnosti, jestli jsem na to dostatečně připravený. Nerad bych kápnul na našťvané lidožrouty.

Díky moc za zajímavé povídání a přeji, ať jsou tvé další výzkumné kroky na neprošlapaných stezkách bezpečné a poučné.

Jakub Mlynář

Povídání s Ditou Pepe o fotografii a věcech dalších

Veronika Gigalová

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Dita Pepe je známou fotografkou, která do svého díla propisuje zcela nové pohledy na naši každodennost. Dita má za sebou velkou řádku výstav svého díla a několik publikací, z nichž některé nesou významná ocenění. Kromě focení se věnuje i pedagogické činnosti na Institutu tvůrčí fotografie v Opavě. Můj původní záměr byl vést zcela standardní strukturovaný rozhovor, kdy by dotazovaná odpovídala na mnou položené otázky. To jsem ovšem zamítla již v prvních minutách našeho povídání. A u povídání zůstalo po celou dobu naší komunikace. Zajímalo mě, jak se k fotografii dostala, co jí fotografie poskytuje a kam můžeme s fotografií dojít. Když jsem rozhovor přepisovala, uvědomila jsem si, že Dita v něm sděluje svoje vnímání světa s fotografií, svoje pohledy na rodinu, na děti, na práci, na náš každodenní život. Po chvíli jsem zaregistrovala, že se svými pohledy a vnímáním na tytéž fenomény přicházím i já. Naše pohledy se v lecčems lišily, mnohdy byly stejné či podobné, ale co je spojovalo, byl fakt, že obě vidíme ve fotografii silný fenomén a nástroj pro sociální vědění. Fotografie jako terapie, fotografie jako uchování sociálních rolí, fotografie jako něco, co nám uchovává a vytváří sociální realitu, náš svět, v němž žijeme a kterému určitým způsobem rozumíme.

Začátek rozhovoru nebyl nikterak formální, a to vzhledem k našemu blízkému vztahu, ale také vzhledem k tomu, že jsem mírně bojovala se záznamovou technikou. Přesto (nebo právě proto) jsme rovnou skočily do vod,

kteře se vztahovaly k přípravě Ditiny nové a velmi významné výstavy *Hranice lásky* v Praze, v galerii Etcetera. Výstava byla součástí knižního počinu *Hranice lásky*.

Co nového se nyní děje, co připravuješ?

Připravujeme výstavu, víš? Za 14 dní. Vlastně teď vymýšlíme hlavní věci. Třeba právě zrovna ta miminka.

Miminka?

Ve formaldehydu. Takže se dívej, Verčo!

Copak to máš?

Mám tady takové plaketky od medailí. A to budou rakvičky.

Pane jo!

Přesně! A bude tam samozřejmě text. Jeden návrh byl, že ten text, jak budou ty rakvičky zavřené, bude přes všechny. Ale došli jsme k tomu, že každá rakvička bude mít svůj text. Bude mít bílý satén a miminka budou možná na flexi, možná na sklíčku, vlastně to teď testuju, jak to bude vypadat. To je jedna varianta, tady ty rakvičky. A druhá varianta je taková skleněná nádoba, akvárium, a v něm by byly za sebou skleněné desky zvětšující fotky miminek a nebylo by to čitelné, byl by to abstraktní objekt. Ty věci by byly ponořené ve vodě, ty skleněné desky. Takže nějakým způsobem by to odkazovalo k tomu, že to je z vody. Teď vymýšlíme formy, jak to odprezentovat, ale zároveň aby to nebylo dehonestující.

Jako že by to někoho mohlo třeba úplně zranit, že?!

Ano.

Tomu samozřejmě rozumím, ale také to může někomu pomoci. Nicméně je zřejmé, že pro někoho by to mohlo být příliš šokující. Ale to nepochybně není jediná šokující věc na tvé výstavě, že?

Ano. Přemýšlela jsem o vysokém sloupu, místě, kam by děti nedohlédly, aby se právě ony s těmi šokujícími nebo kontroverzními objekty nesetkaly. Bude tam možná vagína, budou tam ta prsa ven, například.

Není to jednoduché. Knížku zavřeš, napíšeš upozornění, ale výstava má ukazovat... a často ukazovat velmi explicitně.

Přesně tak, takže to upozornění nějak musí přijít.

A přitom chceš, aby tam zůstala ta myšlenka! Protože každý umělec chce, aby právě toto zůstalo. Je pro tebe rozdíl připravovat knížku, nebo výstavu? Na co myslíš, když děláš tu knížku, nebo když děláš výstavu?

U knížky mám pocit, že ta po mě zůstane, to je jasné. Knížka je pro mě hodnota, která není omezená časem, protože i dnes máme možnost staré knížky vidět nebo si je osahat, kdežto výstava je jako věc, která se zničí, která má omezenou trvanlivost, třikrát, čtyřikrát je zhlédnutá a pak jsou ty exponáty už vlastně zničené. Tohle je první taková samostatná výstava, první výstava v hlavním městě, první výstava v galerii, která prodává moje věci, takže vlastně i vnímám, že já jako umělkyně už mám pozici, která je nějakým způsobem záviděníhodná.

To rozhodně.

Protože jsou lidi, kteří se toho nikdy nedožili, a ta jejich práce přesto žije dodnes. Takže o to větší je odpovědnost, udělat to poctivě, hezky, abych byla spokojená a zároveň abych nezruinovala rozpočet doma. A i energeticky je to náročné. Jsem v tom teď intenzivně ponořená. Od svého návratu z Austrálie na to pořád myslím a budu ráda, až to toho sedmého bude už viset. Potom budu mít dobrý pocit, že jsem do toho dala maximum.

A kdy a jak ses vlastně dostala k fotografii, k fotografování?

Táta měl foťák, to tehdy byl majetek, lidi na něj šetřili nějakou dobu, a když si ho koupili, tak to všem ukazovali. Takže já už jako děcko jsem cítila, že to je něco vzácného. A pak jsem zaslechla, že ten tátův foťák je asi z Německa, ze Západu, a pochopila jsem, že je to nejspíš opravdu vzácnost. A pak mi táta ten foťák půjčil do ruky, ale hned říkal: „Hlavně ať ti to nespadne, jo?!“

Začíná to znít napínavě.

Nebylo pochyb o tom, že mým snem bude jednou si něco takového pořídit. Pak jsme měli udělanou komoru z kuchyně..., to už když mi bylo víc. Taťka seděl pod zvětšovákem v kuchyni a my s mamkou jsme pak v koupelně třeba praly fotky nebo mamka seděla u vývojky. Cítila jsem v tom celém procesu, že to je super pro nás všechny, že je to důležitý okamžik nevšedního zážitku, kdy se na základě světla tvoří obraz. Další moment byl, že táta začal fotit na diáky. To se potom na rodinné oslavě vytáhlo plátno a promítaly se diáky například z období mého narození nebo diáky, které fotil ještě děda, ty byly nejvzácnější. Těch 36 záběrů [36 snímků na kinofilmu, pozn. red.] se vlastně fotilo celý rok. A těch 36 záběrů ukazovalo celý rok v rodině, takže silné okamžiky, které podle mě i tu rodinu nějakým způsobem stmelovaly, utvářely identitu. A já jsem to jako dítě hrozně milovala.

Jak často jste si třeba prohlíželi ty fotky? Jako v rodině? Kdy a kde? A také možná jak?

Ty diáky? To bylo určitě na každé oslavě. A my jsme byli velká rodina, takže každé dva měsíce byla nějaká oslava. Všechna křesla a gauč jsme natočili směrem k projekčnímu plátnu, děti si posedaly na zem na koberec, zhaslo se a začalo se promítat. Některé záběry někdo okomentoval, přidal vzpomínku, což byly hrozně fajn chvíle. Ty motivy, které byly zdokumentované, se většinou týkaly pozitivních událostí jako dovolená, rodinná oslava, Vá-

noce nebo třeba rozkvetlý kaktus. Uvědomuju si, jak mi to dneska chybí. Svými fotografiemi ty pozitivní stránky života asi moc neukazuju. A videa, která si občas pouštíme na monitoru počítače v úzkém kruhu rodiny, mě spíš dojmají, než pozitivně naladí. Pak jsem teda zaznamenala i rodiče se známými, jak si pouštěli asi i nějaké porno, protože nás nepouštěli dovnitř.

Ale myslím si, že fotka hodně utvářela můj vizuální svět. Například časopis Bravo mě zastihl na gymplu v prváku, já jsem ta generace. V té době táta jel do Německa za bývalým kamarádem, koupil starou Hondu Civic a dovezl mi Goldstar dvojče a nějaká stará Bravička. Já jsem měla těch 10 časopisů Bravo uložených vedle toho kazetáku Goldstar, to byla prostě taková relikvie, pořád jsem tam u toho seděla, pouštěla jsem si jednu písničku a prohlížela jsem si Bravo a to byl můj svět. Takže fotka mě obklopovala nějakým způsobem pořád.

Já mám třeba, co se týká fotek, vzpomínku z dětství takovou, že moje máma měla dost precizně vedená alba fotek, mého bratra, svého dospívání atd., zato její sestra měla ty fotky všechny v jedné obrovské krabici, vůbec to neměla seřazené. A když její sestra přijela k nám na návštěvu, tak jsme se přehrabovaly v těch krabicích a prohlížely si ty fotky. I později, když už byly holky starší a trochu zmatenější, tak teta vždycky „a toho musíš znát“ a já jsem jí odpovídala, že jsem ještě nebyla na světě, když tenhle chlapec byl u nás na dvoře. Ale strašně ráda na to vzpomínám, protože v tom se, jak ty říkáš, utvářela identita té rodiny, to, kdo vlastně jsme. Vzpomínám si třeba na jedinou fotku jejich dědečka a díky ní jsme věděli, že byl raněný v první světové válce, že si ho babička brala v nemocniční kapli a tak... to bychom se normálně vůbec nedozvěděli. To uchovává ty vzpomínky, nebo možná to není vzpomínka, jak se to jako stalo...

... jak se to stalo, nebo jak to interpretovali. Protože oni si samozřejmě něco schovali, něco záměrně neřekli nebo přikrášlili.

Přesně. Například dcera od sestřenice dělá rodokmeny a zjistila neuvěřitelné věci, jako to, že babička se narodila jako nemanželská, což se v rodině tajilo, takže to skoro nikdo nevěděl.

Ano, ano. To jsou věci! A jak to musela mít těžké, že?!

Ano, tehdy to bylo úplně strašný, v té době. Potom se vdala, ale tohle zůstalo utajené. A díky těm fotkám, které dcera od sestřenice najde, si konstruuje příběhy, což dělá asi každý...

Mám tady před sebou tuhle nádheru (kniha Hranice lásky), do které se dost často dívám, dost často v ní listuju, on je to vlastně takový umělecký artefakt. Děkuju, děkuju.

Jak dlouho trvala práce na téhle knize?

Zhruba 4 roky. Já jsem věděla, že takovou knížku chci udělat. Já jsem vlastně začala dělat doktorát kvůli tomu, že jsem si říkala, že sehnat peníze na knížku je nemožné. Všechny ty knížky, co jsme s Baru dělaly za těch 10 let s nakladatelstvím wo-men, byly knížky autorské, které jsme si chtěli dělat po svém, a to by nám žádné jiné vydavatelství nedovolilo. Dneska už si říkám, že situace se může změnit. Například se ozval nakladatel z Německa, který říkal, že by tu knížku vydal, že se mu hrozně líbí. Ale že by se to asi ještě muselo přeložit do němčiny, což je další položka, a pak ještě k tomu řekl, že by byla dobrá velká výstava v zahraničí.

Ty jsi říkala, že už dlouho jsi snila o tom vydat tento typ knihy. Znamená to tedy, že nakladatelství wo-men nevydá knihu, která by nebyla zároveň uměleckým artefaktem? Kromě tvých knih mohu jmenovat například Děvčata z první republiky nebo Milk and honey. Tyto knihy musely být velmi nákladné na výrobu. Je to přesně ta idea, se kterou Bára do projektu, založení vlastního nakladatelství, šla?

Ano, poprvé mě oslovila kvůli knize *Slečny o neprovdaných ženách*. To bylo Bářino niterné téma – bylo jí třicet, cítila ten tlak, že by se měla vdát, založit rodinu... A přišla za mnou s tím, že chce udělat rozhovory s neprovdanými ženami a jestli bych já jako fotografka měla chuť ty ženy fotit. Já jsem neváhala, mě to téma zajímá, protože ty ženy jsou svým způsobem velmi odvážné a může to být pro mě inspirativní. I když já jsem v té době měla už dvě děti a dvě manželství, resp. dva výrazné vztahy.

Tak jsme na tom začaly pracovat, trvalo to zhruba tři roky. Ještě jsme oslovily grafika Milana Nedvěda, který tu knížku krásně a nadčasově zpracoval, jako růžovou bonboniéru.

A pak to došlo do fáze, že se bude tisknout, ale když jsme hledaly někoho, kdo by to vytiskl a kdo by to vydal, tak Bára říkala, že to nikdo nechce vydat, všichni říkají, že to je strašně drahé, udělejte to holky jako paperback, udělejte to na tady ten žlutý papír. A já jsem říkala: „Co ty fotky? Jak to na tom bude vypadat?“ Fotila jsem na magnolu a tam je důležitý ten detail, který by se u takového provedení ztratil. Byla jsem z toho špatná. A Bára říká: „Ne, my to uděláme, jak chceme, to bude dobré.“ Měla tehdy stavební spoření na byt a říká: „Já to všechno zaplatím, já si prostě založím vlastní nakladatelství.“ Takže na základě téhle knížky si Bára (Baronová, nakladatelství wo-men) založila nakladatelství.

Pak jsme vydaly druhou knížku. Ta byla ve spolupráci s Domem umění v Ostravě, kde mi nabídli, že mi dají peníze na velkou výstavu i na její katalog.

Ale já jsem říkala „no jéžíš, to je skvělé, ale já nechci katalog, já chci udělat projekt, na kterém pracujeme“. Jde o projekt Mít ráda sama sebe, o sebe-přijetí. A oni řekli: „Tak jo, my tě podpoříme, když to chceš.“ Hezké to bylo.

To je až dojemné, ta součinnost, empatie, zájem o věc jako takovou.

Myslím si, že ti lidi mi fakt fandí, například Robert Helbich, majitel tiskárny. Kolem sebe mám tolik lidí, kteří nějakým způsobem přispívají k tomu všemu. Třeba ty rakvičky jsem řešila s Eliškou Čabalovou, která má knižní ateliér. Zná všechny technologie tvorby knih a s ní řeším technické záležitosti nebo makety knih. Někdy mě přivede na cesty, které jsou z hlediska formy zajímavé, ale mě samotnou by třeba ani nenapadly...

... bez nějaké analogie z předchozí tvorby. Tak to je jasné, to já mám úplně stejně. To je ten důvod, proč miluju kvalitativní zkoumání. Protože já, když dělám rozhovory s lidmi, nikdy nevím, jak to dopadne. Nikdy nevím, jak moc se mi otevřou, ale hlavně nevím, kam mě pustí. A vlastně nikdy nevím dopředu, co vyzkoumám. Je to prostě neuvěřitelné dobrodružství.

Přesně tak.

To, jak vlastně denně žijeme, je strašně výjimečné, protože nikdo nežije tak jako já. A já nežiju jako nikdo z těch lidí, se kterými dělám rozhovory, a to mě potom strašně obohacuje. To je až neuvěřitelné.

Přesně, pak si řekneš – možná že to je pro mě návod, nový způsob. Zkusím to.

Zkusím to, to je to. Říkám si, to by mohla být cesta. A taky třeba ne. Ale tak co, prostě to zkusím. Půjdu tam. Zkusím tam jít. Vypadá to tam v dále zajímavě, tak půjdu. Ale víš, na co jsem se tě chtěla zeptat, ale už hrozně dlouho? Jak se přizpůsobíš vizuálnímu světu, vizuálnímu obrazu života lidí, které fotíš? Jak se dostáváš do blízkosti těch, které fotíš? Jedna celá publikace je na tvém „hraní rolí“ portrétovaných lidí postavena, nemýlím-li se.

Oni tu moji tvorbu znají a na začátku se zeptají, jak si to představuju. A já jim odpovídám, že bych chtěla vypadat jako součást jejich života, jako jejich partnerka, sestra, kamarádka..., chci si půjčit jejich autentické oblečení... Oni potom vidí někoho ve svém oblečení a pro mě je to zase, jako bych oblékala cizí kůži. Taky si uvědomuju, že čím jsem starší, tím potřebuju na tahle focení víc času. Ale zároveň například v té Vídni vidím, že to není

možné, že u toho focení je i paní galeristka, která to všechno nějakým způsobem zaštiťuje, a cítím, že v tom je už vtaženo více lidí, třeba i můj muž, který mi s tím pomáhá. Takže už tam není taková intimita.

Co je podle tebe talent? Když máš svoje studenty a pracuješ s nimi, kdy si řekneš, tohle je talent?

Já to mám asi tak, že spíš ty studenty vnímám jako lidi, kteří jsou součástí nějakého společenství, a vidím, jak komunikují nebo jací jsou to lidi. A tak se vyvíjí sympatie nebo nějaké souznění, porozumění. A to, že mají talent, je nástavba. Já věřím, že každý má pro něco talent. A kolikrát ten talent nemusí být to stěžejní. Když ten člověk není psychicky zralý nebo když má nějaké problémy, tak to jde všechno do háje, nemá motivaci. Některé práce těch studentů mě hnedka osloví a hned jim rozumím a dám jim to najevo, řeknu jim, že jsou pro mě ty práce výjimečné nebo že mě velmi oslovují nebo jsou pro mě něčím úplně nové.

Já momentálně pracuji na disertaci a teorie se týká toho, jak fotografie pomáhá zpracovávat traumata, jak může třeba pomoci řešit věci, které se bojíme verbalizovat. Fotka je abstraktnější a problém nebo emoci si můžeme víc prožít uvnitř.

A možná to třeba ani nemusí být z praxe verbalizace, ale prostě nám chybí slova...

Nebo v té disertaci mám třeba rozhovor s člověkem, který ví, že jeho žena umírá. A já dokumentuji to, jak ta nemoc pokračuje, vlastně dávám najevo zbytku rodiny, že ona je opravdu nemocná, že si to nevymyslela a opravdu umře. A ta rodina to nechce přijmout.

Témat, která se v rozhovoru s Ditou Pepe odkryla, je mnoho. Celé povídání je však velmi silně orámováno výstavou Hranice lásky, kterou Dita v těch dnech intenzivně připravovala. A tak, jak je u ní zvykem, jí byla zcela pohlcena, myšlenkami, žitím, nádechem, jednoduše celou Ditou Pepe. Výstava Hranice lásky byla v mnoha ohledech dalším posunem v díle Dity Pepe. Ačkoliv bychom mohli říct, že hlavním rámcem jejího celého díla je ROLE, přeci jen k jisté změně dochází. Zatímco v předchozích projektech se při stylizaci do role jiných reálných lidí fotí přímo s nimi, v projektu Hranice lásky se v těchto rolích fotí sama a odtržení od sociálního okolí nahrazuje

věcmi, oblečením, tím, jak se na fotce tváří, celou vlastní stylizací do role, tak jak jí sama rozumí, jak ji chápe a interpretuje.

Fotografie u Dity dalece přesahuje dokumentární rámec zachycení reality každodennosti. Dita realitu ve svém zachycení interpretuje a divákovi zároveň poskytuje prostor pro interpretaci vlastní. Principem celého projektu je EXPERIMENT autorky se sebou samotnou. Přijímá na sebe role reálných lidí, reálných situací. S rolí se musíme vyrovnávat, naučit se v ní fungovat, to nám přináší pocit bezpečí. O to je mnohdy těžší se vypořádat s tím, když roli ztratíme. Například děti vyrostou a u matky se objeví syndrom prázdného hnízda. Jednu roli, roli explicitně pečující matky, náhle ztrácí. V tomto okamžiku nejednou přichází trauma ze ztráty. TRAUMA však můžeme zažít ze ztráty role, ale také je můžeme „zdědit“. To vše lze v díle Dity Pepe zaregistrovat.

Každou jednu roli, kterou ve svém životě máme či vidíme, se učíme od někoho z okolí, od významných druhých, tedy od lidí, kteří jsou pro nás důležití. Druhou rovinnou role je fakt, že role má sociálně nějak vypadat, něco se v oné roli od nás očekává, což může vyvolávat tlak, když nejsme schopni z jakýchkoliv důvodů roli naplnit.

Propojení zrození a smrti můžeme vidět na fotografiích vagin, které evokují madonu s dítětem, a mrtvých dětí, které odešly ještě před narozením. A tady nalézám HUMANISTICKÉ POSELSTVÍ Dity Pepe. Dita dává roli i těm, kteří ji nedostali (zvířata, miminka, ale i jejich matky). Jako by Dita zachovávala roli matky, která však nemohla být naplněna v praxi. Miminka ve formaldehydu uchovávají roli dětí a panenky reborn zase uchovávají roli matek. Role, ve kterých se člověk cítí bezpečně, ale která jim je odepřena.

Velkým tématem v celém rolemi opředeném díle je UNIFORMA. Uniforma není jen kus oděvu, který symbolizuje profesi. U Dity je uniforma i nahé tělo, všechny ty převleky a stylizace do různých rolí. Uniforma je něco, co konkrétní roli definuje.

Každý střípek dešifruje pro Ditu kousek lásky. Lásky jako fenoménu, lásky jako prostoru, lásky jako emoce. Divák si musí ty kousky poskládat sám jako skládačku. A v tom je právě ona fantastická moc této výstavy. Každý, kdo překročí onu pomyslnou hranici každodennosti, si musí finální podobu lásky sestavit sám. Sám si do ní otiskne to, co prožil, to, co by chtěl prožít, ale i to, co nikdy neprožije.

Dita Pepe je fotografka světového významu, její práce je mimořádná a ojedinelá.

Dita Pepe (www.ditapepe.com) je od roku 2003 pedagožkou na Institutu tvůrčí fotografie FPF Slezské univerzity v Opavě, kde se podílí na výuce, vede praktické bakalářské a diplomové práce a je oponentkou tohoto druhu prací. Asociace profesionálních fotografů ČR jí v roce 2012 udělila titul Osobnost české fotografie.

Ocenění:

Od roku 2012 spolupracuje s Barborou Baronovou na knihách vydávaných v nakladatelství wo-men, které získalo řadu ocenění v soutěžích Nejkrásnější české knihy a Magnesia Litera. Kniha *Slečny* obsadila 3. místo v kategorii Krásná literatura v soutěži Nejkrásnější české knihy roku 2012. Anglicko-česká monografie *Selfportraits 1999-2014* byla díky soutěži Kaleid Editions Londýn zařazena mezi 35 nejlepších knih roku 2014. Tato kniha je rovněž zastoupena ve sbírkách The Metropolitan Museum of Art (New York, USA), Brooklyn Museum (USA), Skillman Library (USA), SAIC – School of the Art Institute of Chicago (USA). Anglicko-česká kniha *Měj ráda sama sebe* byla oceněna v soutěži ABW jako Best Photography Book 2014. *Intimita* získala v roce 2016 Magnesia Literu za nakladatelský čin a 2. místo v soutěži Nejkrásnější české knihy roku 2015 v kategorii Bibliofilie a autorská kniha. V roce 2016 byla rovněž nominována v Arles na cenu Les Prix du Livre, Prix Photo-Texte. *Děvčata první republiky*, kniha vzniklá ve spolupráci s Janou Poncarovou, obdržela nominaci na cenu Nejkrásnější české knihy roku 2020 a cenu za nejlepší dokumentární knihu 2021 na festivalu Ji.hlava Documentary Film Festival. Kniha *Hranice lásky* získala 2. místo v kategorii Bibliofilie a autorská kniha v soutěži Nejkrásnější české knihy 2021 a nominaci na cenu Magnesia Litera za nakladatelský čin v roce 2022.

Výběr ze skupinových výstav od roku 2016:

2022: *Skrze tebe vidím sebe. Dialogy o portrétu*. Galerie Osmička, Humpolec.

2022: *Interference. Traces, Storie and Ghosts*. Galerie Krobath, Vídeň.

2022: *Mužské tělo ve sbírce Roberta Runtáka*. Alšova Jihočeská galerie, Hluboká nad Vltavou.

2021: *Ještě jednou, prosím*. Telegraph Gallery, Olomouc.

2021: *Naděje*. Galerie Fasáda, Praha.

2021: *30+30 let Institutu tvůrčí fotografie FPF Slezské univerzity v Opavě / 30 years of the Institute of Creative Photography FPF Silesian University in Opava. Dům umění v Opavě, Kostel sv. Václava v Opavě a galerie KUPE v Opavě*.

2021: *Instytut Twórczej Fotografii Uniwersytetu Śląskiego w Opawie. Trzy Dekady*. Galeria Sztuki Współczesnej BWA, Katowice.

2020: *Účast na výstavě sedmi uměleckých škol Umění volá! v Domě pánů z Kunštátu v Brně*.

- 2020: *Tri dekády. Inštitút tvorivej fotografie FPF Sliezskej univerzity v Opave 1990–2020*. Dom umenia v Bratislavě.
- 2020: *Suck the Sack*. Bromová, Dopitová, Nepraš, Kotasová, Lysáček, Matýsek, Pepe, Stratil, Titlová. Galerie U Betlémské kaple. Praha.
- 2019: *Dialog*. Galerie Arsenal, Białystok.
- 2019: *Dialóg. Kultúrne angažmá pred rokom 1989 a po ňom*. Galerie Českých center, Praha.
- 2018: *Trauma, tíseň, extáze, prázdnota. Formule patosu*. Západočeská galerie v Plzni.
- 2017: *Innere Gebiete / Vnitřní území*. České centrum v Berlíně.
- 2017: *Tender – La jeune photographie tchèque, slovaque et polonaise*. Tender – Young Czech, Slovak and Polish Photography. Institute of Creative Photography, Silesian University in Opava, L'Université du Luxembourg.
- 2016: *Faces Now / Portraits photographiques européens depuis 1990*. Photo España, Madrid.

Výběr ze samostatných výstav od roku 2016:

- 2023: *Dita Pepe: Hranice lásky*. Galerie ETCETERA ART, Praha.
- 2022: *Hlasy žen: Austrálie*. Parlament Nového Jižního Walesu u příležitosti státního svátku ČR a předsednictví v Radě Evropy, Sydney.
- 2021: *Dita Pepe – Děvčata první republiky*. Galerie KUPE, Opava.
- 2020: *Divadelní plakát*. Divadlo Aréna, Ostrava.
- 2018: *Intimita*. Diera do sveta, Liptovský Mikuláš.
- 2018: *Love in Progres*. Polagraph, Praha.
- 2017: *Hárající fenka /Bitch in Heat*. Galerie Fotografic, Praha.
- 2017: *Dita Pepe*. Muzeum Śląska Opolskiego, Opole.
- 2016: *Autoportréty 1999–2014*. Dům umění, Opava.
- 2016: *Love yourself*. Velvyslanectví České republiky, Washington.
- 2016: *Z Intimity, pokoj č. 311*. Prague Photo 2016, Kafkův dům. Praha.

Paměť kreslená na zdi

Politický street art v Severním Irsku

Dušan Lužný

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Během mé výzkumné stáže v Irsku byly zveřejněny výsledky voleb v Severním Irsku, v nichž zvítězila Sinn Féin. O této politické straně se píše různě, např. že je „katolická“, „republikánská“, „levicově nacionalistická“, ale nejčastěji bývá chápána jako „politické křídlo“ IRA, tedy ozbrojených paramilitárních jednotek bojujících proti britské nadvládě nad Severním Irskem. IRA běžně bývá označována jako „teroristická“.

Byl sluneční květen a já se okamžitě vypravil z Irské republiky do Severního Irska, abych bezprostředně sledoval, jak se výsledky voleb promítají do života a zda se chystá spojení a sjednocení celého irského ostrova, tedy připojení Severního Irska k Irsku. Vypravil jsem se z Dublinu autobusem do Belfastu a po cestě jsem si ani nevšiml, že jsem přešel státní hranici. Později jsem hranici přešel ještě mnohokrát, a jen v některých případech jsem hranici poznal (a to nemyslím jen díky změně předepsané rychlosti, protože na jedné straně je rychlost měřena v kilometrech, zatímco na druhé v mílích). Do Belfastu jsem přijel bez problémů a ubytoval se v soukromí.

Druhý den jsem vyrazil pěšky do centra. Svítlo sluníčko, vše bylo příjemné a veselé. Ale v jednu chvíli jsem se na ulici ohlédl a na zdi uviděl něco, co mě vyděsilo. Na zdech byly černé zamaskované postavy se samopaly, evidentně v nějaké bojové akci. Jako by zde probíhala válka a já se ocitl uprostřed válečné zóny. Přiznám se, že to byl silný emociální zážitek a šok.

A jak jsem šel dál a dál, narážel jsem na další pomalované domy, ale také památníčky obětí, včetně dětských. Přešel jsem na druhou stranu města a viděl jsem jiné malby a jiné památníky. Také jsem našel dlouhou a vysokou zeď, která stále odděluje některé městské čtvrti, ačkoliv boje byly ukončeny a dohody podepsány, včetně té nejslavnější, belfastské „Velkopáteční“ dohody z roku 1998. Ta formálně ukončila boje a konflikty, které sice mají hlubší kořeny, ale které započaly v 60. letech a vyžádaly si tisíce obětí. Když studujete dějiny toho severoirského konfliktu, objeví se před vámi krvavý obraz s mnoha mrtvými, násilnostmi a hlubokou nenávistí. Anglicky se (poněkud eufemisticky) tento konflikt označuje jako „The Troubles“, ale podle všeho šlo o regulérní občanskou válku.

Malby na zdi belfastských domů začali kreslit probritští protestantští unionisté již někdy od roku 1908 u příležitosti tzv. oranžistických pochodů, které se konaly k výročí vítězství protestanského Williama Oranžského v bitvě u Boyne (1. 7. 1690), v níž porazil katolíka Jamese II. Tato bitva je

v kulturní paměti Irů spojena s razantním nástupem protestantismu a „anglizace“, což je v Severním Irsku spojeno s přistěhovalectvím především ze Skotska a následným zformováním Ulsteru. Proto první malby znázorňovaly Williama na koni, jak se zdviženým mečem překračuje řeku Boyne. Politická aktivizace protestantských unionistů byla reakcí na formování a vznik samostatné irské republiky a její příklon ke katolicismu. Irští katoličtí nacionalisté otevřeně proklamovali katolický charakter irské republiky, což byl jeden ze způsobů vymaňování se ze sevření z britského kolonialismu.

Ke vzniku republikánského politického a náboženského streetartu na zdech v Belfastu a Derry/Londonderry došlo pak až v roce 1981 jako součást Troubles. Street art začali používat protibritští katoličtí nacionalisté jako nástroj politické aktivizace především v souvislosti s protestujícími pro-IRA vězni, kteří drželi hladovku. Již předtím sice existovaly různé graffiti, ale teprve úmrtí deseti hladovějících vězňů vedlo k vlně nových obrazů na zdech. Ze všech mrtvých vězňů je nejpopulárnější a nejčastěji zobrazován první z nich – Bobby Sands, který zemřel 5. 5. 1981. Jeho asi nejznámější zobrazení je na domě na rohu Falls Raod a Sevastopol Street a jeho autorem je místní umělec Dan Devenny.

Malby na zdech domů můžeme sociologicky interpretovat jako nástroj politického aktivismu se silným mobilizačním potenciálem a současně jako nástroj připomínání, tedy jako součást kolektivní paměti (resp. dvou odlišných a protikladných pamětí). Vedle pokreslených zdí jsou totiž na řadě míst (a samozřejmě i poblíž maleb na zdech) památníčky, pamětní desky a někdy celá nároží či malá náměstí, která jsou věnována obětem krvavých útoků z jedné nebo z druhé strany. Často jsou zde umístěny i fotografie obětí a dokumentace krvavých situací. Na unionistické, probritské straně se k tomu přidávají malby na zdech a památníky připomínající vojáky a batalióny sestavené z místních občanů z první, ale i z druhé světové války. Tyto části Belfastu (často jde o dělnické čtvrti) pak připomínají válečnou zónu.

Zvláště patrné je to na existenci dlouhé a vysoké zdi, kterou vybudovali britští vojáci během Troubles, aby oddělili znepřátelené strany, resp. čtvrti. Zeď tak někdy prochází zahrádkami za domy a i dnes představuje účinnou hradbu (na zdi je ještě další část z pletiva). Ve zdi pořád existují průjezdy a brány, které je možné kdykoliv zavřít. A navíc některé branky pro pěší se večer zamykají. A to v době, kdy byly podepsány mírové dohody a zdánlivě

žádný ozbrojený konflikt nehrozí, protože obě strany (resp. jejich paramilitární jednotky) složily a odevzdaly zbraně. Je však zřejmé, že dnešní mír je jen překrytím přetrvávajícího válečného potenciálu. Tato zeď je však pomalována jiným typem maleb. Zvláště proirští umělci, kteří jsou na rozdíl od probritských unionistů levicově orientovaní, vytvářejí obrazy volající po solidaritě s Palestinou (boj Palestinců je přirovnáván k boji za osvobození Irsku od britských kolonialistů) nebo obrazy věnující se problematice lidských práv. Vedle toho jsou zde obrazy poukazující na globální problémy, jako je např. klimatická změna.

Malby jsou však vytvářeny nejen v Belfastu, ale také v několika dalších severoirských městech. Především v Derry/Londonderry (první verzi názvu používají proirsky, druhou pak probritsky smýšlející), zvláště v oblasti tzv. Free Derry, na místě, kde britští výsadkáři 30. ledna 1972 střelbou zranili 27 demonstrantů za lidská práva, přičemž 13 osob (z toho sedm dětí a nezletilých) zemřelo na místě. Tento masakr je znám jako Krvavá neděle a je motivem mimo jiné hitu *Sunday Bloody Sunday* od skupiny U2.

Galerie sociální fotografie při Katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie FF UP v Olomouci

Výstavy uskutečněné v akademickém roce 2021/22

Uprchli před válkou. Olomouc 30. 3. 2022 – 25. 5. 2022

Fotograf: Jakub Joachim

Kurátor: Veronika Gigalová

Olomoucké reminiscence. Olomouc 24. 9. 2021 – 19. 11. 2021

Fotograf: Pavel Machalka

Kurátoři: Dušan Šimek, Veronika Gigalová

Člověk v tísní. Olomouc 1. 9. 2022 – 20. 9. 2022

Fotografie: žáci ZUŠ M. Stibora v Olomouci pod vedením pedagoga Juraje Sosny

Kurátor: Veronika Gigalová

Svět mizejících kočovníků. Olomouc 12. 10. 2022 – 21. 12. 2022.

Fotograf a reportér: Břetislav Tureček

Kurátor: Veronika Gigalová

STUDENTSKÉ REFLEXE

Jaké to je vést sociologický studentský spolek

Kryštof Petřík a Adéla Maryšková

Katedra sociologie

Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové

Studentské spolky jsou nedílnou součástí studentského života, to platí i pro studující sociologie. Na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové funguje spolek zvaný SH1UK (čti Shluk), v jehož vedení se my dva momentálně nacházíme. Jedná se o 1. studentský sociologický spolek, který v roce 2013 na Univerzitě Hradec Králové založila skupina aktivních studujících z katedry sociologie. Naší hlavní činností je pořádání různých přednášek a seminářů nad rámec studia, zároveň také organizujeme pravidelná setkání studujících sociologie a akademických pracovníků a pracovníc mimo univerzitní zdi, kde je možno popovídat si o studijních záležitostech v uvolněném duchu.

Jak jsme zmínili, jako spolek pořádáme různé přednášky nejen s pracovníky a pracovnícemi naší katedry, ale také s odborníky a odbornicemi z jiných pracovišť, včetně těch zahraničních. Samotná organizace těchto akcí nám přináší mnohé zkušenosti ať už v oblasti komunikace, tak i v zařizování dalších náležitostí, které jsou podstatné k uskutečnění těchto akcí. Zároveň nám to dává možnost seznámit se s pozvanými odborníky a odbornicemi nejen v akademickém prostředí, ale klademe důraz na to, aby atmosféra přednášek byla přátelská a uvolněná a tím nám dávala prostor k diskuzi jak nad daným tématem, tak i nad otázkami, které nám tato přednáška otevírá. Díky těmto akcím máme prostor zaujmout i možné budoucí členy nebo členky našeho spolku.

Mezi další nové akce, které jsme zavedli, patří například beseda k programu Erasmus+, kde jsme se snažili motivovat studující ke studijním výjezdům skrze diskuzi s absolventy a absolventkami programu. Diskuze se věnovala důležitým otázkám, které si studující často pokládají, když uvažují o studiu v zahraničí, jako jsou finance, ubytování, prodlužování studia nebo samotná obtížnost studia dané školy v zahraničí. To vše ve spolupráci se zahraničním oddělením Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. Kromě akcí, které pořádáme jako spolek sami, máme příležitost účastnit se celouniverzitních akcí, například univerzitního festivalu SEŠ-LOST, které nám, kromě jiného, dávají možnost navázat kontakt i s ostatními spolky a studujícími, což otvírá dveře další spolupráci napříč spolky.

Náš spolek funguje nejen jako prostředník mezi studujícími, ale i jako prostředník mezi studujícími a univerzitou. To znamená, že komunikujeme aktivně nejen se samotnou katedrou sociologie, ale i s celou akademickou obcí na úrovni fakulty či univerzity. Pomáháme organizovat různé akce, jako je například den otevřených dveří. Spolek pro univerzitu představuje zároveň zdroj možné zpětné vazby od studujících, týkající se jak akcí, tak i běžného chodu univerzity.

Kromě těchto aktivit představuje naši tradičně nejčastější událost – „Shlukování“. Jedná se o neformální posezení, které se z pravidla koná každý měsíc a na které jsou zváni jak studující sociologie, tak i akademičtí pracovníci a pracovnice a všichni, kteří se chtějí účastnit. To nám dává příležitost poznat se se studujícími z různých ročníků navzájem, což je ve vysokoškolském prostředí často nesnadné, ale zároveň můžeme z méně formální stránky poznat i samotné akademiky a akademičky. Shlukování se dále nese ve víru různých debat, diskuzí o našich akademických nesnázích, reflexi společenského dění nebo jenom problémů každodenního života. Především studující prvních ročníků na těchto akcích mají možnost se seznámit s ostatními, získají mnoho informací ke studiu a celkově se rychle zorientují ve vysokoškolském životě. I studující vyšších ročníků zde mohou získat spoustu rad ke svým závěrečným pracím nebo státním zkouškám. Studující se tak navzájem podpoří a často získají pocit, že v tom nejsou sami. V letních měsících jsme se rozhodli přenést tuto tradici mimo zdi našeho oblíbeného podniku a rozhodli jsme se uspořádat historicky první Socio-piknik. Ten se nesl ve stejném duchu jako Shlukování, nicméně byl

obohacen o čerstvý vzduch a občerstvení, které si jako spolek díky finanční podpoře univerzity můžeme dovolit.

Jak jste se mohli dočíst, činnost našeho spolku je různorodá. Nabízí nám možnost specifického zaměření, ale i celouniverzitního působení. Jsme rádi, že tento spolek stále existuje a tím přispívá k přenosu zpětné vazby od studujících směrem k univerzitě a také ke zkvalitnění studentského života na Katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové.

První výzkum aneb Jak se to (ne)povedlo

Michaela Groligová a Nela Zbořilová
Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Pokud je podmínkou ukončení předmětu vytvořit týmový projekt, máte jako student radost, že vám odpadnou hodiny učení. Jakmile se dozvíte, že projekt byl ohodnocen za A, radost roste a vy si myslíte, že nic lepšího přijít nemůže. O to víc jste překvapeni, když dostanete od přednášejícího nabídku váš projekt realizovat. A taková nabídka se neodmítá.

Školní projekt

Prvním úkolem bylo vybrat aktuální téma, které je nám blízké a ve kterém bychom mohli využít i naše zkušenosti. Celý první ročník jsme strávili na distanční výuce, jejíž dopady jsme všichni pociťovali. Téma bylo přímo před námi: „Životospráva studentů během pandemie.“

Pokusili jsme se o srovnání životosprávy studentů během prezenční výuky a školního lockdownu. To vše během podzimního lockdownu v roce 2020.

Pod pojmem životospráva se samozřejmě nabízí kvanta pojmů, a proto jsme si vytvořili pět základních pilířů – pohyb, spánek, strava, návykové látky a psychický stav. Pro tento výběr jsme se rozhodli na základě vlastních zkušeností, které jsme se snažili podložit relevantní literaturou a studii.

Výzkumné otázky a hypotézy

Stále se zdá, že problematika, kterou se zabýváme, je velmi široká. Ani námi vytvořené pilíře ji nedokázaly zúžit. Proto jsme přistoupili k druhé selekci a vytyčili jsme si podkategorie, se kterými budeme dále pracovat. Z této tabulky jsme dále vytvářeli výzkumné otázky, které jsme pak použili při tvorbě hypotéz. Hypotézy předpokládaly negativní dopad covidu na životosprávu studentů, a to ve všech námi zvolených oblastech.

Populace a vzorek

Náš výzkum jsme se rozhodli zaměřit na studenty univerzity Palackého v Olomouci, a to přesněji na studenty 3. ročníku bakalářského studia v prezenční formě. Tento ročník byl pro nás ideální vzhledem k tomu, že studenti zažili jak výuku v prezenční formě, tak i výuku během školního lockdownu. Výběr vzorku jsme nemuseli provádět, jelikož pracujeme s poměrně malým číslem. Kontaktovali jsme proto studijní oddělení jednotlivých fakult, abychom dostali přesné údaje o počtu studentů. Rozhodli jsme se pro vynechání právnické a lékařské fakulty, jelikož tyto obory nemají bakalářský program, ale pouze rovnou program magisterský. Dále jsme vynechali fakultu Cyrilometodějskou teologickou a Fakultu zdravotnických věd z důvodu malého počtu studentů studujících v prezenční formě ve třetím ročníku. Po tomto zúžení nám zůstaly 4 fakulty. Celkem bylo možno se dotázat 2 269 studentů.

Vzhledem k různorodosti zaměření jednotlivých fakult jsme si stanovili následující hypotézu: Předpokládali jsme, že studenti Fakulty tělesné kultury si udržovali lepší životosprávu než studenti ostatních fakult. K této hypotéze jsme se přikláněli, jelikož právě studenti Fakulty tělesné kultury mají ve svém programu zařazeno daleko více pohybové aktivity a také jsou to studenti, kteří se mnohdy učí a připravují na budoucí povolání výživových poradců.

Realizace výzkumu a problémy v týmu

Po předvýzkumu jsme se zaměřili na opravu dotazníku a jeho finální podobu. Nezbyvalo nic jiného než sehnat dostatečný počet respondentů z každé

fakulty. Ale jak nejlépe dosáhnout výsledku? Náš harmonogram vypadal následovně:

1. týden: každý si vybere jednu fakultu, zjistí si všechny její katedry a kontaktní osoby těchto kateder.
2. týden až 3. týden: oslovení asistentek kateder s žádostí o zaslání dotazníku studentům dané katedry.
4. týden: oslovení studijního oddělení fakult s žádostí o zaslání dotazníku studentům.

Celý sběr dat měl zabrat maximálně pět týdnů, abychom se mohli věnovat následnému vyhodnocení dotazníků a vypracování výsledné zprávy. První zádrhel nastal při rozdělování fakult – členů v týmu pět, fakulty čtyři. Po domluvě zůstal pátý člen jako „pomocná síla na zavolání“, pokud by u někoho nastaly menší či větší komplikace.

Oslovování respondentů se více méně rozdělilo na dva tábory. První tábor měl dvě členky, které měly největší počet kateder. Přesto se je snažily kontaktovat v co nejkratším časovém rozmezí. Druhý tábor měl také dva členy, kteří si bez předchozího upozornění vzali delší dobu na rozesílání e-mailů. Celý harmonogram se tak začal postupně hroutit. Pátý člen stál uprostřed těchto táborů a nedělal vůbec nic, protože předpokládal, že bez přidělené fakulty se zapojovat nemusí.

Pokud pomineme počáteční neshody, prvnímu táboru se začaly vracet odpovědi z fakult na odeslané e-maily. Do té doby nikoho z nás nenapadlo, jak těžké může být provádět výzkum na domovské univerzitě. Předpokládáte, že pracovníci budou vstřícní a budou vás podporovat ve výzkumné činnosti. Příchozí zprávy typu „studentům dotazníky nerozesíláme“, „kontaktujte vedoucího katedry“ nebo „kontaktujte studijní oddělení“ pro nás byly nemilým překvapením. Je důležité zmínit, že i vedoucí katedry měli s dotazníky problém a odkazovali nás na studijní oddělení nebo zpátky na asistentky. Občas se objevily odpovědi, že asistentka se musí poradit s vedoucím katedry, přičemž když byla o pár dní kontaktována znovu, už jsme se odpovědi nedočkali. Některé asistentky na naši žádost nereagovaly vůbec.

Největší překvapení přišlo ze strany Fakulty tělesné kultury (FTK), kde musí být dotazníkový sběr dat od studentů konzultován s etickou komisí.

Po poradě s paní docentkou Kubátovou, která nám byla při tomto výzkumu velkou podporou, jsme sepsali podrobnou zprávu, o čem náš výzkum je a k jakým účelům bude použit. Během čekání na vyjádření vedení fakulty jsme se snažili zvýšit počet respondentů z ostatních fakult. Vedení FTK nakonec souhlasilo, takže jsme žádost o rozeslání dotazníků odeslali na studijní oddělení a po dvou měsících tak ukončili sběr dat.

Výsledky sběru dat a rozpad týmu

Přes všechno naše úsilí se nám nakonec nepodařilo získat dostatečný počet respondentů a výzkum nemohl dospět do svého finále.

	Počet respondentů, kterým byl dotazník zaslán	Minimální počet respondentů podle Katriakova schématu*	Počet respondentů, kteří dotazník vyplnili	Relativní počet respondentů, kteří dotazník vyplnili z celkového počtu
Pedagogická fakulta	521	208	6	1,4 %
Filozofická fakulta	893	357	140	15,7 %
Fakulta tělesné kultury	234	94	12	5,2 %
Přírodovědecká fakulta	621	248	109	17,6 %

*Katriakovo schéma (Katriak, 1968, s. 223–224)

Kromě problému se sběrem dat jsme se zároveň dostali i do krize týmu, kdy jsme z pěti studentů zůstaly jen dvě, které výsledky výzkumu zajímaly a chtěly s nimi dále pracovat. Zbytek se po e-mailové komunikaci s jednotlivými katedrami odmlčel a o výzkum dále neprojevil zájem. Ačkoliv výzkum neproběhl podle našeho očekávání a v podstatě by se dal považovat za nezdařený, je zajímavé se na něj podívat z jiného úhlu. Co vše by se dalo udělat jinak, aby výzkum dopadl lépe?

Jinak a lépe

Chyb, kterých jsme se při našem prvním výzkumu dopustili, není málo. Sestava týmu a rozdílné nadšení pro práci, narušení harmonogramu druhého tábora, ne příliš vřelá komunikace – zřejmě nikdy nezjistíme, zda by se efektivita sběru dat zvýšila. Znamenalo by to snad, že budou reakce na zaslání dotazníku jiné? Fakultám a jednotlivým katedrám byly zaslány naprosto identické prosby o šíření dotazníku studentům. Jediné, o co by se nadšenější členové týmu snad mohli pokusit, je zkrácení doby získávání dat. I tady se ale bavíme jen o několika dnech, které by zřejmě nic nezměnily.

Jindřich Krejčí (2006) ve svém článku o problému nízké návratnosti výběrových dotazovacích šetření nicméně ukazuje na velmi zajímavý faktor, a to na tzv. „přezkoumanou“ společnost. Všichni se shodneme na tom, že každý z nás byl několikrát osloven k vyplnění dotazníku, ať už na ulici, nebo v různých skupinách na Facebooku, kde se studenti snaží sehnat respondenty pro své diplomové práce.

Lidé se s dotazníky setkávají dnes a denně a jejich přesycení vede k neochotě je vyplňovat. S tím souvisí i délka dotazníku, která v našem případě tvořila okolo sedmi stran. Na první pohled děsivé číslo, ale když si uvědomíme rozsáhlost výzkumu a to, že se vždy jedná o stejné otázky, jen v rozdílném období, bylo naprosto nutné tento rozsah zachovat. Jiří Remr (2015) ve svém článku odkazuje na Groovse a jeho tým, kteří řeší problém přehlednosti aplikace, kde se dotazník nachází, a grafické podoby dotazníku. Jako nástroj pro tvorbu dotazníku jsme si vybrali Google Forms především proto, že je studentům známý a je jimi často používán. Zároveň je aplikace zdarma a k našemu výzkumu plně postačila. Dotazník byl sestaven tak, aby byl pro studenta co nejvíce přehledný a aby zároveň většina otázek byla uzavřená nabídkou variant odpovědí.

Dalším faktorem je harmonogram. Krejčí (2006) poukazuje i na strategii v načasování sběru. Zde je z našeho pohledu největší problém. Sběr dat probíhal v letním semestru, jenž je pro studenty třetích ročníků klíčový. Nejvíce času studenti věnují přípravě na závěrečné zkoušky a dohánění jiných restů.

Na povrch se vynořuje další otázka. Odeslaly veškeré oslovené katedry náš dotazník? I ty, které vůbec na naši žádost nereagovaly? Bohužel jsme

neměli žádný kontrolní mechanismus pro zjištění konkrétního počtu odeslaných dotazníků.

Závěr

Jak píše Remr (2015), v šetření bez tazatelů nemůžeme spolehlivě rozlišit důvody nízké návratnosti. Existuje XY příčin, které se na tom podílely a o kterých my nemáme ani ponětí. Sice vám dnes nepřinášíme článek o srovnání životosprávy studentů před a během lockdownu na podzim roku 2020, zato jsme chtěli poukázat na problémy, se kterými jsme se potýkali a které jsme několik týdnů nepřetržitě řešili.

Na závěr bychom rády poděkovaly paní docentce Heleně Kubátové za její odborné vedení a rady při realizaci tohoto výzkumu a při sepsání článku. Bez její podpory bychom si výzkum netroufli realizovat a nezískali bychom tak bohaté zkušenosti.

Bibliografie

- Katriak, M. (1968). *Metodologické zásady sociologického výskumu: Přípravná fáze*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Krejčí, J. (2006). Problém nízké návratnosti výběrových dotazovacích šetření. *SDA Info*, 1–3.
- Remr, J. (2015). Honba za vyšší návratností. Stojí opravdu za to? *Evaluační teorie a praxe*. Dostupné z: <https://www.evaltep.cz/inpage/honba-za-navratnosti/>

Michaela Groligová a Nela Zbořilová jsou studentky třetího ročníku studijních programů andragogika a sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého. Nela by se ráda do budoucna věnovala genderovým stereotypům ve společnosti, Michaela se zabývá problematikou harmonizace pracovního a rodinného života zaměstnanců.

Kolektivní identita a akce

Martin Sedláček

Katedra sociologie

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

V reakci na všudypřítomné působení širokého spektra sociálních hnutí se výzkumníci intenzivně snaží zodpovědět otázku, skrze jaké mechanismy jsou hnutí odhodlána přistoupit k uskutečnění kolektivní akce. Jako klíčový pojem pro tuto problematiku je záhy identifikován koncept kolektivní identity (Hunt, Benford 2004). Kolektivní identitu můžeme definovat jako pocítovanou náležitost k určité komunitě, se kterou má jedinec některé společné znaky, respektive jako kognitivní, morální a emocionální spojení s touto komunitou, obsahující zároveň vymezení vůči jiným skupinám, přičemž některé definice kolektivní identity v sobě zahrnují už i předpoklad skupinové akce (Polletta, Jasper 2001, s. 285; Snow 2001). Provázanost obou pojmů lze doložit na výzkumech z rozmanitých oblastí, kdy u všech případů platí, že vyšší identifikace s danou skupinou souvisela s větší ochotou účastnit se kolektivních akcí (Klandermans 2002; Turner-Zwinkels, van Zomeren 2021; Williams et al. 2003). To, že je žádoucí vybudovat společnou identitu, si uvědomují i členové jednotlivých hnutí, a proto při komunikaci používají takové rámcovací procesy, které aktivně podporují utváření identity a zároveň podněcují kolektivní akci (Benford, Snow 2000). Na základě rozsáhlé empirické evidence je tedy zcela na místě přijmout domněnku, že kolektivní identita je významným faktorem umožňujícím uskutečnění společné akce. Cílem této práce je však objasnění dynamiky tohoto vztahu.

Průnik osobní a kolektivní identity jako motor společné akce

Abychom vytyčeného cíle dosáhli, je zásadní pochopit, jakým způsobem se kolektivní identita utváří. Některé studie a přístupy totiž dostatečně neproblematizují vztah mezi sociálním hnutím a kolektivní identitou (Snow 2001). Na to upozorňují i Holland, Fox a Daro (2008) a s pomocí několika příkladů varují před zjednodušujícím přístupem, který stále pracuje s konceptem kolektivní identity jako s abstraktním pojmem, jenž je u sociálních hnutí přítomný již ze své podstaty. Tito autoři poukazují na nutnost pohlízet na kolektivní identitu jako na fenomén, jenž vzniká a stále znovu se ustavuje a redefinuje výhradně prostřednictvím interakcí jednotlivců. Pro výsledný obraz kolektivu v mysli jednotlivce je potom klíčové, jaké významy přikládá tato osoba dílčím aspektům vybraného hnutí. Je tedy logické, že individuální představa o kolektivní identitě bude do určité míry vycházet z osobní identity daného jednotlivce. Stejně tak je pro jedince typické, že se bude silněji identifikovat s hnutím, jež je v souladu s jeho osobní identitou (Snow 2001). Vztah mezi kolektivní identitou a akcí nám pomohou rozklíčovat právě individuální pohnutky, které v jedinci podporují pocit přináležitosti k určitému kolektivu.

K propojení obsahů osobní a kolektivní identity dochází převážně v oblasti hodnotové orientace, zejména v otázce morálních hodnot, přičemž touha po prosazování vlastních přesvědčení ve světě je zároveň silným motivačním prvkem k aktivitě uvnitř hnutí. Ochota účastnit se kolektivní akce je o to větší, když cítíme, že námi vyznávané morální hodnoty jsou v části společnosti aktivně omezovány (van Zomeren et al. 2018). K podobnému závěru docházejí Turner-Zwinkels a van Zomeren (2021) ještě jednou, když přicházejí s tezí, že vnímání sebe sama jako součásti komunity a ochota podílet se na společné akci jsou přímo závislé na identifikaci s takzvaným identity content. Tento pojem můžeme přesněji chápat jako shrnutí toho, co je cílem hnutí a za čím hnutí stojí. I zde je jasné vidět vztah mezi shodou osobních cílů, cílů hnutí a zájmem participovat na kolektivní akci. Na tomto místě se rozbíhá jakýsi cyklus, kdy zážitek kolektivní akce zpětně posiluje identifikaci s hnutím, zatímco sílící pocit sounáležitosti dále formuje osobní identitu (Klandermans 2002; Snow 2001). Rozpoznání druhých jako součásti vlastní skupiny vede k tomu, že k nim cítíme větší blízkost, dále pak dobré vztahy a zainteresovanost na cílech hnutí činí jedince odolnějším

vůči případnému neúspěchu (Dovidio et al. 2009; Flesher Fominaya 2010). Všechny tyto zmíněné efekty nakonec opět posilují motivaci účastnit se kolektivní akce.

Kritika pojmu kolektivní identity a sociální hnutí v digitálním prostoru

Podle některých autorů paradoxně stejné faktory vycházející z pojetí individuálního původu kolektivní identity, jež údajně zvyšují pravděpodobnost uskutečnění kolektivní akce, mohou působit i jako její překážka (Flesher Fominaya 2010). Tím, že se identita hnutí utváří na úrovni jednotlivců a je formována například i představami nečlenů, mohou vznikat paralelní obrazy hnutí, které jsou mezi sebou neslučitelné (Polletta, Jasper 2001). K potlačení ochoty jednotlivce účastnit se kolektivní akce potenciálně přispívá i konflikt protichůdných identit dané osoby (Dovidio et al. 2009). Výše uvedené podněty nám dobře ilustrují, že schopnost kolektivní identity podněcovat skupinové akce není za všech okolností daná. Místo toho je zapotřebí uvědomovat si, že zkoumané koncepty na sebe působí oboustranně, což dokládají i autoři problematizující časovou následnost mezi vnímanou identitou a proběhlou kolektivní akcí (Flesher Fominaya 2010; Klandermans 2002).

Na problematice hnutí, identit a skupinové akce se taktéž podepsaly změny spojené s všeobecným rozšířením internetu. Zásadní kvalitativní obrat ve fungování sociálních hnutí v tomto ohledu vidí Castells (2010), když říká, že s příchodem takzvané informační společnosti a s tím spojených nových možností komunikace se hlavním znakem hnutí této doby stává decentralizovanost. Volná organizace a síťové vazby v rámci hnutí, díky své orientaci převážně na jednotlivce, mají podle McDonalda (2002) dokonce za následek to, že v srdci kolektivní akce již není pociťovaná společná identita, ale výhradně touha jedince po veřejné realizaci sebe sama. Jiní autoři poukazují pouze na nově vzniklou možnost seskupovat se jednorázově a povrchně za účelem konkrétní akce, jinak ale upozorňují i na výhody pro semknutější hnutí, jako je snazší organizace a koordinace aktivit nebo schopnost zdůraznit elementy konstituující kolektivní identitu (Bakardjjeva 2015; Milan 2015). Internet je nápomocný v procesu utváření shodných významů, proto současná sociální hnutí často fungují v režimu, který kombinuje digitální a „analogovou“ komunikaci (Costanza-Chock 2012).

Závěr

O vnímané kolektivní identitě se někdy hovoří jako o důvodu, který nenechá jednotlivce stát stranou, zatímco jiní bojují za jeho práva (Klandermans 2002; Polletta, Jasper 2001). V této práci byla vyložena dynamika vztahu kolektivní identity a společné akce skrze individualistický přístup, jenž sílu kolektivní identity vidí v její provázanosti s niternými přesvědčeními jedince, především v oblasti morálních zásad a postojů ke konkrétním tématům. Osobní zainteresovanost na cílech hnutí byla identifikována jako klíčová při konstituci identity i při odhodlávání se ke společné akci. Překotný rozvoj komunikačních technologií přinesl nové nástroje k upevňování kolektivní identity, ale na druhou stranu tento společenský vývoj dovedl některé autory k názoru, že v současných podmínkách už se nejedná o princip, na základě kterého se lidé organizují a podněcují ke společné akci. Jiní pro změnu poukazují na případy, kdy nejednotná podoba skupinové identity může být přímo příčinou neuskutečnění akce. Polletta a Jasper (2001) uvádějí, že v některých případech vystupuje kolektivní identita jako pomocná kategorie užitá z nouze, jelikož jiné modely při vysvětlování chování selhávají. Doufám však, že díky snaze o vysvětlení prostředků, skrze které identita motivuje společnou akci, zde kolektivní identita funguje jako nosný koncept, který je nadále relevantní.

Bibliografie

- Bakardjjeva, M. (2015). Do Clouds Have Politics? Collective Actors in Social Media Land. *Information, Communication & Society*, 18(8), 983–990.
- Benford, R. D., Snow, D. A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual review of sociology*, 26(1), 611–639.
- Castells, M. (2010). *The Power of Identity*. John Wiley & Sons.
- Costanza-Chock, S. (2012). Mic Check! Media Cultures and the Occupy Movement. *Social movement studies*, 11(3–4), 375–385.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., Saguy, T. (2009). Commonality and the Complexity of “We”: Social Attitudes and Social Change. *Personality and Social Psychology Review*, 13(1), 3–20.
- Flesher Fominaya, C. (2010). Collective Identity in Social Movements: Central Concepts and Debates. *Sociology compass*, 4(6), 393–404.

- Holland, D., Fox, G., Daro, V. (2008). Social Movements and Collective Identity: A Decentered, Dialogic View. *Anthropological Quarterly*, 95–126.
- Hunt, S. A., Benford, R. D. (2004). Collective Identity, Solidarity, and Commitment. In D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi (eds.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (pp. 433–459). John Wiley & Sons.
- Klandermans, B. (2002). How Group Identification Helps to Overcome the Dilemma of Collective Action. *American Behavioral Scientist*, 45(5), 887–900.
- McDonald, K. (2002). From Solidarity to Fluidarity: Social Movements Beyond 'Collective Identity' – The Case of Globalization Conflicts. *Social movement studies*, 1(2), 109–128.
- Milan, S. (2015). From Social Movements to Cloud Protesting: The Evolution of Collective Identity. *Information, Communication & Society*, 18(8), 887–900.
- Polletta, F., Jasper, J. M. (2001). Collective Identity and Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 27(1), 283–305.
- Snow, D. (2001). *Collective Identity and Expressive Forms*. UC Irvine: Center for the Study of Democracy. Dostupné z: <https://escholarship.org/uc/item/2zn1t7bj>
- Turner-Zwinkels, F. M., van Zomeren, M. (2021). Identity Expression Through Collective Action: How Identification With a Politicized Group and Its Identity Contents Differently Motivated Identity-Expressive Collective Action in the U.S. 2016 Presidential Elections. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 47(3), 499–513.
- van Zomeren, M., Kutlaca, M., Turner-Zwinkels, F. (2018). Integrating Who “We” Are with What “We”(Will Not) Stand For: A Further Extension of the Social Identity Model of Collective Action. *European Review of Social Psychology*, 29(1), 122–160.
- Williams, L., Labonte, R., O'Brien, M. (2003). Empowering Social Action through Narratives of Identity and Culture. *Health promotion international*, 18(1), 33–40.

ZE ŽIVOTA ČESKÉ SOCIOLOGICKÉ SPOLEČNOSTI

Ceny ČSS udělené v roce 2022

Dušan Lužný

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Cenu České sociologické společnosti za přínos české sociologii za rok 2021 získal SLON

Zatímco v roce 2020 získaly tuto nově vyhlášovanou cenu tři výrazné osobnosti, v roce následujícím ji získaly osobnosti dvě, resp. jedna instituce. Cenu, kterou se snaží Česká sociologická společnost vyjádřit vděk těm, kteří se mimořádným způsobem zasloužili o rozvoj české sociologie, získala Alena Miltová a Jiří Ryba, resp. Sociologické nakladatelství SLON. Jistě není třeba nějak zvláště rozepisovat důvody tohoto ocenění, ale přesto uvedeme některé pasáže z nominace na cenu, kterou vytvořili Marek Skovajsa a Jiří Vinopal:

Důvodů, proč by PhDr. Alena Miltová a PhDr. Jiří Ryba měli být nominováni na Cenu ČSS za přínos české sociologii, je celá řada, ale uvedeme jen jeden, a to navíc velmi stručně, protože obě osobnosti jsou téměř každému v české sociologii dobře známy. V roce 1991 PhDr. Miltová a PhDr. Ryba založili sdružení pro vydávání odborné sociologické literatury, které vstoupilo do dějin české sociologie pod názvem Sociologické nakladatelství SLON. Již v prvním roce své existence zásluhou dr. Miltové a dr. Ryby vyšly dvě publikace, které měly naprosto zásadní význam pro další utváření našeho oboru: Úvod do sociologie Jana Kellera a Proč tak snadno? Iva Možného. Výčet skvělých titulů, domácích i překladových, které SLON vydal, by byl

velmi dlouhý a nechceme jím zdržovat. Všechny se dají dohledat na webu nakladatelství: www.slon-knihy.cz.

Je však na místě připomenout aspoň tolik, že Nakladatelství SLON přineslo českým čtenářkám a čtenářům:

- nejdůležitější knihy Zygmunta Baumana a mnoho dalších zásadních děl světové sociologické literatury,
- desítky původních monografií a kolektivních studií českých, slovenských i zahraničních autorů,
- zásadní přehledové práce a učebnicové texty, které se hojně používaly a nadále používají při výuce sociologie a sociálních věd na českých vysokých i středních školách,
- reprezentativní čítky o důležitých a dosud v českém prostředí málo diskutovaných tématech a výzkumných směrech, které editovali přední odborníci a odbornice,
- v 90. letech několik významných publikací českých a východoevropských autorů na tehdy vysoce aktuální témata demokratizace, transformace a europeizace.

Celkem ve SLONu za 30 let jeho plodné existence vyšlo určitě více než 400 titulů, z nichž mnohé byly tak úspěšné, že se dočkaly i vícenásobných vydání. Bylo to Nakladatelství SLON, tedy přesněji PhDr. Miltová a PhDr. Ryba se svými odbornými a redakčními spolupracovníky, kdo seznámil českou sociologickou obec i širší veřejnost s významnými jmény světové sociologie a s novými směry mezinárodního společenskovedního bádání, kdo nabídl mnoha začínajícím i zkušeným autorům možnost publikovat své práce u prestižního a zcela profesionálně vedeného nakladatelství, kdo dával svým početným čtenářům intelektuální potěšení z četby prvotřídních, odvážnými a novátorskými myšlenkami nabitých textů. Kde bychom byli, kdybychom neměli SLONa?

Z těchto, jakož i z různých dalších zde v zájmu úspornosti nevyjmenovaných důvodů je jisté, že PhDr. Miltová a PhDr. Ryba se svou nakladatelskou činností naprosto mimořádně zasloužili o českou sociologii a také o českou intelektuální kulturu obecně. Jejich dílo nenachází srovnání, pokud je nám známo, v žádné další postkomunistické zemi, a je nepředstavitelné, že by

ve stejné době mohli dva jednotlivci něco podobného dokázat v zemích západních, kde má vydávání odborné literatury mnohem koncentrovanější, proto ne však nutně lepší podobu.

V letošním roce SLON oslavil své třicáté narozeniny. Bohužel se však právě v tomto jubilejním roce bohatá historie nakladatelství v jeho původní podobě uzavřela, protože SLON byl převzat Nakladatelstvím Karolinum a stal se jednou z jeho nakladatelských značek. I z tohoto důvodu se jeví jako vhodné ocenit mnohaletou nakladatelskou činnost PhDr. Aleny Miltové a PhDr. Jiřího Ryby cenou za letošní rok (2021).

Redakce Sociologického bulletinu se přidává k řadě gratulantů a děkuje Aleně Miltové a Jiřímu Rybovi za jejich mimořádnou aktivitu.

Neznámá společnost Pavla Pospěcha byla oceněna Cenou České sociologické společnosti za vynikající publikaci

Na výroční konferenci České sociologické společnosti, která se konala v roce 2022 v Olomouci, byla slavnostně předána Cena ČSS za vynikající publikaci. Nominováno bylo celkem 15 publikací. Z toho 9 publikací bylo nominováno nově a 6 publikací byly zahrnuto z nominací předcházejícího ročníku. Výbor ČSS se totiž rozhodl, že s ohledem na délku vydavatelského procesu a ve snaze umožnit nominace publikacím, které mohly být vydány v době mezi termíny pro podávání nominací, zahrne více ročníků vydání. Tak se stalo, že publikace, která byla oceněna v roce 2022, mohla být publikována v letech 2019, 2020 a 2021.

Hlavní výbor se usnesl, že Cenu za rok 2022 získá kniha Pavla Pospěcha z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity s názvem Neznámá společnost, kterou vydalo brněnské nakladatelství HOST.

O čem je nominovaná kniha? Autor to naznačuje v jejím úvodu:

„Obecně rozšířená představa říká, že vědci činí neznámé známým. Není to docela pravda. Možná ještě důležitějším úkolem je učinit známé neznámým. Sociologové si všímají věcí, které se jeví jako známé a normální, a zpochybňují je. Nad tím, co jsme si zvykli považovat za samozřejmé, se sociologie pozastavuje a do zaběhnutého soukolí každodenního světa vnáší pochybnost: Opravdu je toto jediná možná cesta? Jak se stalo, že

něco pokládáme za přirozené? Jaké síly se skrývají za věcmi, které se dějí „samy od sebe“?

Podívat se na českou společnost jako na společnost neznámou znamená ptát se na věci, které v každodenním životě přehlízíme. Proč je v Česku tolik zahradních bazénů? Proč je každá trafika plná časopisů o jídle a bydlení? Proč se v českých městech nesmí pít alkohol na veřejnosti a proč jsme si toho ani nevšimli? Proč máme rádi vtipy o frontách na banány? Proč věříme vědě, ale neposloucháme její závěry? A proč volíme bohaté oligarchy s pocitem, že jsou jako my?“

Redakce Sociologického bulletinu gratuluje Pavlu Pospěchovi a jeho čtenářům a čtenářkám přeje záživnou a inspirativní četbu.

Zpráva z dvacáté konference Evropské sítě pro studium rozvodu

Barbora Hubatková

Katedra sociologie

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity

Mezi 13.–15. říjnem 2022 se v Brně na katedře sociologie Fakulty sociálních studií MU uskutečnila výroční 20. konference Evropské sítě pro studium rozvodu – European Divorce Network (EUDIV). Síť EUDIV je interdisciplinární sdružení výzkumníků a výzkumnic, kteří a které se zabývají nejen příčinami a důsledky rozvodů jako takových, ale i rodinami a partnerstvími v obecnější rovině, včetně nesezdaných soužití či uspořádání péče o děti po rozchodu jejich rodičů.

Konference měla celkem deset sekcí, z nichž dvě byly posterové. Tematicky se podařilo obsáhnout determinanty rozvodů, dopady rozvodů na dospělé a děti a porozvodová uspořádání rodin. S ohledem na 20. výročí pořádání rozvodových konferencí byla přidána i speciální sekce diskuzní, na níž měli účastníci možnost probrat jak změny, jimiž síť EUDIV za dobu své existence prošla, tak její možné budoucí směřování. S přednáškou nazvanou „Early Trajectories of Family Formation and Coparenting in Mid-Life: A Comparison of First-Time and Post-Divorce Families“ vystoupil profesor Eric Widmer z Ženevské univerzity.

Informace o konferenci včetně programu jsou dostupné online: <https://www.fss.muni.cz/divconf2022>

Příští, dvacátá první, konference se uskuteční na podzim 2023 v nizozemském Utrechtu. Průběžně aktualizované informace o termínech lze najít na stránkách sítě; akce je otevřená i těm, kteří nejsou jejími členy: <https://infoeudiv.wixsite.com/eudiv/divorce-conference>

Historie a sociologie

Poznámky z 12. sjezdu českých historiků

Dušan Lužný

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Filozofická fakulta Univerzity Palackého

O tom, že se sociologie (při vysvětlování společenských jevů nebo při snaze jim porozumět) neobejde bez studia historického kontextu a zohlednění historického vývoje snad nikdo vážně nepochybuje. Je běžnou intelektuální praxí (často i nereflektovanou), že o současných jevech či problémech mluvíme jako o důsledcích něčeho, co se odehrálo v minulosti, a že vysvětlení současnosti hledáme v minulosti. Sociologie bez historie je jen povrchním popisem.

Sociologie a historie by tedy spolu měly úzce spolupracovat. Ale ne vždy tomu tak je. Jednou z příležitostí prohloubit své historické pochopení současnosti je účast na konferenci historiků, jakou byla např. největší akce obce historiků, která se v roce 2022 odehrála na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Zde se ve dnech 20.–22. 9. odehrál 12. sjezd českých historiků, který nabídl účastníkům řadu sociologicky relevantních příspěvků, panelů a diskuzí.

Mezi hlavními panely byly ty, které se věnovaly „historii ve veřejném prostoru“ nebo „historii a populismu“ či „inventuře paměti“ (tato si kladla otázku, jak se česká společnost vztahuje k minulosti). Vedle toho bylo součástí konference 40 dílčích, tematicky zaměřených panelů, které pro sociologické myšlení byly velmi inspirativní, jako např. „stát, společnost a osvětenství“, „genderové světy v českém 20. století“, „středoevropská města: samospráva, reprezentace, ideologie a městská historiografie“, „pohraniční regiony

českých zemí po roce 1945“, „epidemie a společnost v dějinách“, „analýza sociálních sítí v historické perspektivě“, „jak dál v reflexi české zkušenosti s komunistickou diktaturou“ či „populární kultura pozdního socialismu a postsocialismu“. Je dobrou zprávou, že některé socioložky a sociologové z různých českých akademických pracovišť této příležitosti prezentovat své přístupy a výzkumy využili.

Program konference byl bohatý, a to včetně programu doprovodného. Specifikou tohoto setkání byla explicitní aktualizace současného místa humanitních věd v současném českém systému vědy, především pak otázka jejich financování. Není jistě nijak nutné zdůrazňovat, že diskuze na toto téma byla silně kritická, neboť podpora humanitních (ale i společenských) věd v současném systému státní podpory vědy klesá a tzv. „soc-hum“ obory jsou systémově diskriminovány. To vede nejen k poklesu vědeckého výkonu (a tím k následným finančním propadům) a k dalšímu mezinárodnímu zaostávání (navazujícímu na perzekuci humanitních a společenských věd v době komunistického režimu), ale také k demotivaci a odchodům z akademického prostředí. Zajímavé je, že se to děje i za vlády, v níž mají tyto vědy silné personální zastoupení. A právě zde může sociologie najít svá další témata a podrobně analyzovat vývoj humanitních a společenských věd v postkomunistických (či transformujících se) zemích. Historie po tom přímo volá.

Zpráva z 11. olomoucké sociologické podzimní konference

Patrik Polášek

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Jako každý rok se letos v Olomouci konala **11. olomoucká podzimní sociologická konference** (12.–14. října 2022), pořádaná katedrou sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, pod záštitou České sociologické společnosti a Slovenské sociologické společnosti. Konference tento rok nesla název *Společnost v sociologické perspektivě*, s podtitulem *Co všechno můžeme o společnosti sociologicky zjistit, co jsme o ní zjistili a jak jsme to zjišťovali?* Konference se zúčastnili sociologové a socioložky a další sociální vědkyně a vědci z různých koutů nejen České, ale i Slovenské republiky.

Konference čítala na 58 příspěvků a zúčastnilo se jí více než 60 účastníků z řad akademiků, vědců, studentů a dalších. Byla rozdělena na jednání v plénu a několik sekcí obsahujících rozmanitá témata. Příspěvky se tematicky dotýkaly různých oblastí společnosti od například sociálních nerovností, volného času, náboženství, politiky až po několik příspěvků reflektujících důsledky pandemie covidu-19 a stále probíhající války na Ukrajině. Výzkumné počiny a analýzy prezentované v příspěvcích byly široce komentovány hosty, kteří se během konference účastnili živých a poutavých diskuzí.

Příjemnou tečkou za prvním konferenčním dnem byla vernisáž v Galerii sociální fotografie, která uváděla výstavu strhujících fotografií Břetislava

Turečka nazvanou *Mizející svět íránských kočovníků*. Po vernisáži následoval „kulatý stůl“ nad číší vína, kde se do pozdních hodin intenzivně diskutovalo nad různými tématy.

V rámci konference se konalo také valné shromáždění České sociologické společnosti, po němž následovalo slavnostní vyhlášení a předávání cen Miloslava Petruska. Ceny obdrželi Olivera Těsnohlídková (*Humor and satire in politics: Introducing cultural sociology to the field*), Martin Tremčinský (*Bitcoin and its spheres of consumption: Transactional orders of consuming money in the Czech and Slovak Bitcoin community*) a Michael Škvrňák. Čestné uznání bylo uděleno Terezii Lokšové za spoluautorský článek (*Postsocialist suburban governmentality: A shift from reactive to proactive discourse in the case of Brno, Czech Republic*). Po předání cen následovala vzpomínka na profesorku Gerlindu Šmausovou, která nás bohužel v tomto roce opustila.

Na konci druhého dne konference se konal večírek ve vinárně U Dómu, kde panovala uvolněná a již méně formální atmosféra. Byla to skvělá příležitost pro pokračování v plodných debatách nad dobrým jídlem a pitím. Večírek představoval dobrou příležitost, jak se lépe poznat a navázat nové kontakty, například pro budoucí výzkumné spolupráce.

Celkově se sociologická konference velmi vydařila. Pro výzkumníky a akademiky z oboru sociologie a příbuzných oborů to byla cenná příležitost sejit se a sdílet své objevy s ostatními a také se jeden od druhého učit a navazovat kontakty s novými kolegy. Rozmanitost témat prezentovaných příspěvků odrážela téma a název konference – tedy nabízela pohled na naši společnost z různých, nejen sociologických, ale i jiných sociálněvědních perspektiv.

Management vědy a sociologie

projekt Norských fondů

Terezie Pilarová, Dušan Lužný

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

Filozofická fakulta Univerzity Palackého

„Cesta na sever“, zní staroanglický název pro Norsko. Díky podpoře Norských fondů začíná spolupráce českých a norských sociologů v oblasti výzkumu akademického prostředí a jeho řízení.

„Norské fondy“ je zkrácený a běžně používaný název pro projektový rámec Fondů Evropského hospodářského prostoru (EHP) a Norska, jehož součástí je Island, Lichtenštejnsko a Norsko a který usiluje o posilování spolupráce těchto zemí, které nejsou součástí Evropské unie, se zeměmi střední, východní a jižní Evropy. Česká republika je aktivním příjemcem této podpory – z těchto fondů bylo podpořeno více než tisíc projektů. Jednotlivé projekty sice nemají velký rozpočet, ale i tak jde o podporu, která může být zajímavá pro řadu sociologických týmů.

„Cestu na sever“ podniknou čeští členové týmu v rámci ročního projektu financovaného ve 4. otevřené výzvě Fondů EHP a Norska, který získala katedra sociologie, kulturní antropologie a andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého ve spolupráci s katedrou sociologie Západočeské univerzity v Plzni. Naopak norští partneři z Oslo Metropolitan University zavítají do České republiky. Co přesně je tématem projektu? Management vědy a sociologie.

„Management vědy“ je nově vzniklý studijní program na katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Univerzity Palackého. Jde o profesně

zaměřený navazující magisterský studijní program, kolem kterého se vytváří samostatný výzkumný záměr, jehož součástí je i zmiňovaný projekt. Cílem projektu je zejména předávání zkušeností norské a české strany, ale výsledky projektu jsou ambicióznější – zjištěné informace budou obsahem následně vzniklého odborného článku, který je jedním z výstupů projektu, a projekt bude zakončen mezinárodní konferencí konanou na půdě Univerzity Palackého.

„Sociologie vzdělávání“ či „sociologie akademie“ je základem jak zmiňovaného projektu, tak nově vzniklého studijního programu, a tedy i nového výzkumného pole české sociologie. Impulzem je dramatický vývoj společenského postavení vědy, fungování akademického prostředí včetně univerzit a včetně řízení a financování vědy. Jak se mění věda a akademické prostředí v globálním prostředí nových technologií? Mají vědu řídit vědci, manažeři, nebo politici? Jsou lídři vědy připraveni na její řízení? Jak řídit akademické organizace? Žijeme a pracujeme v prostředí akademického kapitalismu? Jsou akademičky a akademici, zvláště v prvních fázích své kariéry, vykořisťováni? Proč lidé odmítají výsledky vědy a naslouchají mimovědeckým radám aneb Může věda eliminovat všeobecný trend k populismu? To je jen několik otázek ze současné výzkumné a tematické agendy oboru management vědy a je zřejmé, že sociologie je jedním z klíčových a základních kamenů nového oboru.

SOCIOLOGICKÉ KNIHY 2021–2022

V této nové rubrice nabízíme přehled původních knih ze sociologie (a věd jí blízkých), které vydaly autorky a autoři působící na českých vzdělávacích a výzkumných institucích. Přes veškerou snahu o úplnost není přehled pravděpodobně zcela vyčerpávající.

V případě zájmu o propagaci svých nejnovějších knih se autoři a autorky mohou obracet na redakci bulletinu.

Sestavili Barbora Hubatková a Jakub Mlynář.

Bláha, P. (2021). *Narodil jsem se den poté... Politický a občanský aktivismus severočeské hardcore punkové scény*. CDK. ISBN 978-80-7325-541-1.

Bubík, T., Havlíček, J. (eds.). (2021). *Academic Study of Religions in a Cognitive, Anthropological and Sociological Perspective*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5983-7 (online).

Bubík, T., Kotherová, S. (eds.). (2021). *Religionistika v kognitivní, antropologické a sociologické perspektivě*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5961-5 (online).

Buriánek, J., Richter, E. (eds.). (2021). *Život v průsečíku rizik*. Karolinum. ISBN 978-80-246-4644-2.

Gál, F., Urban, J., a kol. (2022). *Mýty v nás a kolem nás*. Anaon. ISBN 978-80-110-2427-7.

Gibas, P., a kol. (2022). *Bydlení mladých v době krize*. Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. ISBN 978-80-7330-390.

Glažchová, A. (2022). *Zrození a stárnutí: dvě životní etapy optikou konceptu zranitelnosti*. Fakulta filozofická ZČU. ISBN 978-80-261-1089-7.

Havránková, O. (2022). *Sebevražednost seniorů*. Karolinum. ISBN 978-80-246-4822-4.

Hendl, J., a kol. (2022). *Základy matematiky, logiky a statistiky pro sociologii a ostatní společenské vědy v příkladech*. Karolinum. ISBN 978-80-246-5400-3.

Hladík, R., a kol. (2022). *Digitální obrat v českých humanitních a sociálních vědách*. Karolinum. ISBN 978-80-246-5193-4.

Homfray, Š. (2022). *Právní aspekty problematiky genderově podmíněného násilí na vysokých školách*. Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. ISBN 978-80-7330-402.

- Horáková, H. (2022). *Antropologické perspektivy současných světů: trendy, přístupy a výzvy*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-6172-4 (tisk), ISBN 978-80-244-6173-1 (online).
- Hrubeš, M. (2022). *Evropská unie v českém veřejném diskursu: (Re)konstrukce příběhu*. SLON. ISBN 978-80-246-5057-9.
- Hurník, L. (2022). *Klasická hudba zvenčí i zevnitř*. Grada. ISBN 978-80-271-3135-8.
- Kalnický, J. (2022). *Dobrovolný bezdomovec – senior*. Grada. ISBN 978-80-271-3079-5.
- Kaplánek, M. (ed.). (2022). *Volný čas dětí staršího školního věku*. Nakladatelství Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. ISBN 978-80-7394-934-1.
- Keller, J. (2021). *Společnost věčného mládí*. SLON. ISBN 978-80-246-5008-1.
- Keller, J. (2022). *Současná francouzská sociologie*. SLON. ISBN 978-80-246-5359-4.
- Kohout-Diaz, M., Strouhal, M. (eds.). (2022). *Cultures of Inclusive Education and Democratic Citizenship: Comparative Perspectives*. Karolinum. ISBN 978-80-246-5012-8.
- Kolářová, M. (2021). *V souladu s přírodou: Politika životního stylu, udržitelnost a soběstačnost*. SLON. ISBN 978-80-246-4993-1.
- Kwiatkowski, M., Mielczarek-Żejmo, A., Strouhal, M. (eds.). (2022). *Multiculturalism: From Crisis to Renewal?* Karolinum. ISBN 978-80-246-4683-1.
- Lebeda, T., Kubátová, H., Šaradín, P., a kol. (2021). *Bez střechy nad hlavou. Empirická studie bezdomovectví v Olomouci*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-6018-5 (online), ISBN 978-80-244-6017-8 (tisk).
- Mareš, P. (2022). *Kyberkultura, hackeři a digitální revoluce: Informace chce být svobodná*. Grada. ISBN 978-80-271-3358-1.
- Mareš, P. (2022). *Moje dobrodružná cesta sociologií. 100 let sociologie v Brně z mého pohledu*. 1. vyd. Masarykova univerzita. ISBN 978-80-280-0102-5.
- Medková, L. (2022). *Proměny vztahů křesťanských církví k Romům na českém území od roku 1918 do současnosti*. Pavel Mervart. ISBN 978-80-883-8008-5.
- Mysíková, M. (2021). *Measuring Income Poverty in the EU: Visegrád Countries and European Empirical Data*. Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences. ISBN 978-80-7330-384-6.
- Naxera, V. (2021). *Od kritiky postsocialistické privatizace po nástup protikorupčních hnutí: téma korupce v komunikaci aktérů polistopadové české politiky*. Fakulta filozofická ZČU. ISBN 978-80-261-1004-0.
- Němec, J., Jirásek, I., Macků, R. (2021). *Foglar v nás: Záhada hlav a lomu*. Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8634-0.

- Olecká, I., Pospíšil, J. (2022). *Substance Abuse in the Czech Population: Reflections on threats, their value context and possibilities of social prevention*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-6175-5.
- Ort, J. (2022). *Facets of a Harmony: The Roma and Their Locatedness in Eastern Slovakia*. Karolinum. ISBN 978-80-246-5068-5.
- Ort, J. (2022). *Harmonie soužití: Romové jako místní obyvatelé východního Slovenska*. Karolinum. ISBN 978-80-246-5331-0.
- Osman, R. (2021). *Geografie bariér: Příklady dobrých bezbariérových realizací*. Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-9909-8.
- Ouředníček, M. (ed.). (2022). *Prague and Central Bohemia: Current Population Processes and Socio-spatial Differentiation*. Karolinum. ISBN 978-80-246-5028-9.
- Pemová, T., Ptáček, R. (2022). *Data o dětech: Sociálně-právní ochrana dětí v České republice v datech*. Grada. ISBN 978-80-271-1338-5.
- Pospěch, P. (2021). *Neznámá společnost. Pohledy na současné Česko*. Host. ISBN 978-80-275-0826-6.
- Potůček, M. (2022). *Anatomie komunismu: Skutečný příběh jedné rodiny*. Karolinum. ISBN 978-80-246-5230-6.
- Retka, T., Víková, L., Durňák, M. (eds.). (2021). *Cestou necestou. Dvacet let pardubické (nejen) antropologie*. Univerzita Pardubice. ISBN 978-80-7560-378-4.
- Řezáč, K. (2022). *Potencialita dětí v náhradní rodinné péči: ... od očekávání k autonomii*. Fakulta filozofická ZČU. ISBN 978-80-261-1073-6 (tisk).
- Šatava, L. (2022). *Etnika bez státu a regionální jazyky v Evropě: Rozměry asimilace a revitalizace – 56 případů*. Epoque. ISBN 978-80-278-0084-1.
- Šavelková, L., Jetmarová, J., Boukal, T. (ed.). (2021). *Původní obyvatelé a globalizace*. Pavel Mervart. ISBN 978-80-7465-487-9.
- Šebeňa, R. (2022). *Factors Associated with Alcohol Use in University Students*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-6209-0 (tisk), ISBN 978-80-244-6209-7 (online).
- Sokolová, V. (2021). *Queer Encounters with Communist Power: Non-Heterosexual Lives and the State in Czechoslovakia, 1948–1989*. Karolinum. ISBN 978-80-246-4266-6.
- Souček, I., Hofreiter, R. (2022). *Understanding unconventional medicine: Social sciences on traditional, complementary and alternative therapies in Slovakia*. Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8642-5.
- Soukup, M. (2021). *Tělo 3.0 Exotizované, změněné, zhroutené*. Pavel Mervart. ISBN 978-80-7465-471-8.
- Soukup, P. (2022). *Pokročilá analýza dat v SPSS a AMOS*. Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-9935-7.

- Sýkorová, D., Šlechtová, H., Kvapilová Bartošová, M. (2022). *Graying Siblinghood: A Sociological Study of Siblinghood in Late Adulthood*. CDK. ISBN 978-80-7325-556-5.
- Váně, J., Kalvas, F. (2021). *Homelessness: Probes to Excluded Environments*. Fakulta filozofická ZČU. ISBN 978-80-261-0849-8.
- Vašát, P. (2021). *Na jedné lodi. Globalizace a bezdomovectví v českém městě*. Nakladatelství Academia / Sociologický ústav AV ČR. ISBN 978-80-200-3200-3.

DŮLEŽITÁ DATA ROKU 2023

Miroslav Paulíček

Katedra zdravotně-sociálních studií

Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity

Rok 2022 přinesl řadu tragických událostí, z pohledu České sociologické společnosti je jistě potřeba připomenout, že naše sociologické řady opustil Michal Kotík, dlouholetý člen kontrolní komise ČSS, a ke konci roku také antropolog Josef Kandert, s nímž právě Michal Kotík vedl rozhovor na stránkách *Sociologického bulletinu* pro rok 2015. Připomeňme si nyní alespoň ty, kteří v roce 2023 oslaví významné životní jubileum, těm žijícím přejme mnoho štěstí a pevné zdraví.

- 19. ledna 1973** se narodila **Alice Gojová**
- 20. ledna 1943** se narodila **Margaret Archer**
- 27. února 1863** se narodil **George Herbert Mead** (zemřel 26. dubna 1931)
- 12. března 1843** se narodil **Gabriel Tarde** (zemřel 12. května 1904)
- 27. března 1893** se narodil **Karl Mannheim** (zemřel 9. ledna 1947)
- 13. dubna 1933** se narodil **Sergei Sorokin**
- 17. května 1963** se narodil **Jan Horský**
- 5. června 1723** se narodil **Adam Smith** (zemřel 17. července 1790)
- 27. června 1963** se narodil **Zdeněk Konopásek**
- 12. července 1973** se narodila **Iva Šmídová**
- 22. července 1943** se narodil **Josef Kandert** (zemřel 8. prosince 2022)
- 29. července 1973** se narodil **Jan Balon**
- 13. srpna 1863** se narodil **William Isaac Thomas** (zemřel 5. prosince 1947)
- 11. září 1903** se narodil **Theodor Adorno** (zemřel 6. srpna 1969)
- 8. října 1973** se narodil **Tomáš Katrňák**
- 26. listopadu 1943** se narodila **Hana Librová**
- 3. prosince 1963** se narodil **Michal Lošťák**
- 22. prosince 1953** se narodil **Miroslav Novák**

Aktuální údaje o společnosti

Česká sociologická společnost (ČSS) je dobrovolnou organizací odborníků, jejímž cílem je podpořit rozvoj všech aspektů sociologie na celém území a ve všech regionech ČR, s hlavním důrazem na koordinaci v celonárodním měřítku, vytváření podmínek pro odbornou činnost svých členů a na reprezentaci české sociologie.

ČSS je kolektivním členem International Sociological Association (www.isa-sociology.org) a European Sociological Association (www.europeansociology.org).

Sídlo sekretariátu:

Česká sociologická společnost

Husova 4

110 00 Praha 1

Kontaktní údaje:

e-mail: mcss@seznam.cz

e-mail hospodářky: alena.miltova2020@gmail.com

IČ: 00444626

DIČ: CZ00444626

SOCIOLOGICKÝ BULLETIN
České sociologické společnosti 2022

Dušan Lužný a kol. (eds.)

Odpovědný redaktor Veronika Gigalová
Jazyková korektura Otakar Loutocký
Návrh obálky a layout Lenka Wünschová
Sazbu písmem Tabac Sans provedla Lenka Wünschová

Vydala Česká sociologická společnost
Husova 4
110 00 Praha 1

Vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
vydavatelstvi.upol.cz

1. vydání
Olomouc 2022
ISSN 2788-1679 (Print)
ISSN 2788-1687 (On-line)
VUP 2023/0098
Neprodejná publikace